VLADIMIR TREBICI ILIE HRISTACHE

DEMOGRAFIA TERITORIALĂ A ROMÂNIEI

Demografie regională
Andrei-Rogers

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
București, 1986

V.TREBICI

CUPRINSUL

INTRODUCERE 7

Capitolul I. DEMOGRAFIA TERITORIALĂ. NOȚIUNI ȘI METODE 11

1. Noțiuni de demografie teritorială 12
2. Cadrul analizei demografiei teritoriale 14

Capitolul II. NUMĂRUL POPULAȚIEI ȘI REPARTIZAREA TERITORIALĂ . . 22

1. Numărul și densitatea populației 22
2. Gradul de urbanizare 25

Capitolul III. STRUCTURI DEMOGRAFICE 31

1. Repartiția populației după sex 32
2. Repartiția populației după vîrstă 36
3. Unele aspecte ale îmbătrînirii demografice 42
4. Repartiția populației după starea civilă 45

Capitolul IV. MORTALITATEA POPULAȚIEI 46

1. Evoluția mortalității generale 46
2. Evoluția mortalității pe baza tabelelor de mortalitate 47
3. Mortalitatea infantilă 60

Capitolul V. NUPȚIALITATEA POPULAȚIEI 68

1. Repartiția populației după starea civilă 69
2. Evoluția nupțialității populației 75
3. Tipologia teritorială a nupțialității 77
4. Divorțialitatea populației 81

Capitolul VI. FERTILITATEA POPULAȚIEI 87

1. Unele probleme teoretice și metodologice 87
2. Evoluția natalității 90
3. Evoluția fertilității feminine 93
4. Fertilitatea teritorială în optică longitudinală 111
5. Unele concluzii 115

Capitolul VII. MIGRAȚIA POPULAȚIEI 117

1. Considerații generale 117
2. Migrația între județe și provincii la data recensămîntului din 5.1.1977 119

V. TREBICI

3. Migrația între municipiile și orașele țării pe județe și provincii . . . 131
4. Migrația între comunele țării pe județe și provincii 134
5. Unele considerații finale asupra migrației interne 136

Capitolul VIII. **DINAMICA ȘI REPRODUCEREA POPULAȚIEI** 137

1. Considerații preliminare 137
2. Excedentul (sporul) natural al populației 138
3. Dinamica demografică pe provincii și județe 141
4. Reproducerea populației 142
5. Tranziția demografică pe provincii istorice 146

CONCLUZII 154

CONTENTS 157

TABLE DES MATIÈRES 159

СОДЕРЖАНИЕ 160

INTRODUCERE

Consultarea — fie și numai fugitivă — a datelor statistice oficiale, publicate în edițiile succesive ale *Anuarului statistic al Republicii Socialiste România* sau în volumele cuprinzînd rezultatele recensămintelor populației, ne duce la constatarea că fenomenele demografice cunosc o mare variație în raport cu mediul de viață socială (urban și rural) sau cu teritoriul — județe, municipii și orașe, comune.

Cîteva exemple simple învederează afirmația de mai sus. În condițiile în care densitatea populației țării, în 1984, a fost de peste 95 locuitori pe km^2, ea variază între 32 locuitori, în județul Tulcea, și 183 locuitori, în județul Prahova. Repartiția populației după sex și vîrstă, redată expresiv în piramida vîrstelor, este mult diferită în populația urbană de cea rurală, variind de la un județ la altul. Același lucru este valabil și pentru principalele fenomene demografice. Natalitatea, măsurată cu cel mai simplu indice — rata brută de natalitate —, care a fost, în 1984, de 15,5 născuți vii la 1000 locuitori pentru populația națională, era cuprinsă între 15,8, în cadrul populației municipiilor și orașelor, și 15,0, pentru populația comunelor, vădind o mare variație pe județe : județul Vaslui avea o natalitate de 20,8 născuți vii la 1000 locuitori, în timp ce natalitatea populației județului Arad a fost de 11,5 născuți vii la 1000 locuitori, cu circa 45 % mai redusă decît în județul Vaslui. Mortalitatea, și ea, arată o puternică variație teritorială. Dacă luăm numai mortalitatea infantilă — indice cu mare putere de caracterizare nu numai a stării de sănătate —, constatăm că, în anul 1984, la nivelul țării, a fost de 23,4 decese sub 1 an la 1000 născuți vii, de 24$^0/_{00}$ la nivelul municipiilor și orașelor și de 31,6$^0/_{00}$ pentru populația comunelor. Cît privește evantaiul mortalității infantile pe județe, el este cuprins între 33,7$^0/_{00}$ în județul Călărași și 30,5$^0/_{00}$ în județul Giurgiu, pe de o parte, și 18,4$^0/_{00}$ în județul Suceava și 18,5$^0/_{00}$ în județul Buzău, pe de altă parte. Și indici mai perfecționați, cum sînt speranța de viață la naștere sau rata totală de fertilitate, ilustrează existența variației teritoriale.

Demografia cunoaște de multă vreme acest fenomen, a cărui descriere și analiză au dus la crearea noțiunii de demografie diferențială. Ordonarea datelor demografice după caracteristici cum sînt nivelul de instruire, ocupația sau venitul pune în evidență diferențierea nivelului unor fenomene ca fertilitatea sau mortalitatea. Expresia, lansată cu multe decenii în urmă, de „inegalitate în fața morții", sugerează bine diferențele mortalității în raport cu starea materială, nivelul de instruire și alte caracteristici asemănătoare, al căror impact global îl regăsim în mortalitatea pe clase și categorii sociale, pe categorii socioprofesionale, iar, în ultimele decenii, pe țări dezvoltate și cele în curs de dezvoltare.

Desigur, la baza caracterului diferențial al fenomenelor demografice se găsesc numeroși factori naturali, sociali, economici, culturali, psihologici, cu care se ocupă diferitele teorii sociologice, economice, ecologice, antropologice și care fac obiectul atîtor modele cantitative de analiză — trăsătură caracteristică a ultimelor trei decenii. Punerea în evidență a acestor diferențe și investigarea cauzelor care le determină sînt posibile numai în cadrul unui demers sistemic la care trebuie să participe numeroase discipline.

„Teritoriul", într-o accepție ce va fi precizată mai tîrziu, este și el o caracteristică care „diferențiază" fenomenele demografice. Este vorba de o noțiune care, pornind de la o dimensiune, de la un spațiu bine delimitat, înglobează la rîndu-i o multitudine de factori : geografici, istorici, demografici, economici și sociali. De obicei, teritoriul este delimitat, în cadrul fiecărei țări, de legislația împărțirii teritorial-administrative. Important este și faptul că datele statistice oficiale sînt prezentate în această optică. Desigur, relevante pentru analiza demografică, economică și socială ar fi diferitele „zone" — geografice, economice, după altitudinea așezărilor umane etc. Din păcate, demografia teritorială își restrînge analiza, în funcție de disponibilitatea datelor statistice. Or, acestea sînt prezentate pe județe, pe municipii, orașe și comune, înfățișate global, uneori detaliate pe unități teritorial-administrative mai mici decît județul.

Pentru ca o asemenea analiză să fie eficientă și utilă practicii sociale se impune o serie de regrupări și agregări. Una din cele mai importante este cea oferită de cadrul provinciilor istorice. Argumentele în favoarea acestui demers sînt numeroase și puternice, așa cum vor încerca autorii acestei cărți să le înfățișeze. O altă modalitate este constituirea unor grupe de județe, cu ajutorul unor modele de analiză factorială, sintetizînd un anumit număr de indicatori naturali, economici, sociali, culturali și sanitari. Asemenea grupări se dovedesc utile în special la analiza economică și la evidențierea aspectelor legate de repartizarea teritorială a forțelor de producție. În cuprinsul lucrării se va face apel și la această modalitate.

Utilitatea demografiei teritoriale apare plenar atunci cînd este legată de obiectivele politicii repartizării forțelor de producție pe teritoriu, componentă esențială a strategiei dezvoltării economico-sociale în cadrul procesului general de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate. Un document de importanță deosebită, adoptat de Congresul al XII-lea al partidului, definește clar aceste obiective, orientările de bază și mijloacele necesare[1]. Printre acestea figurează valorificarea deplină a resurselor din fiecare zonă și dezvoltarea armonioasă a industriei, agriculturii și a celorlalte ramuri, creșterea gradului de ocupare a forței de muncă, înfăptuirea Programului național de sistematizare a teritoriului și localităților urbane și rurale, cu corolarul final : ridicarea nivelului de trai material și spiritual al populației din toate zonele țării.

În perspectiva raportului fundamental „populație — dezvoltare", înfăptuirea politicii de dezvoltare economico-socială în profil teritorial va avea repercusiuni asupra populației, a repartiției ei spațiale, dar și a fenomenelor demografice. La rîndul său, populația, care, prin forța de muncă, furnizează cea mai importantă forță de producție, este un factor esențial al realizării obiectivelor amintite. Desigur, este vorba nu numai

[1] *Programul-directivă de dezvoltare economico-socială a României în profil teritorial în perioada 1981—1985*, Edit. politică, București, 1979.

de populație ca factor cantitativ ; pe primul plan se situează caracteristicile calitative ale acesteia și, mai ales, „stocul de învățământ", pregătirea profesională, structura forței de muncă pe sectoare și ramuri. Toate acestea presupun ample procese de mobilitate profesională și socială, la care se adaugă și mobilitatea spațială, care, în actuala etapă, își reduce din intensitate.

Demografia teritorială — ca disciplină constituită în cadrul mai general al demografiei — pune în centrul său populația ca sistem relativ autonom, modificarea acesteia prin mișcarea naturală și cea migratorie, schimbările structurilor demografice.

Ea furnizează disciplinelor înrudite — geografiei populației și localităților, sociologiei regionale, economiei, urbanisticii — elementele de pornire fără de care nu este cu putință analiza pe care o întreprind acestea, din unghiul lor specific de vedere, pentru fundamentarea strategiei dezvoltării economico-sociale în profil teritorial. Înțeleasă astfel, demersul demografiei teritoriale este o „treaptă" a unui proces de cunoaștere mult mai amplu.

Să mai amintim că, pentru a-și realiza obiectivele, demografia teritorială acordă preferință unor indici și unor metode mai complexe, fără să renunțe la indicii demografici „clasici", ca o primă aproximare a dimensiunii fenomenelor demografice. Vor fi astfel folosite funcțiile biometrice ale tabelelor de mortalitate, indicatorii sintetici ai nupțialității și fertilității, în optică transversală, uneori longitudinală, adică modalități ce sporesc cunoașterea aspectelor teritoriale ale populației.

Fiind o primă încercare, *Demografia teritorială a României* este susceptibilă de îmbunătățire. Autorii vor primi cu recunoștință orice propuneri și sugestii care să-i ajute în dezvoltarea acestei discipline, a cărei importanță teoretică și practică este dincolo de orice îndoială.

CAPITOLUL 1

DEMOGRAFIA TERITORIALĂ. NOȚIUNI ȘI METODE

Obiect prin excelență interdisciplinar, populația solicită, pentru un studiu aprofundat și multilateral, numeroase științe, cu tehnicile și metodele lor specifice, călăuzite însă de o teorie integratoare. La un nivel de maximă generalitate, aceste științe sînt : sociologia, economia politică și geografia. Cît privește demografia, aceasta reține populația, într-un prim demers, ca sistem demografic relativ autonom, definit de stocuri și structuri ale populației, de fluxurile demografice (nașteri, decese), folosind un corp de metode bine elaborate, cu precădere cantitative, care formează analiza demografică sau demografia formală. În aceasta constă specificitatea obiectului și metodelor demografiei.

Într-o secvență următoare, demografia abordează populația ca sistem social „intersectat" cu alte sisteme, analizînd diferitele legături ce se formează între ele, în așa fel încît să pună în evidență, pe de o parte, condiționarea social-economică a fenomenelor demografice (fertilitatea și mortalitatea, în principal), iar pe de altă parte, consecințele pe care le generează, în dinamica sa, populația asupra celorlalte sisteme. În această zonă demografia se întîlnește cu celelalte științe interesate, dintr-un unghi sau altul, într-o măsură mai mare sau mai redusă, în studiul populației. Să subliniem că nici una din științele despre populație — indiferent de optica ei specifică — nu se poate lipsi de cunoștințele oferite de demografie, nu poate ignora metodele, conceptele și indicii demografiei, după cum, la rîndu-i, demografia folosește pe scară largă teoriile și metodele elaborate de celelalte științe pentru a-și duce la bun sfîrșit propriul demers gnoseologic. Acest principiu al interdisciplinarității este impus de interpretarea sistemică a populației [1].

Diviziunea muncii științifice în demografie a avut ca rezultat crearea unor domenii sau discipline particulare, care tratează subsisteme ale populației constituite după anumite caracteristici, viziunea globală aparținînd demografiei generale, al cărei obiect îl constituie populația și fenomenele demografice la nivel național. Introducerea caracteristicii teritoriale în descrierea și analiza populației are drept urmare constituirea unei discipline pe care o vom denumi *demografia teritorială* sau *regională*. De această disciplină ne vom ocupa în cele ce urmează, pornind de la constatarea elementară că tematica ei prezintă un interes deosebit nu numai sub raport strict științific, ci și pe planul acțiunii sociale, fiind angajate strategii importante cum sînt : dezvoltarea economico-socială teritorială, sistematizarea teritoriului național, urbanizarea.

[1] Vl. Trebici, *Demografia*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 25—27.

1. Noțiuni de demografie teritorială

Populația este repartizată pe un teritoriu național într-un mod determinat de un număr mare de factori naturali, geografici, istorici, economici etc. Acest aspect este cunoscut sub denumirea de *distribuția* sau *repartizarea spațială a populației*. Din acest punct de vedere vom distinge zone geografice, agricole, economice, cu arii mai întinse sau mai reduse, având o anumită concentrare a populației, cu densități specifice etc. În mod obișnuit se operează cu zonarea statornicită prin împărțirea administrativă a teritoriului, cu unitățile stabilite printr-un asemenea act normativ. În linii generale, această zonare administrativă se sprijină pe criterii politice, economice, culturale, reflectînd diviziunea social-economică și demografică din punct de vedere teritorial.

Repartizarea teritorială a forțelor de producție și a populației este o abstracție, de aceea trebuie să ne referim concret la așezări umane sau habitate, ale căror arhetipuri sînt orașul și satul, diferențiate între ele prin caracteristici economice, demografice, edilitare etc. Prin agregare și abstractizare, orașele constituie mediul urban, iar satele — mediul rural, ca medii fundamentale de viață socială. O arie din teritoriul național pe care se află un număr de orașe și sate constituie o unitate administrativ-teritorială (provincie, regiune, județ, departament etc.).

Ajungem astfel la o multime de sisteme și subsisteme, între care există legături și se înregistrează efecte de conexiune inversă. Fiecare oraș, sat sau zonă este un subsistem, definit prin stări și fluxuri (intrări și ieșiri). Prin agregare, aceste subsisteme formează sisteme : sistemul orașelor sau mediul urban, sistemul satelor sau mediul rural, zone geografice, provincii etc. Să convenim să numim fiecare din aceste sisteme și subsisteme „regiuni"[2] : la nivel național vom distinge mai întîi două „regiuni" : urbană și rurală, apoi 41 de „regiuni" reprezentînd județele țării și municipiul București ; un număr de „regiuni" înfățișînd zonele geografice, economice, agricole, diferitele microzone etc. Fiecare „regiune" deține o suprafață din teritoriul național, are o parte din avuția națională, desfășoară o activitate ce se încadrează în sistemul muncii naționale, posedă o „subpopulație" ca parte din populația națională. Sub raport dinamic, între „regiuni" au loc fluxuri — intrări și ieșiri de avuție națională, de forță de muncă, de populație etc.

O știință avînd ca obiect „regiunile", dezvoltarea lor se numește „știință regională" sau „analiză regională" [3]. Ea integrează cel puțin următoarele discipline : sociologia urbană și rurală, teoria dezvoltării economico-sociale teritoriale, geografia localităților, urbanistica și sistematizarea, ecologia. Partea centrală este furnizată de economia politică prin teoria dezvoltării economico-sociale în teritoriu [4], ținînd seama de prioritatea economicului și a strategiei repartizării teritoriale a forțelor de producție.

Rolul demografiei în „știința regională" nu are nevoie să fie subliniat, luînd în considerare că populația, „omul constituie factorul determi-

[2] Folosim termenul de „regiune" în sensul cel mai general, așa cum este acceptat în numeroase științe.

[3] Termen propus de Walter Isard, *Methods of Regional Analysis : an Introduction to Regional Science*, John Wiley and Sons, New York — Londra, 1960.

[4] Vl. Trebici, *Dezvoltarea armonioasă a teritoriului — factor esențial în creșterea economico-socială a României*, „Revista economică", nr. 27, 1980, 4 iulie.

naut al progresului economico-social"[5], iar forța de muncă este cea mai importantă forță de producție. Disciplinele care s-ar putea cita, într-o primă aproximație, ar fi demografia urbană și cea rurală și care, simetric, ar corespunde sociologiei urbane și rurale. În realitate însă, populația „regiunilor" — la diferite niveluri — se caracterizează printr-un înalt dinamism : evoluția populației fiecărei regiuni este determinată, pe de o parte, de creșterea naturală proprie, rezultată din balanța nașterilor și deceselor, iar pe de altă parte, de mobilitatea spațială, în special de migrația internă. Acest ultim factor are o amploare deosebită în România : dacă luăm perioada 1 ianuarie 1948—1 ianuarie 1980, populația urbană a crescut cu 7 244 000 persoane, la care creșterea naturală proprie a contribuit cu 2 063 412 (28,5%), iar migrația netă plus reclasificarea localităților cu 5 180 588 (71,5 %). Să mai adăugăm că mobilitatea spațială a fost însoțită de mobilitatea profesională și socială, pentru a ne da seama că sîntem în prezența unuia din cele mai mari procese pe care le-a cunoscut societatea românească : într-un interval relativ scurt de timp milioane de oameni și-au schimbat statutul rezidențial, profesional și social.

În viziune sistemică, demografia regională (teritorială) ar cuprinde următoarele domenii :

1. Populația sistemelor de așezări umane, populația urbană și populația rurală.
2. Populația zonelor administrative, geografice, economice, agricole etc.
3. Migrația internă.
4. Distribuția spațială a populației.

Potrivit specificului său, demografia regională s-ar concentra cu precădere asupra descrierii și analizei populației și principalelor sale structuri sau repartiții (după sex, vîrstă și stare civilă), a fluxurilor de nașteri și decese, mai general, a fenomenelor demografice, a caracteristicilor demografice ale populației migrante. Instrumentele metodologice ar cuprinde un evantai larg, începînd cu ratele și probabilitățile evenimentelor demografice și terminînd cu modelele matematice și metodele de simulare.

Termenul de *demografie regională* (sau multiregională) îi aparține demografului american Andrei Rogers. Constituirea acestei științe este de dată recentă și este legată de școala lui A. Rogers și activitatea desfășurată în cadrul Institutului Internațional pentru Analiză Sistemică Aplicată, cu sediul la Laxenburg (Austria) [6]. Noua disciplină a elaborat „demografia matematică multiregională"[7], dezvoltînd unele metode ale demografiei formale și creînd altele noi, pe care le grupează sub denumirea de „demometrie". Am aminti din categoria acestora : tabele de viață incremental-decrementală (Rogers și Ledent), tabele tip multiregionale de viață, modele de migrație, modele de proiectare spațială și

---

[5] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Conferința mondială a populației, 19 august 1974, în România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, Edit. politică, București, 1974, p. 577.

[6] International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA) a fost înființat în 1975 ; grupa de așezări umane, condusă de A. Rogers, publică o suită de memorii (Research Memorandum — RM) în care sînt expuse principiile, metodele și rezultatele acestei remarcabile școli de demografie multiregională. Cadrul de cercetări este următorul : a) studiul dinamicii spațiale demografice ; b) promovarea demometriei și a aplicațiilor acesteia la analiza migrației și la prognoza demografică ; c) analiza și proiectarea migrației și a politicii habitatelor ; d) studiul comparativ al migrației naționale și al tipurilor și politicilor în domeniul așezărilor, ceea ce ar fi echivalent cu sistematizarea.

[7] A. Rogers, *Introduction to Multiregional Mathematical Demography*, John Wiley and Sons, New York, 1975.

altele. În esență, noile metode ar putea fi caracterizate succint prin folosirea lanțurilor Markov și a metodelor matriceale. Întrucît este vorba de o mulțime de „regiuni" (mediul urban și mediul rural, orașe și comune, zone) a căror populație în dinamică este influențată de creșterea naturală și de fluxurile migratorii dintre ele, procesele cele mai caracteristice sînt „trecerile" de la o stare la alta, ce pot fi descrise cu ajutorul matricelor probabilităților de trecere. Cît privește modelul clasic al demografiei, tabela de mortalitate (sau de supraviețuire) și care ne dă funcțiile biometrice, precum probabilitatea de deces și de supraviețuire, împreună cu speranța de viață la diferitele vîrste, în demografia regională el devine un model mai complex, cu dublă și chiar triplă creștere și descreștere, deoarece ia în considerare pentru fiecare „regiune" trei evenimente demografice : decesul (tabela de mortalitate), nașterea (tabela de fertilitate) și migrația (tabele de migrație), cu seturile respective de probabilități. Aceasta duce la matrice de mari dimensiuni, care solicită programe speciale la calculatoarele electronice, elaborate și acestea de școala lui A. Rogers [8]. Toate modelele se caracterizează prin îmbinarea ingenioasă a metodelor demografiei formale, în expresie foarte matematizată, cu metodele și conceptele teoriei sistemelor, incluzînd elemente de control optimal etc.

Noua disciplină, demografia regională, s-a afirmat puternic, în ciuda faptului că este de dată recentă. Semnificative ni se par în acest sens unele studii apărute în ultimii ani în domeniul urbanizării și migrației interne și în care își fac locul conceptele și metodele demografiei regionale, în spiritul școlii lui A. Rogers. Comitetul privind urbanizarea și redistribuția populației, din cadrul Uniunii Internaționale pentru Studiul Științific al Populației [9], în cele mai recente lucrări [10], face apel la metodele demografiei regionale, printre care la tehnicile lanțurilor Markov, la modele matriceale ale migrației și la alte metode propuse de A. Rogers și colaboratorii săi [11].

Devine tot mai clar că problemele spațiale ale populației, cele ale populației urbane și rurale, precum și ale migrației nu pot fi descrise și analizate eficient decît în optică sistemică, integrată, folosind în acest scop tehnicile și metodele elaborate de demografia regională.

2. Cadrul analizei demografiei teritoriale

Caracteristica esențială a demografiei regionale — teritoriul — cere ca prim demers delimitarea cadrului teritorial și respectiv constituirea de „zone", în sensul cel mai general. Trebuie precizat de la bun început că demografia regională — ca, dealtfel, orice disciplină regională — trebuie să

[8] De exemplu : Frans Willekens and Andrei Rogers, *Computer Programs for Spatial Demographic Analysis*, RM — 76—58, IIASA, Laxenburg, Austria 1976, și *More Computer Programs for Spatial Demographic Analysis*, RM — 77—30, IIASA, 1977.

[9] Acest comitet, condus inițial de Sidney Goldstein (S.U.A.), iar în prezent de Peter Morrison (S.U.A.), desfășoară o remarcabilă activitate internațională și publică studii pe tema urbanizării și migrației.

[10] *The Territorial Mobility of Population : Rethinking its Forms and Functions*, IUSSP Papers, No. 13, Liège, 1978 ; *Projecting Migration for Integrated Rural and Urban Development Planning*, IUSSP Papers, No. 16, Liège, 1980.

[11] La Congresul al XX-lea al IUSSP(Florența, 5—12 iunie 1985) a funcționat o secțiune „Analiza demografico-economică a schimbărilor regionale ale populației", al cărei organizator a fost Andrei Rogers.

se refere la cadrul instituționalizat pe care îl oferă organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România, potrivit Legii din 1968, cu completările ulterioare. Datele statistice sînt și ele sistematizate după acest criteriu, ceea ce constituie o restricție importantă — după cum vom vedea mai tîrziu — în constituirea unor alte zone — geografice, economice, agricole etc., atît de necesare analizei.

La 1 iulie 1984, populația României a fost de 22 624 505 persoane; suprafața țării este de 237 500 km², ceea ce înseamnă o densitate de peste 95 locuitori pe km². Ea era repartizată în 41 județe (municipiul București are statut de județ), în 237 orașe (din care 56 sînt municipii), în 2 705 comune (din acestea 135 sînt comune suburbane), totalizînd 13 123 sate. Suprafața unui județ (abstracție făcînd de municipiul București) variază între 8 692 km² (județul Timiș) și 3 705 km² (județul Covasna); numărul populației este cuprins între 857 029 (județul Prahova) și 225 467 (județul Covasna), cu densități ce se întind între 183 locuitori pe km² (județul Prahova) și 32 (județul Tulcea).

Pentru *numărul populației*, statistica oficială furnizează date pe județe și pe cele 237 municipii și orașe; *structura demografică* și *social-economică* este cunoscută în ce privește populația județelor, populația urbană (municipii și orașe plus comunele suburbane) și populația rurală (comune) în special datorită recensămintelor populației și locuințelor (ultimul, din 5 ianuarie 1977) [12]. În schimb, informația referitoare la principalele *fenomene demografice* (natalitatea, mortalitatea generală și infantilă, nupțialitatea și divorțialitatea) nu este disponibilă decît pentru județele țării, iar în cadrul acestora pe total municipii și orașe, comune suburbane și comune. Aceste date figurează în edițiile succesive ale *Anuarului statistic al R. S. România* [13].

Datorită particularităților surselor statistice, analiza demografică regională își restrînge obiectul la populația urbană și rurală, la populația județelor, împreună cu fenomenele demografice. Pentru a pune în evidență anumite trăsături și tendințe comune este necesară *agregarea județelor*, după un sistem de caracteristici esențiale, care să permită o tipologie a acestora. Există numeroase propuneri în literatura noastră din ultimii 15 ani.

Într-un studiu ce se referă la situația din 1969 [14] s-au folosit cinci caracteristici *economice* (produsul global pe locuitor, fondurile fixe productive pe locuitor, populația ocupată în sectoarele neagricole, numărul personalului muncitor din industrie la 1000 locuitori, veniturile bănești din sectorul socialist pe un locuitor) și cinci caracteristici *culturale*, *medicale* și *demografice* (proporția populației municipiilor și orașelor, proporția populației cu studii medii și superioare în populația de 12 ani și peste, numărul abonamentelor de radio la 1000 de locuitori, numărul de locuitori la un medic

[12] *Recensămîntul populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977*, vol. I: *Populație—Structura demografică*, vol. II: *Populație—Structura social-economică*, Direcția Centrală de Statistică, București, 1980.

[13] *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România. 1985*, Direcția Centrală de Statistică București, 1985, p. 24—31.

[14] Vladimir Trebici, *Populația României și creșterea economică*, Edit. politică, București, 1971, p. 285 și urm.

mortalitatea infantilă). Determinarea indicatorului sintetic al dezvoltării economico-sociale s-a făcut cu metoda statistico-matematică a „distanței relative", iar clasificarea rezultată a fost următoarea:

grupa I : Brașov, Hunedoara, Prahova, Brăila, Sibiu, Caraș-Severin, Galați, Timiș;

grupa II : Constanța, Mureș, Bacău, Arad, Cluj, Argeș, Dolj, Neamț;

grupa III : Bihor, Maramureș, Gorj, Iași, Ialomița, Covasna, Harghita, Alba, Satu Mare;

grupa IV : Dîmbovița, Mehedinți, Tulcea, Olt, Suceava, Ilfov, Buzău, Vîlcea;

grupa V : Teleorman, Vrancea, Vaslui, Botoșani, Sălaj, Bistrița-Năsăud.

Au fost propuse și alte clasificări, printre care și unele ce folosesc metoda acad. O. Onicescu [15], inclusiv cu un algoritm original [16].

Dintre cele mai recente clasificări tipologice reținem pe cea a sociologului Dorel Abraham [17]. Se folosesc 25 de indicatori, grupați în 5 „dimensiuni": economică, socială, demografică, culturală și modernizare; clasificarea multidimensională s-a făcut prin scorificare, analiză factorială, analiza rangurilor etc. Tipologia autorului comportă șase grupe de județe:

— *grupa I* : Brașov, Constanța, Hunedoara, Timiș, Sibiu, Cluj;

— *grupa II* : Prahova, Galați, Caraș-Severin, Argeș, Brăila;

— *grupa III* : Harghita, Covasna, Mureș, Bihor, Arad, Maramureș;

— *grupa IV* : Iași, Bacău, Tulcea, Dîmbovița, Satu Mare, Alba, Dolj, Gorj, Ialomița, Neamț, Vîlcea;

— *grupa V* : Mehedinți, Suceava, Buzău, Sălaj, Olt;

— *grupa VI* : Vrancea, Bistrița-Năsăud, Teleorman, Vaslui, Botoșani, Ilfov.

Clasificarea se bazează pe caracteristicile amintite, luate cu valorile lor din anul 1977.

Tipologiile prezentate mai sus, ca și altele întîlnite în literatură, deși utile pentru adîncirea analizei, folosesc ca unități de bază județele și ca atare nu pun în evidență grupe mai omogene. O zonare mai exactă ar fi aceea în care unitățile de bază ar fi localitățile (orașele și comunele). Nu există — după știința noastră — decît o singură încercare în acest sens, efectuată la Direcția Centrală de Statistică [18], dar care are numai caracter metodologic; de asemenea, cîteva microzone sînt delimitate cu prilejul unor investigații și studii sociologice.

Așadar avem, la nivelul macrosocial și macrodemografic, două „regiuni": urbană și rurală, apoi „regiunile" reprezentate de județe (41), un număr de „regiuni" reprezentînd grupe de județe (5—6); un alt număr de „regiuni" cu grupe de orașe și comune etc.

Populația este și ea „regionalizată", ca stocuri, împreună cu fluxurile mișcării naturale; între „regiuni", la diferite niveluri de agregare, au loc fluxuri migratorii, de sensuri și intensități diferite.

---

[15] Octav Onicescu, *Procedee de estimare comparativă a unor obiecte purtătoare de mai multe caracteristici*, „Revista de statistică", nr. 4, 1970.

[16] I. Saphier, A. V. Rusu, *Algoritm de ordonare a unei mulțimi finite de obiecte pe baza caracteristicilor comune*, „Revista de statistică", nr. 8, 1971.

[17] Dorel Abraham, *Indicatorii dezvoltării social-economice a județelor : o analiză tipologică*, „Viitorul social", an. VIII, nr. 4, 1979.

[18] I. Marinescu, *Zonări după criterii multifactoriale*, *Studii de statistică informațională Comunicări și referate prezentate la seminarul de aplicații ale metodelor statistico-matematice în economie*, Direcția Centrală de Statistică, București, 1975, p. 19—35.

În ce măsură sursele statistice oficiale asigură informația necesară? Există trei surse principale: recensămintele populației, statistica stării civile și a schimbărilor definitive ale domiciliului și anchetele demografice. Recensămintele populației (1956, 1966 și 1977) furnizează informații privind stocurile populației la nivelul unităților fundamentale (orașul și comuna). Prelucrarea și publicarea acestor informații ar asigura, în linii generale, necesitățile demografiei regionale.

Sistemul statisticii stării civile, bazat pe buletinele statistice de născuți vii, născuți morți, decese, căsătorii și divorțuri, este bine organizat și furnizează informații ample despre natalitate, mortalitate, nupțialitate și divorțialitate. Datele publicate se referă însă numai la întreaga țară, la mediile urban și rural și la județe (pe mediile urban și rural); în aceste condiții, este imposibilă urmărirea fenomenelor demografice pe tipuri de orașe și comune. Statistica schimbărilor definitive ale domiciliului se efectuează cu regularitate pe baza unui buletin statistic în care se consemnează diferite caracteristici ale persoanei care își schimbă domiciliul permanent: de la o comună la alta, de la un oraș la altul, de la o comună la un oraș etc. Informații privind persoanele respective se prelucrează și se publică pe sexe și vîrstă, se determină fluxurile pe mediile urban și rural, pe județe. Ce se poate spune despre această mobilitate teritorială sau spațială? În primul rînd, ea cuprinde o singură formă de mobilitate, aceea a schimbărilor definitive ale domiciliului. Prin urmare, este vorba de migrația internă, mobilitatea pendulatorie, sezonieră etc. fiind în afara observării. În al doilea rînd, așa cum statistica divorțurilor nu cuprinde separările de fapt — în unele perioade, destul de numeroase —, tot așa statistica migrației interne nu include o mare parte a migrației de fapt: persoane care, de ani de zile, fac parte din populația *de facto* a orașelor (în special mari), dar nu sînt incluse în populația *de jure* (populația stabilă sau rezidentă). La recensămintele populației situația acestor persoane se legalizează: ele se includ în populația stabilă. De aici diferențe, uneori foarte mari, între cifrele privind migrația internă pe care le oferă statistica schimbărilor de domiciliu și cele ce se deduc pe baza recensămintelor. De pildă, pentru municipiul București, între recensămintele din 1966 și 1977, migrația netă (sold pozitiv) a fost de 214 700 persoane pe baza statisticii schimbărilor de domiciliu, în timp ce migrația netă pe baza celor două recensăminte a fost de 383 200 persoane, cu 78,5% mai mare. Dar și migrația netă pe baza recensămintelor nu cuprinde decît așa-numita migrație pe durata vieții și nu spune nimic despre migrația repetată, despre persoanele migrante care au decedat în perioada intercenzitară.

Cea de-a treia sursă — anchetele — este slab reprezentată în statistica și demografia românească, lipsă cu atît mai gravă cu cît demografia modernă face o cotitură categorică de la nivelul macroanalitic la cel microanalitic, de la macrodemografic la grupa de populație, de la observarea transversală la cea longitudinală.

O premisă pentru îmbunătățirea situației din demografia regională și celelalte discipline este, fără îndoială, îmbunătățirea sistemului informațional statistic[19]. Pe de altă parte, o serie de cercetări și anchete efec-

[19] Deziderat formulat nu o dată în ultimii ani. A se vedea și VI. Trebici, *Prezent și perspective în demografia românească și problemele statisticii populației*, în vol. *Studii de statistică. Lucrările celei de-a opta consfătuiri științifice de statistică, 15—17 decembrie 1977*. Direcția Centrală de Statistică, București, 1979, p. 672—674.

tuate de demografi, sociologi, urbaniști ar trebui amplificate și îmbogățite cu posibilitățile oferite de aceste științe.

Revenind la agregarea județelor în „zone", trebuie spus că ideea de bază a ierarhizării acestora este aceea a „nivelului de dezvoltare economico-socială", prin tratarea matematică a unui număr de variabile semnificative. Or, este greu de identificat și de cuantificat o relație strînsă între dezvoltarea economico-socială și nivelul fenomenelor demografice, deși existența acestei relații este dincolo de orice îndoială. Unele fenomene demografice sînt mai puternic influențate de factori culturali, psihologici, comportamentali, ceea ce scoate în evidență necesitatea definirii unor modele culturale și a unor submodele zonale (regionale). De aceea, mult mai indicată este agregarea județelor pe *provinciile istorice*. În afară de avantajul că un asemenea cadru rămîne neinfluențat de modificările împărțirii administrative a teritoriului, în această optică poate fi surprins mai bine *caracterul diferențial* al fenomenelor demografice, ca expresie a acțiunii submodelelor culturale pe provincii [20]. Comportamentul demografic al populației din Moldova, de pildă, este diferit de cel al populației Banatului; comportamentul nupțial al populației Transilvaniei diferă de cel al populației municipiului București sau al populației provinciei istorice Dobrogea. Nu ne referim deocamdată la eventualii factori care determină această diferențiere — antropologia culturală și etnografia au un rol important în explicația acestor fenomene — , dar accentuăm că agregarea pe provincii istorice întrunește mai multe avantaje în raport cu cea a județelor după diferite caracteristici, fără însă să renunțăm și la asemenea zonări.

Vom numi acest demers drept analiză la *nivel mediu de agregare*, o verigă intermediară între nivelul național și nivelul județelor. Provinciile istorice, reconstituite pe baza județelor actuale (fig. 1), sînt următoarele:

— *Oltenia*: județele Dolj, Gorj, Mehedinți, Olt și Vilcea;

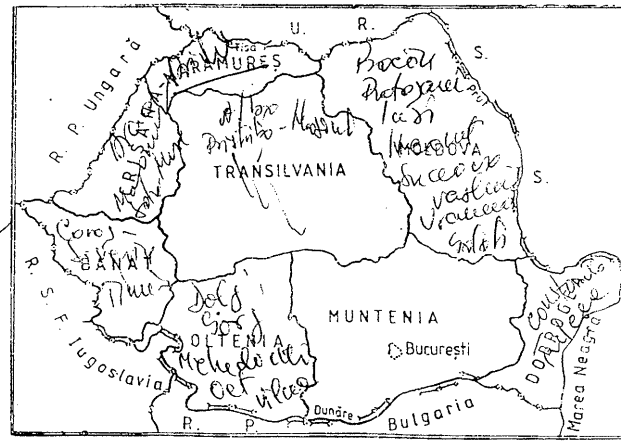

Fig. 1. — Harta României pe provincii istorice.

— *Muntenia*: județele Argeș, Brăila, Buzău, Călărași, Dîmbovița, Giurgiu, Ialomița, Prahova și Teleorman;

[20] Vl. Trebici, *Model demografic național și submodele regionale*, „Viitorul social", nr. 1, 1984.

— *Dobrogea*: județele Constanța și Tulcea;

— *Moldova*: județele Bacău, Botoșani, Galați, Iași, Neamț, Suceava, Vaslui și Vrancea;

— *Banat*: județele Caraș-Severin și Timiș;

— *Transilvania*: județele Alba, Bistrița-Năsăud, Brașov, Cluj, Covasna, Harghita, Hunedoara, Mureș, Sălaj și Sibiu;

— *Crișana — Maramureș*: județele Arad, Bihor, Maramureș și Satu-Mare;

— *municipiul București*, care, pentru anii 1980—1984, include și Sectorul agricol Ilfov [21].

Bineînțeles, provinciile astfel reconstituite nu coincid în întregime cu provinciile de odinioară, dar diferențele sînt neînsemnate; acțiunea submodelelor culturale este totuși relativ clară. Astfel, cît privește Bucovina, care cuprinde o importantă vatră etnografică, ea este reprezentată de județul Suceava; submodelul cultural al populației Bucovinei se deosebește de cel al Moldovei. Să luăm doi indici de mare importanță, cum ar fi — pentru trecut — proporția populației neștiutoare de carte și rata mortalității infantile. La recensămîntul populației din 1948 [22], cînd proporția pe țară a neștiutorilor de carte în cadrul populației de 7 ani și peste se ridica la 23,1 %, iar în Moldova la 25,5 %, același indice era de 16,5 % în Bucovina și de 16,2 % în Banat — valorile cele mai scăzute. Cît privește mortalitatea infantilă, situația pentru anii 1981—1984 se prezenta astfel: 22,6 decese sub un an la 1000 născuți vii în județul Suceava, față de 32,2 ‰ în județul Botoșani, 30 ‰ în județul Iași, 27,7 ‰ în județul Neamț — județe limitrofe. Față de nivelul mediu al Moldovei (28,9 ‰), mortalitatea infantilă a populației județului Suceava a fost cu 21,8 % mai redusă. La recensămîntul din 1948, Bucovina cuprindea județele Cîmpu Lung, Rădăuți și Suceava, cu o populație de 300 751, reprezentînd 1,9 % din populația României. Actualul județ Suceava, cu o suprafață de 8 555 km², avea o populație (în 1984) de 690 316 locuitori (3,1 % din populația națională). În componența sa intră fostele județe Cîmpu Lung, Rădăuți și Suceava, o parte din fostele județe Baia, Botoșani și Dorohoi. Județul Arad ar putea fi inclus în provincia Banat, datorită similitudinii comportamentelor demografice și apartenenței la același submodel regional, iar județul Maramureș ar putea fi tratat separat, avînd în vedere particularitățile sale demografice distinctive.

Studiile de etnografie, în special „Atlasul etnografic" și cele de antropologie („Atlasul antropologic") — lucrări în curs de definitivare — vor oferi temeiuri mai sigure pentru o zonare demografică în viitor, care să se adauge zonării pe provincii istorice.

Amintim că în perioada interbelică lucrările statistice, inclusiv cele demografice, foloseau drept cadru provinciile istorice și județele. În anii mai recenți, acest cadru a fost folosit, dar cu o frecvență mai rară (C. Ionescu, 1973; I. Measnicov, I. Hristache, Vl. Trebici, 1977) [23].

---

[21] Cînd se tratează problemele populației rurale, Sectorul agricol Ilfov se include în Muntenia.

[22] Dr. A. Golopenția și dr. D. C. Georgescu, *Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensămîntului*, Institutul Central de Statistică, București, 1948.

[23] O aplicație recentă este studiul lui Vl. Trebici, *Les provinces historiques de la Roumanie: aspects démographiques*, în *Papers in Honour of Octav Onicescu on his 90-th Birthday*, eds. M. C. Demetrescu, Marian Iosifescu, Edit. Nagard, Roma, 1983.

Tratarea pe provincii istorice este cea mai indicată pentru demografie, datorită faptului că permite reliefarea comportamentelor demografice zonale. Constituirea de grupe de județe după diferite caracteristici, inclusiv pe baza unui indicator sintetic al „dezvoltării economico-sociale", se dovedește utilă — așa cum am arătat — pentru analiza economică și sociologică și mai puțin pentru demografia regională, cu excepția analizei migrației interne și urbanizării. Iată ierarhizarea județelor după doi indici : numărul personalului muncitor din industrie și construcții la 1000 locuitori și mortalitatea infantilă; perioada este 1980—1982. Primul indice ar fi al „nivelului de industrializare", cel de-al doilea ar fi al „calității vieții, al educației populației și al eficienței sistemului sanitar" (tabelul nr. 1.).

Tabelul nr. 1

Județele României după numărul personalului muncitor din industrie și construcții la 1000 locuitori și după mortalitatea infantilă (1980—1982)

Nr. crt.	Județul	Rangul județului		Nr. crt.	Județul	Rangul județului	
		Personal muncitor la 1000 locuitori	Mortalitatea infantilă			Personal muncitor la 1000 locuitori	Mortalitatea infantilă
1	Brașov	1	10	21	Bacău	21—22	31
2	M. București	2	6—7	22	Brăila	21—22	39
3	Sibiu	3	1	23	Neamț	23	22
4	Hunedoara	4	29	24	Satu Mare	24	21
5	Prahova	5	27	25	Suceava	25	6—7
6	Timiș	6	12—14	26	Tulcea	26	34
7	Caraș-Severin	7	18	27	Iași	27	33
8	Gorj	8	28	28	Buzău	28	12—14
9	Cluj	9	2	29	Dolj	29	17
10	Alba	10	11	30	Vilcea	30	4—5
11	Argeș	11—12	15	31	Mehedinți	31	26
12	Harghita	11—12	3	32	Sălaj	32	16
13	Covasna	13	12—14	33	Bistrița-Năsăud	33	25
14	Dimbovița	14	24	34	Călărași	34—35	40
15	Mureș	15	4—5	35	Olt	34—35	19—20
16	Constanța	16	37	36	Vaslui	36	38
17	Galați	17	30	37	Teleorman	37	22
18	Arad	18—20	9	38	Vrancea	38	33
19	Bihor	18—20	19—20	39	Botoșani	39	35
20	Maramureș	18—20	8	40	Ialomița	40	41
				41	Giurgiu	41	36

Dacă am calcula un coeficient de corelație a rangurilor de tip Spearman sau Kendall, valoarea sa s-ar dovedi nesemnificativă. Înseamnă că între „industrializare" și variabila demografică „mortalitatea infantilă" nu există o legătură, un raport de condiționare? Există, numai că interdependența trebuie căutată în așa-zisele „variabile intermediare". Mai mult, mortalitatea infantilă, ca și speranța de viață la naștere — cei mai sensibili indicatori ai ansamblului de factori sociali, economici, culturali, adevărate barometre ale gradului de civilizație — sînt în mare măsură influențați de factori extraeconomici (nivelul instrucției generale, al educației sanitare, tradițiile în ce privește îngrijirea sănătății, comportamentele etc.).

Acolo unde va fi cazul, clasificarea pe provincii istorice va fi completată sau detaliată cu clasificarea pe județe, în vederea obținerii unui spor de semnificație.

V.TREBICI

Dacă datele statistice ar permite, s-ar putea folosi și clasificarea pe regiuni agrogeografice. În perioada interbelică regiunile agrogeografice erau : 1. Șesul Siretului și Prutului ; 2. Carpații Moldovei ; 3. Carpații Munteniei și Olteniei ; 4. Șesul Dunării ; 5. Dobrogea ; 6. Bucovina ; 7. Platoul Transilvaniei și 8. Șesul Tisei [24].

În încheiere, trebuie dat răspuns la o eventuală nedumerire. Pledoaria pentru folosirea cadrului oferit de provinciile istorice nu este cumva izvorîtă dintr-un regionalism desuet sau dintr-o nostalgie „paseistă" ? Rațiunile principale au fost arătate mai înainte. Să mai adăugăm și un alt considerent : o asemenea analiză ne va permite și urmărirea procesului de omogenizare demografică, în cadrul mai general al omogenizării sociale și economice a României. Se cuvine subliniat că dintotdeauna populația și relieful țării noastre s-au caracterizat printr-o remarcabilă unitate. O spune — printre alții — și marele geograf Vintilă Mihăilescu : „ . . . relieful României reprezintă un caz ideal care explică unitatea etnică a neamului nostru, căruia pămînturile carpatice i-au oferit toate mijloacele necesare dezvoltării libere a unei colectivități . . . . Unitatea complexă a pămîntului românesc se caracterizează prin varietate, proporționalitate și îmbinare armonică a părților componente" [25]. În aceste condiții, și modelul cultural românesc este unitar, trăsăturile psihologice sînt comune. Demografia regională pornește de la această realitate fundamentală, dar analizează particularitățile pe provincii, în măsura în care este vorba de existența unor submodele demografice.

O ultimă precizare în legătură cu datele statistice. Ele provin din sursele oficiale — edițiile succesive ale *Anuarului statistic al R. S. România*, volumele cu rezultatele recensămintelor populației și locuințelor din 1966 și 1977, *Anuarul demografic al R. S. România* 1974 — , altele reprezentînd prelucrări ale autorilor cărții de față. Datele privind structurile demografice se referă la anul 1977—anul ultimului recensămînt al populației—, cele referitoare la mișcarea naturală a populației includ și anul 1984, iar unele calcule demografice (tabele de mortalitate, de fertilitate și nupțialitate) se bazează pe datele din 1982. Cum în majoritatea cazurilor analiza este sincronică, faptul că se operează cu ani diferiți nu afectează comparabilitatea și nici valabilitatea constatărilor.

[24] *Anuarul statistic al României 1937 și 1938*, Institutul Central de Statistică, București, 1939, p. 418—419 (la teritoriul actual al țării).

[25] Vintilă Mihăilescu, *Geografia economică a României*, în *Enciclopedia României*, vol. 3, [1940], București, p. 19.

CAPITOLUL II

NUMĂRUL POPULAȚIEI ȘI REPARTIZAREA TERITORIALĂ

Populația națională este un sistem demografic autonom; ca atare, ea are *stocuri* — efectivele și structurile demografice —, care sînt modificate în permanență de *fluxuri*: nașteri și decese. În alți termeni, o populație se caracterizează prin *stări*, ale căror niveluri sînt schimbate de *mișcarea*, în cazul nostru, *mișcarea naturală* a populației.

În raport cu populația națională, orice populație constituită pe baza caracteristicii „teritoriu" — populația unui județ sau a unei provincii istorice — este un subsistem căruia de asemenea îi sînt caracteristice stocuri și fluxuri, cu deosebirea că la mișcarea naturală se adaugă *mișcarea migratorie*, uneori de intensitate foarte puternică. Teza este valabilă și pentru populațiile urbană și rurală. Vom numi populațiile unor asemenea subsisteme *subpopulații*. În aceeași optică sistemică, între populația națională și diferitele subpopulații se crează interdependențe și efecte de conexiune inversă, identificabile în special în volumul migrației și în fluxurile acesteia, influențate de fluxurile nașterilor și deceselor.

Dacă analiza are în vedere un moment dat din istoria populației naționale și a subpopulațiilor sale, prima constatare este aceea a efectivelor populației și a repartiției acesteia pe teritoriu; este vorba deci de distribuția teritorială a populației. Prin mișcarea naturală și migrație, stocurile inițiale sînt modificate astfel încît fotografierea numărului populației la un alt moment ne oferă imaginea *redistribuției teritoriale a populației*.

1. Numărul și densitatea populației

Să începem cu situația populației consemnată de datele statistice la 1 iulie 1982 [1] (tabelul nr. 2).

Fără Sectorul agricol Ilfov, și orașul Buftea, populația municipiului București are o pondere de 8,8 % în populația națională, iar populația Munteniei, o pondere de 21,0 % [2].

Provinciile istorice de peste Carpați reprezintă circa o treime (34,8 %) din populația României și 42 % din suprafața ei.

[1] *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România, 1983*, Direcția Centrală de Statistică, București, 1983, p. 10, 16.

[2] Să mai precizăm că datele statistice fac distincție între „numărul populației" și „numărul populației cu domiciliul în județul (municipiul, orașul și comuna) respectiv(ă)". De pildă, la 1 iulie 1982 „numărul populației" municipiului București (fără orașul Buftea și Sectorul agricol Ilfov) a fost de 1 979 076, în timp ce „numărul populației cu domiciliul în municipiul București" era de 1 815 081, cu 163 995 (8,3 %) mai mic. Aceste persoane fac parte din populația municipiului București, dar nu au domiciliul stabil în București.

Densitatea populației României este moderată în raport cu a Europei; pe provincii ea este cuprinsă în anul 1982 între 99,5 locuitori pe km² în Moldova și 60,9 locuitori pe km² în Dobrogea. Pe județe, variația este și mai mare: 182 locuitori pe km² în județul Prahova și 31 locuitori în județul Tulcea. Densități ridicate se întîlnesc în județele Galați și Iași

Tabelul nr. 2

Numărul populației, suprafața și densitatea populației pe provincii istorice (1982)

Provincia istorică	Nr. județe	Populația		Suprafața		Locuitori la km²
		număr	%	km²	%	
ROMÂNIA	41	22 477 703	100,0	237 500	100,0	94,6
Oltenia	5	2 406 415	10,7	29 166	12,3	82,5
Muntenia	9	4 497 784	20,0	45 420	19,1	99,0
Dobrogea	2	943 526	4,2	15 485	6,5	60,9
Moldova	8	4 584 025	20,4	46 070	19,4	99,5
Banat	2	1 111 783	4,9	17 195	7,2	64,7
Transilvania	10	4 632 238	20,6	56 836	23,9	81,5
Crișana-Maramureș	4	2 090 472	9,3	25 807	10,9	81,0
M. București	1	2 211 460	9,8	1 521	0,6	1454,0

Notă. Sectorul agricol Ilfov este inclus în municipiul București.

(140 locuitori), Dîmbovița (136 locuitori), Brașov (125); scăzute sînt densitățile din județele Caraș-Severin (47 locuitori), Harghita (53 locuitori), Bistrița-Năsăud (58 locuitori).

Numeroși sînt factorii care au determinat repartizarea populației pe teritoriul României, pe provincii, județe, orașe și comune. Descrierea lor este de resortul geografiei populației și localităților, în principal.

Pentru explicarea fenomenelor demografice — natalitate, mortalitate și nupțialitate —, densitatea populației nu furnizează elemente semnificative. În schimb, pentru migrație, în special în anumite perioade istorice, rolul ei a putut fi important.

Cît privește raportul dintre populație și teritoriu sub aspect economic, densitatea astăzi nu mai poate servi ca indicator al „presiunii", grație progreselor mari ale industriei și perfecționării agriculturii. Totuși, un interes păstrează așa-numita „densitate fiziologică", ca raport între populație și suprafața agricolă și, respectiv, suprafața arabilă. Mai exact, ar fi raportul dintre populația activă din agricultură și suprafața agricolă (arabilă). Un asemenea indicator este util, chiar dacă în măsură modestă, și pentru analiza demografică (tabelul nr. 3).

„Presiunea" cea mai ridicată asupra suprafeței agricole — cu excepția Sectorului agricol Ilfov — este în Moldova; cea mai redusă — în provinciile Banat și Dobrogea. În raport cu suprafața arabilă, cea mai mare „presiune" se înregistrează în Transilvania. Desigur, o analiză mai detaliată ar trebui să pună în evidență relieful, structura suprafeței agricole după modul de folosință etc. pentru a explica variația densităților.

V.TREBICI

Numărul populației naționale și al provinciilor istorice a evoluat în cursul timpului. După cum certifică datele statistice, numărul populației României (la teritoriul actual) a fost de 12 768 399 (1912), de 14 280 729 (1930), de 15 872 624 (1948), de 17 489 450 (1956), de 19 103 163 (1966),

Tabelul nr. 3

Populația, suprafața agricolă și suprafața arabilă, „densitatea fiziologică" (1982)

Provincia istorică	Populația	Suprafața (ha)		Locuitori la 100 ha	
		agricolă	arabilă	agricolă	arabilă
ROMÂNIA	22 477 703	14 964 073	9 870 294	150	228
Oltenia	2 406 415	1 853 858	1 317 261	130	183
Muntenia	4 497 784	3 297 183	2 681 742	136	168
Dobrogea	943 526	922 895	759 393	102	124
Moldova	4 584 025	2 776 014	1 885 823	165	243
Banat	1 111 783	1 102 802	705 261	101	158
Transilvania	4 632 238	3 291 361	1 418 147	141	327
Crișana-Maramureș	2 090 472	1 622 169	1 012 374	129	206
Sectorul agricol Ilfov	222 082	96 891	90 293	229	246

Notă. Suprafața agricolă include: terenul arabil, pășunile, fînețele, viile și pepinierele viticole, livezile și pepinierele pomicole.

de 21 559 910 (1977) și de 22 477 703 (1982). În decurs de șapte decenii, populația României a crescut cu 76 %, sau cu 0,8 % în medie anuală.

Ca urmare a unor ritmuri inegale de creștere pe provincii, ponderea populației acestora în cadrul populației naționale s-a modificat (tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4

Ponderea populației provinciilor istorice în populația României în anii 1912—1982 (în %)

Provincia istorică	Recensămintele din						
	19 decembrie 1912	29 decembrie 1930	25 ianuarie 1948	21 februarie 1956	15 martie 1966	5 ianuarie 1977	1 iulie 1982
ROMÂNIA	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Oltenia	12,8	12,2	12,5	11,8	11,2	10,9	10,7
Muntenia	20,5	21,5	22,0	22,2	21,0	20,4	21,0
Dobrogea	3,0	3,1	3,2	3,4	3,7	4,0	4,2
Moldova	19,6	19,9	18,9	20,0	20,8	20,4	20,4
Banat	7,1	6,2	5,1	5,1	5,1	5,0	4,9
Transilvania	21,7	21,1	20,1	20,4	20,4	20,3	20,6
Crișana-Maramureș	12,1	11,4	10,4	10,0	9,7	9,4	9,3
M. București	3,1	4,6	7,3	7,1	8,1	9,5	8,8

Notă. Pentru anii 1912, 1930, 1948, 1956, 1966 și 1977, populația municipiului București include și populația comunelor suburbane. În anul 1982, populația municipiului București, de 2 211 460 persoane, cuprinde: populația municipiului București, de 1 979 076, populația orașului Buftea, de 16 539, și populația celor 29 comune ale Sectorului agricol Ilfov, de 215 845 locuitori. Deci trecem la populația Munteniei orașul Buftea și populația Sectorului agricol Ilfov, total 232 304, ceea ce face ca ponderea Munteniei să fie de 21 %, iar a municipiului București de 8,8%.

V.TREBICI

Creșterea și, respectiv, scăderea ponderii populației provinciilor istorice sînt rezultatul combinat al mișcării naturale și al mișcării migratorii. La nivelul de generalitate pe care îl oferă tabelul nr. 4, sînt permise unele constatări care au însă nevoie de detalieri și explicații. Cu certitudine se poate afirma că scăderea ponderii populației Banatului are drept cauză principală scăderea de lungă durată a natalității. Această provincie a beneficiat de aportul imigrației — cum vom arăta mai tîrziu — , care a mai atenuat scăderea. La fel, creșterea ponderii populației provinciei Dobrogea se datorează în cea mai mare măsură imigrației; aceeași este situația municipiului București, în care natalitatea a fost tot timpul foarte scăzută, imigrația caracterizîndu-se printr-o mare intensitate. Ponderea populației Moldovei a crescut foarte puțin, în ciuda natalității sale ridicate : explicația este emigrarea, de mare amploare.

Abia după ce vom fi examinat mișcarea naturală (nașteri și decese) și mișcarea migratorie pe provincii istorice, vom ajunge la înțelegerea dinamicii demografice a fiecărei provincii.

2. Gradul de urbanizare

Dacă studiul populației și al fenomenelor demografice pe provincii istorice ne duce la constatarea acțiunii unor submodele culturale și demografice zonale, atunci tratarea problemelor pe mediile urban și rural scoate în evidență existența a două modele fundamentale : modelul cultural rural, de esență țărănească, și modelul cultural orășenesc, acestea avînd drept corespondent un model demografic rural și unul urban. În linii foarte generale, s-a observat, de-a lungul deceniilor, o natalitate mai ridicată în mediul rural față de cel urban; mortalitatea și, în special, cea infantilă au niveluri mai ridicate în rural; planificarea familiei, ca expresie a unui model cultural, a început să fie practicată mai întîi în sînul populației urbane, înainte de a se extinde asupra populației satelor.

Populația urbană și rurală din fiecare provincie istorică are particularități semnificative de îndată ce examinăm diferențele dintre cele două medii în ce privește fenomene demografice cum sînt fertilitatea și mortalitatea infantilă.

De aceea, se impune examinarea gradului de urbanizare și a proporției populației rurale pe provincii istorice[3]. Să începem cu situația pe anul 1982 (tabelul nr. 5).

Provincia cu gradul cel mai înalt de urbanizare este Dobrogea (63,1%); ea este urmată de provinciile Transilvania, Banat și Crișana-Maramureș; pe ultimele locuri se situează Muntenia (38,5 %) și Oltenia (38,3 %). Pentru Dobrogea, urbanizarea ridicată se explică prin numărul mare de orașe mici de tip balnear; dealtfel, în cadrul populației urbane a județului Constanța predomină populația ocupată în sectorul terțiar. În provinciile de peste

[3] Se impune precizarea metodologică că în ultimii ani statistica prezintă datele pe : total categorii de localități, apoi pe municipii și orașe, comune suburbane și comune. Însumarea categoriei „municipii și orașe" cu categoria „comune suburbane" ne dă *populația urbană*, în timp ce populația comunelor este egală cu *populația rurală*. Pentru anii anteriori, așa cum s-a practicat la recensămintele populației pînă în 1966 inclusiv, clasificarea se face în populația urbană și rurală.

Tabelul nr. 5

Proporția populației urbane (a municipiilor și orașelor plus a comunelor suburbane) și a populației rurale (a comunelor) pe provincii istorice (1982) (în %)

Provincia istorică	Populația totală	Populația urbană			Populația rurală	Nivelul de urbanizare pe județe	
		totală	din care			minim	maxim
			municipii și orașe	comune suburbane			
ROMÂNIA	100,0	51,5	48,4	3,1	48,5	17,2	75,3
Oltenia	100,0	38,3	35,7	2,6	61,7	30,1	44,9
Muntenia	100,0	38,5	33,5	5,0	61,5	17,2	60,2
Dobrogea	100,0	63,1	59,7	3,4	36,9	41,4	71,6
Moldova	100,0	42,1	38,5	3,6	57,9	32,8	58,1
Banat	100,0	56,6	55,3	1,3	43,4	54,6	57,6
Transilvania	100,0	57,8	55,1	2,7	42,2	30,2	75,3
Crișana-Maramureș	100,0	48,7	45,6	3,1	51,3	43,8	54,0
M. București	100,0	100,0	—	—	—	—	—

Notă. Comunele Sectorului agricol Ilfov au fost incluse în populația rurală a Munteniei, ar orașul Buftea, în populația urbană a Munteniei.

Carpați, caracterizate printr-un grad înalt de urbanizare, predomină populația ocupată în sectorul secundar (industrie și construcții) (fig. 2).

Pentru a putea pune în evidență influența modelului cultural urban asupra fenomenelor demografice, este necesar să cunoaștem în cadrul popu-

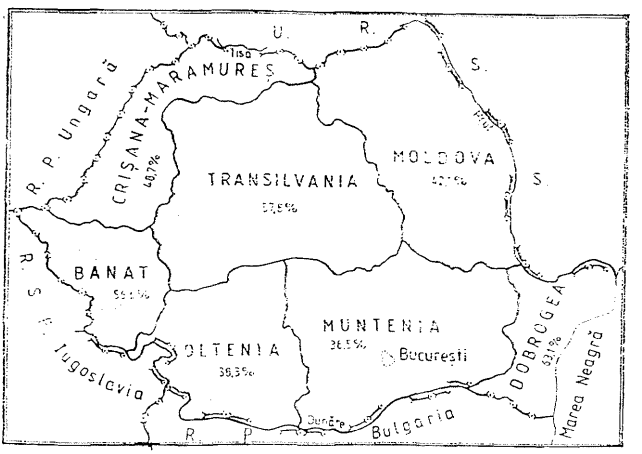

Fig. 2. — Harta urbanizării României (1982).

lației urbane cel puțin trei elemente: mărimea orașelor, vechimea urbanizării și proporția populației ocupate în sectorul secundar [4].

[4] O tipologie a orașelor după mărime și după proporția populației în primar, secundar și terțiar este prezentată în : I. Measnicov, I. Hristache, Vl. Trebici (sub redacția Vl. Trebici), *Demografia orașelor României*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977.

V.TREBICI

Tabelul nr. 6

Gradul de urbanizare (%) și mărimea medie a unui oraș (1982)

Nr. crt.	Județul și provincia	Nr. municipiilor și orașelor	Gradul de urbanizare (%)	Număr mediu de locuitori pe un oraș
	ROMÂNIA	237	51,5	45 875
1	Dolj	5	44,9	63 535
2	Gorj	6	37,8	20 450
3	Mehedinți	5	43,2	26 337
4	Olt	5	30,1	30 130
5	Vîlcea	8	33,3	17 027
	OLTENIA	29	38,3	29 618
1	Argeș	5	42,6	46 530
2	Brăila	2	60,2	114 616
3	Buzău	2	30,4	78 610
4	Călărași	2	29,8	43 851
5	Dîmbovița	6	38,0	24 503
6	Giurgiu	1	17,2	61 617
7	Ialomița	4	36,7	24 516
8	Prahova	14	57,0	29 633
9	Teleorman	5	32,7	28 105
	MUNTENIA	42	38,5	37 748
1	Constanța	8	71,6	56 854
2	Tulcea	5	41,4	21 765
	DOBROGEA	13	63,1	43 358
1	Bacău	7	46,8	41 466
2	Botoșani	4	32,8	34 098
3	Galați	4	58,1	83 147
4	Iași	4	48,6	85 818
5	Neamț	4	39,5	47 809
6	Suceava	8	34,0	24 754
7	Vaslui	4	34,2	38 337
8	Vrancea	5	33,1	23 926
	MOLDOVA	40	42,1	44 116
1	Caraș-Severin	8	54,6	27 211
2	Timiș	6	57,7	66 133
	BANAT	14	56,6	43 892
1	Alba	9	49,9	22 890
2	Bistrița-Năsăud	4	30,2	23 198
3	Brașov	9	75,3	55 247
4	Cluj	6	63,6	75 639
5	Covasna	3	54,2	21 897
6	Harghita	9	46,4	17 067
7	Hunedoara	12	75,1	31 722
8	Mureș	6	49,8	46 146
9	Sălaj	4	31,2	20 756
10	Sibiu	7	63,7	42 630
	TRANSILVANIA	71	57,8	35 943
1	Arad	8	54,6	31 476
2	Bihor	8	44,9	34 543
3	Maramureș	7	52,1	36 173
4	Satu Mare	4	43,8	43 193
	CRIȘANA-MARAMUREȘ	27	48,7	35 339

Notă. Orașul Buftea este inclus în V. TREBICI Muntenia.

Ca mărime medie a orașului pe provincii istorice și pe județe, situația este dată în tabelul nr. 6.

Dacă am face abstracție de municipiul București, mărimea medie a unui oraș ar fi de 37 683 locuitori, iar gradul de urbanizare ar fi de 43,4%.

Nu ne-am propus să facem analiza urbanizării din punct de vedere teritorial (pe județe și provincii); ne interesează însă să evidențiem legătura care ar exista între urbanizare și nivelul fenomenelor demografice. Constatăm mai întîi că urbanizarea, încă relativ modestă la nivelul țării, dar în mare progres față de trecut, se caracterizează printr-o mare variație, fiind cuprinsă între 17,2% (județul Giurgiu) și 75,3% (județul Brașov). Distingem județe puternic urbanizate, mediu urbanizate și altele slab urbanizate. Corelația dintre industrializare și urbanizare este mai evidentă; în schimb, raportul dintre urbanizare și nivelul variabilelor demografice nu apare cu toată claritatea.

Ipotetic vorbind, urbanizarea presupune un nivel cultural-educațional mai ridicat, o infrastructură sanitară mai bună, ceea ce ar însemna, *ceteris paribus*, un nivel mai scăzut al mortalității infantile al populației urbane și o durată a vieții mai mare decît în rîndul populației rurale; în linii generale, s-ar putea avansa ideea că un nivel mai ridicat de urbanizare corelează cu o fertilitate mai scăzută, deși relația nu este nici univocă și nici liniară.

Comparația a trei indici: gradul de urbanizare, numărul personalului muncitor din industrie și construcții la 1000 locuitori și nivelul mortalității infantile este prezentată în tabelul nr. 7.

Urbanizarea corelează semnificativ — ca tendință generală — cu industrializarea; nivelul cel mai înalt al industrializării este caracteristic județelor cu centre vechi ale industriei: Brașov, Hunedoara, Sibiu, Cluj, Timiș, Caraș-Severin, Prahova, cărora li se adaugă centre mai noi, ca Galații. Cazul Constanței — amintit anterior — este particular. Cît privește județul Brăila, nivelul înalt se datorează și faptului că este un județ relativ mic, dar avînd un oraș mare: Brăila, cu 225 417 locuitori.

În schimb, corelația dintre urbanizare și mortalitatea infantilă nu apare directă decît pentru cazurile extreme: județele Sibiu, Cluj, Brașov, Timiș, cu cele mai favorabile niveluri, și județele Botoșani, Călărași și Giurgiu. Cu totul frapante sînt cazurile unor județe ca Vîlcea, Buzău, Sălaj, care, fără să aibă un înalt grad de urbanizare și industrializare, beneficiază de indici foarte favorabili ai mortalității infantile. S-a insistat — în această fază a analizei noastre — asupra mortalității infantile date fiind proprietățile deosebite de caracterizare de care dispune acest indice. Alte aspecte vor reieși atunci cînd vom examina mai aprofundat mortalitatea infantilă pe provincii istorice, iar în cadrul acestora, pe mediile urban și rural.

Am stăruit îndelung asupra urbanizării ca fenomen ce ne va putea înlesni înțelegerea caracterului diferențial demografic teritorial. În România, urbanizarea este de dată relativ recentă: în 1912, gradul de urbanizare (municipii, orașe și comune suburbane) a fost de 16,3%, ajungînd la 21,4% în 1930. La începutul perioadei postbelice, el era de 23,4%, în 1948, pentru a crește rapid în anii următori: 31,3% în 1956, 38,3% în 1966, 47,5% în 1977 și 51,5% în 1982 [5].

[5] Nu insistăm asupra unor particularități metodologice de includere în populația urbană a unor comune suburbane și a „localităților asimilate urbanului", la recensămintele din 1956 și 1966; tendința urbanizării nu se modifică esențial.

Tabelul nr. 7

Gradul de urbanizare (1982), numărul personalului muncitor din industrie și construcții la 1 000 locuitori (1980—1982) și mortalitatea infantilă (1980—1982)

Județul	Gradul de urbanizare (%)	Numărul personalului din industrie și construcții la 1 000 loc.	Mortalitatea infantilă ‰	Ranguri după		
				gradul de urbanizare	numărul personalului muncitor	mortalitatea infantilă
ROMÂNIA	43,4	176	29,1	—	—	—
1. Brașov	75,3	336	24,7	1	1	9
2. Hunedoara	75,1	253	31,3	2	3	28
3. Constanța	71,6	181	35,6	3	15	36
4. Sibiu	63,7	260	19,8	4	2	1
5. Cluj	63,6	217	22,8	5	8	2
6. Brăila	60,2	174	37,9	6	21	38
7. Galați	58,1	180	31,9	7	16	29
8. Timiș	57,7	231	25,6	8	5	11—13
9. Prahova	57,0	239	29,9	9	4	26
10. Caraș-Severin	54,6	225	27,4	10	6	17
. . . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
31. Vîlcea	33,1	139	23,2	31	29	4—5
32. Vrancea	33,1	99	32,4	32	37	31
33. Botoșani	32,8	95	34,9	33	38	34
34. Teleorman	32,7	102	28,7	34	36	22
35. Sălaj	31,2	133	26,0	35	31	15
36. Olt	30,1	119	28,3	36	34	18—19
37. Buzău	30,4	145	25,6	37	27	11—13
38. Bistrița-Năsăud	30,2	129	29,2	38	32	24
39. Călărași	29,8	119	42,2	39	33	39
40. Giurgiu	17,2	83	35,4	40	40	35

Notă. Fără municipiul București.

Urbanizarea pe provincii istorice este analizată pe baza recensămintelor din 1948 și 1977, ca în tabelul nr. 8.

Tabelul nr. 8

Gradul de urbanizare (%) pe provincii istorice în 1948 și 1977

Provincia istorică	1948		1977		Indice de creștere în 1977 față de 1948 (%)	Rata medie anuală de creștere (%)
	Populația urbană	Grad de urbanizare (%)	Populația urbană	Grad de urbanizare (%)		
ROMÂNIA	3 713 139	23,4	10 239 345	47,5	275,8	3,5
Oltenia	263 786	13,3	794 193	33,7	301,1	3,9
Muntenia	559 005	15,6	1 592 692	35,4	284,9	3,7
Dobrogea	146 472	29,1	499 260	57,8	340,9	3,7
Moldova	585 704	19,5	1 651 605	37,5	282,0	3,6
Banat	190 458	21,4	562 167	51,9	295,2	3,8
Transilvania	624 324	19,5	2 297 909	52,4	368,1	4,6
Crișana-Maramureș	301 583	18,3	907 634	44,7	301,0	3,9
M. București	1 041 807	97,7	1 933 885	100,0	185,6	2,2

V.TREBICI

Nivelul de urbanizare al țării în 1948 era foarte redus : deși pe întreaga țară el era de 23,1%, aceasta se datora în mare măsură ponderii mari a populației municipiului București (28%) în totalul populației urbane. Dacă s-ar face abstracție de București, gradul de urbanizare ar fi fost de 18%. Erau județe în care urbanizarea era practic inexistentă : nivelul ei era de 6,3% în județul Gorj, de 7,5% în județul Sălaj, de 8,4% în județul Bistrița-Năsăud, de 10,8% în județul Olt. Cele mai înalte niveluri existau în județele Brăila (35,2%), Constanța (34,6%), Cluj (32,7%), Brașov (31,5%), Galați (29,5%), Sibiu (28,0%).

Schimbarea în planul urbanizării în cei 29 ani a fost spectaculoasă. Dacă populația totală a crescut în medie anuală cu 1,1%, populația urbană, în ansamblu, a sporit cu 3,5% anual : în Transilvania cu 4,6%, în Dobrogea cu 4,3%, în Oltenia și Crișana-Maramureș cu 3,9%. Cele mai mari ritmuri de urbanizare le-au cunoscut județele Hunedoara, Gorj, Maramureș, Harghita, Covasna, Bacău, datorită eforturilor de industrializare și de dezvoltare armonioasă a teritoriului țării.

Demograful, ca și sociologul, este interesat să urmărească, în primul rînd, influența acestui proces asupra fenomenelor demografice, măsura în care are loc un transfer al modelului rural în mediul urban, făurirea unui nou model demografic în contextul marilor schimbări. Aceasta cere o analiză aprofundată și corelată a unor procese precum : industrializarea, urbanizarea și mobilitatea spațială, cu evidențierea, pe planul demografiei regionale, a influențelor asupra numărului populației, a structurii acesteia după sex și vîrstă, a fertilității, nupțialității și mortalității, ceea ce vom încerca să întreprindem în capitolele următoare.

CAPITOLUL III

STRUCTURI DEMOGRAFICE

Văzută din punct de vedere statistic, o populație umană este o mulțime de indivizi care se deosebesc între ei prin valoarea diferitelor caracteristici. Această variație statistică este premisa prelucrării statistico-matematice a populației, a ordonării indivizilor după diferite caracteristici, ajungîndu-se în final la obținerea unei imagini diferențiate. Desigur, pot fi avute în vedere diferite însușiri sau caracteristici ale populației. Sub raport demografic, cele mai importante caracteristici sînt sexul, vîrsta și starea civilă, cu ajutorul cărora se obțin repartițiile sau structurile demografice fundamentale.

Structurile demografice sînt stocuri; între ele și fluxuri există o interdependență, o condiționare reciprocă. Nu numai fluxurile modifică structurile; acestea, la rîndul lor, influențează fluxurile. Să luăm repartiția populației după sex și vîrstă în raport cu fluxul nașterilor și deceselor. Este limpede — cel mai bine se vede acest lucru în piramida vîrstelor — : nașterile reprezintă generațiile anuale ce se adaugă populației. Mărimea efectivelor mai multor generații ne dă proporția populației tinere. Scăderea sistematică a efectivelor generațiilor, ca urmare a reducerii natalității, are ca urmare diminuarea ponderii populației tinere. La rîndul lor, decesele reduc din efectivele generațiilor deja existente. Intensitatea mortalității este diferențiată după sex și vîrstă. Cu alte cuvinte, numărul și structura populației sînt în permanență modificate de fluxul nașterilor și deceselor. Dar o structură tînără a populației, cu o proporție mai mare a generațiilor feminine de vîrstă fertilă, este mai favorabilă nașterilor decît o structură îmbătrînită. În schimb, o populație cu o proporție mai ridicată a persoanelor vîrstnice favorizează un nivel mai înalt al mortalității. Se mai poate adăuga că o populație cu structură tînără este mai favorabilă căsătoriilor. Dar nupțialitatea este determinată și de structura populației după starea civilă, de proporția persoanelor necăsătorite, căsătorite și văduve, influențînd, la rîndul său, repartiția populației după stare civilă.

Aceste considerații, întrucîtva elementare, sînt indispensabile pentru a înțelege relațiile dintre structură și fluxuri, dintre starea și mișcarea populației, în optică sistemică.

Pornind de la faptul elementar că o populație sau o subpopulație cuprinde aproximativ 100 de clase anuale de vîrstă, corespunzînd unui număr de 100 generații, care, deci, au apărut în condițiile specifice ale unui secol, se va putea mai lesne înțelege de ce structurile se modifică mai lent, sînt înzestrate cu ceea ce se numește inerție demografică. Dar și fluxurile demografice au o anumită inerție. Natalitatea sau, mai bine zis, fertilitatea, nupțialitatea și altele sînt expresii ale unor modele culturale ce se concre-

tizează în comportamente demografice și, ca atare, dispun și ele de o inerție.

Cele de mai sus sînt valabile pentru populația națională; subpopulațiile de tip regional sînt influențate în plus de migrație. Acest din urmă factor este mai ușor de modificat: strategia dezvoltării forțelor de producție în teritoriu și sistematizarea teritoriului fac parte din categoria unor asemenea factori.

Vom examina pe rînd repartiția populației după sex, apoi după vîrstă și, în sfîrșit, după starea civilă; aceasta din urmă va fi considerată mai detaliat în legătură cu nupțialitatea.

1. Repartiția populației după sex

Pentru a avea un termen de referință, luăm populația României la 1 iulie 1982, repartizată după sex și vîrstă, însoțită de unii indici elementari (tabelul nr. 9).

Tabelul nr. 9

Structura populației României după sex și grupe de vîrstă (1982)

Grupa de vîrstă	Populația totală	Masculin	Feminin	Raport de masculinitate (la 1 000 femei)
TOTAL	1 000,0	1 000,0	1 000,0	974
0—4 ani	85,7	88,8	82,6	1047
5—9 "	86,7	90,0	83,5	1049
10—14 "	97,6	100,9	94,4	1041
15—19 "	61,8	64,0	59,5	1048
20—24 "	72,0	74,5	69,6	1042
25—29 "	80,7	82,9	78,6	1027
30—34 "	73,2	74,9	71,5	1021
35—39 "	56,1	57,0	55,3	1003
40—44 "	63,3	63,6	63,1	981
45—49 "	66,6	67,0	66,1	987
50—54 "	63,8	63,8	63,7	974
55—59 "	56,7	54,8	58,5	913
60—64 "	36,3	32,1	40,4	775
65—69 "	33,5	29,3	37,7	756
70—74 "	32,1	28,3	35,8	768
75—79 "	20,4	17,6	23,1	742
80—84 "	9,8	7,8	11,7	654
85 ani și peste	3,7	2,7	4,6	571
Vîrsta medie (ani)	33,54	32,48	34,55	
Vîrsta mediană (ani)	31,06	29,93	32,22	
Proporția (%)				
0—14 ani	27,0	28,0	26,1	
15—59 "	59,4	60,2	58,6	
60 ani și peste	13,6	11,8	15,3	
Raportul de dependență *	684	—	—	

* Raportul de dependență se calculează raportînd populația „tînără" (0 — 14 ani) și populația „vîrstnică" (60 ani și peste) la populația „adultă" (15—59 ani), rezultatul fiind exprimat la 1 000 persoane.

V.TREBICI

Reprezentarea grafică a repartiției populației după sex și vîrstă ne duce la binecunoscuta piramidă a vîrstelor (fig. 3). Forma de piramidă este doar aproximativă; neregularitățile pe care le observăm se datorează unor evenimente precum: impactul demografic al celor două războaie mondiale,

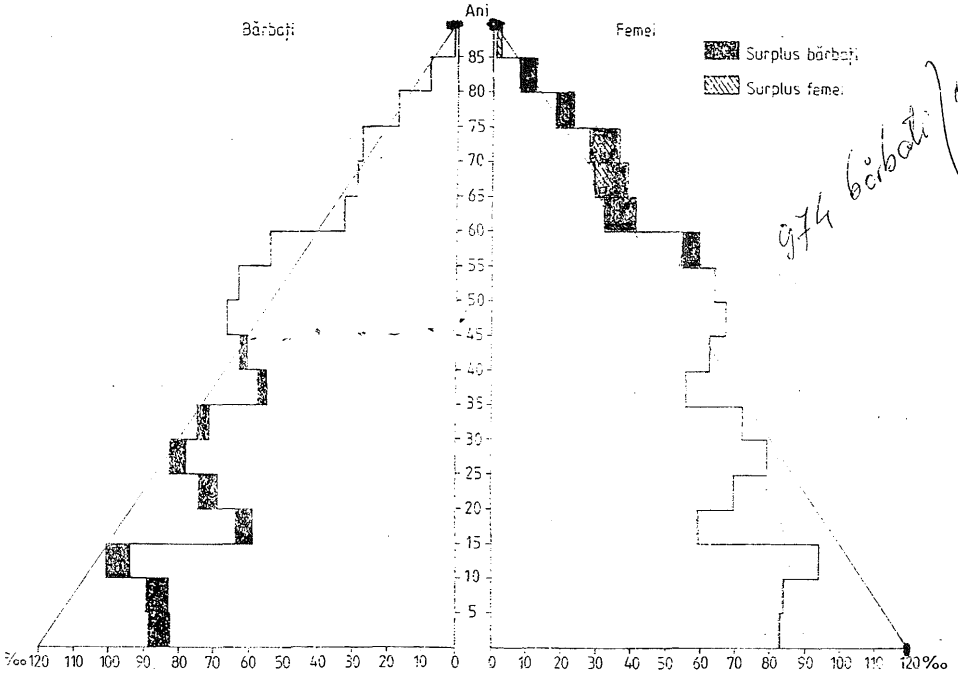

Fig. 3. — Piramida vîrstelor populației României (1982).

al scăderii accentuate a natalității în unele perioade și care vor fi examinate mai tîrziu. Fiind însă vorba de populația națională — un fel de populație standard —, ea ne va servi ca punct de referință atunci cînd vom examina diferitele subpopulații.

Proporția dintre sexe după vîrstă se descrie cu ajutorul raportului de masculinitate — număr de bărbați la 1000 femei de vîrstă dată — și al ponderii populației masculine și feminine în populația totală. Astfel, pentru populația totală raportul de masculinitate este de 974 bărbați la 1000 femei sau 97,4 bărbați la 100 femei, în timp ce ponderile respective sînt: masculin 49,3% și feminin 50,7%. Această proporție este influențată — uneori puternic — de războaie, de pildă. În 1948 proporția a fost de 48,3% (masculin) și 51,7% (feminin). În cifre absolute, în 1948 surplusul de femei a fost de 528 658, iar în 1982, de 294 773.

Care ar trebui să fie proporția dintre sexe într-o populație „normală"? Am înțelege prin populația normală o populație care cel puțin 100 de ani să nu fi fost tulburată de războaie, epidemii sau de o migrație intensă. O asemenea proporție ar fi de aproximativ 49,5% (masculin) și 50,5% (feminin).

V.TREBICI

Reamintim faptul bine cunoscut în demografie, ca și în genetică, că se nasc aproximativ 105—106 copii de sex masculin la 100 copii de sex feminin. Această remarcabilă regularitate se caracterizează prin stabilitate: în populația României, ea oscilează între 105,5 — 106,5 băieți la 100 fete. După naștere însă, efectivul generației masculine este supus unei mortalități mai intense decît cel al generației feminine; fenomenul — pe care nu-l examinăm aici — poartă denumirea de supramortalitate masculină. Ca urmare a acestui fapt, raportul de masculinitate se diminuează, ajungînd, de la o anumită vîrstă, să fie subunitar (mai mic de 100 sau de 1000). Dacă luăm regimul de mortalitate consemnat în tabela de mortalitate din 1970—1972, constatăm că raportul de masculinitate, de 106 : 100 la naștere, se diminuează treptat, odată cu vîrsta; la vîrstele de 51—52 ani el devine egal : 100(M) : 100(F), după care continuă să scadă, ajungînd la aproximativ 55(M) : 100(F).

Dacă urmărim fenomenul global al unei populații în care nu apar generațiile, ci clasele de vîrstă, tendința este aproximativ aceeași, așa cum rezultă din curba de masculinitate după vîrstă. Este evident că pentru o subpopulație (a unui județ sau a unei provincii istorice) această regularitate poate fi influențată de migrație.

Curba de masculinitate a populației României ne arată tendința generală amintită mai sus (fig. 4).

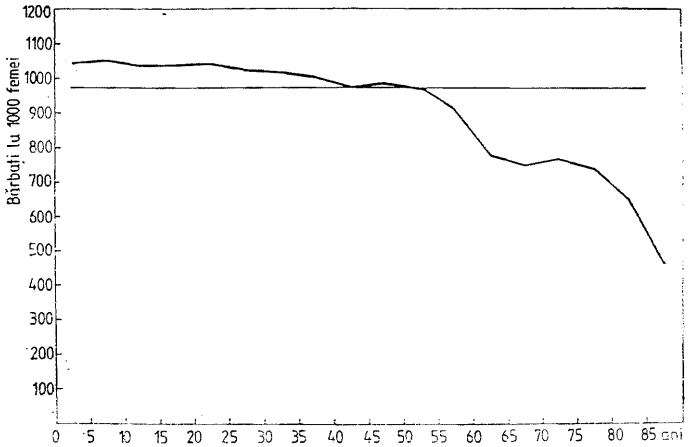

Fig. 4. — Curba de masculinitate a populației României (1982).

Scăderea raportului de masculinitate are și unele mici neregularități, dar care nu deformează curba.

Este locul să precizăm că accentuarea supramortalității masculine la anumite vîrste poate modifica alura curbei de masculinitate.

De îndată ce trecem la examinarea raportului de masculinitate pe provincii istorice, constatăm o serie de diferențe care țin în mai mică măsură de regimul de mortalitate, cît mai ales de efectul migrației. Altfel spus, pentru unele provincii sau județe imigrarea poate aduce cohorte mai numeroase de femei de anumită vîrstă sau de bărbați; în ambele cazuri vom înregistra modificări ale raportului de masculinitate.

V. TREBICI

Chiar la prima vedere, din tabelul nr. 10, se vede că unele provincii sînt avantajate în ce privește proporția bărbaților; este cazul în special al provinciei Dobrogea, beneficiara unei puternice imigrări masculine. Afir-

Tabelul nr. 10

Raportul de masculinitate a populației provinciilor istorice la recensămîntul din 1977 (bărbați la 1 000 femei)

Grupa de vîrstă (ani)	Oltenia	Muntenia	Dobrogea	Moldova	Banat	Transilvania	Crișana-Maramureș	M. București
TOTAL	954	979	1 002	981	945	994	975	899
0—4	1 055	1 051	1 039	1 054	1 060	1 046	1 055	1 052
5—9	1 040	1 045	1 045	1 045	1 042	1 045	1 044	1 029
10—14	1 056	1 048	1 031	1 044	1 057	1 050	1 049	1 050
15—19	1 050	1 062	1 008	1 041	1 030	1 061	1 031	975
20—24	1 071	1 074	983	1 063	971	1 034	1 025	863
25—29	1 029	1 042	1 029	998	1 023	1 064	1 039	955
30—34	1 008	1 004	1 056	977	1 017	1 031	1 002	954
35—39	983	988	1 043	972	1 004	1 027	997	945
40—44	985	1 003	1 047	1 013	1 011	1 036	1 011	910
45—49	969	999	1 051	991	1 014	1 019	995	930
50—54	886	857	987	935	890	944	947	861
55—59	745	813	858	782	778	854	848	715
60—64	746	796	816	830	812	865	838	801
65—69	798	839	923	830	782	856	840	822
70—74	771	826	889	840	726	828	796	726
75—79	682	719	861	787	646	716	704	581
80—84	529	595	707	697	518	605	629	487
85 și peste	505	532	629	631	438	496	605	427

mația este valabilă și pentru Transilvania. „Excedent" de femei se constată în cazul municipiului București, al Banatului și Olteniei. Se mai observă că pînă la vîrsta de 15 ani diferențele între provinciile istorice sînt relativ neînsemnate, copiii participînd mai puțin la migrație; cele mai pronunțate particularități se înregistrează la vîrstele care alimentează cel mai mult migrația.

Redăm în figura 5 trei curbe de masculinitate pentru semnificația lor: Dobrogea, ca beneficiară a imigrării de bărbați; Moldova, ca provincie care alimentează imigrarea în celelalte provincii, și municipiul București, beneficiar al imigrării, dar cu o structură mai complexă a persoanelor imigrante.

Atunci cînd se va examina repartiția pe vîrste, combinată cu cea pe sexe, vor reieși mai pregnant particularitățile structurii pe sexe. Oricum, este locul să amintim că unele subpopulații sînt „masculinizate", altele sînt „feminizate", că la unele grupe de vîrstă se înregistrează adevărate disproporții, cu efecte nu numai asupra nupțialității și forței de muncă, dar și cu implicații de ordin social și psihologic. Unele din ele vor fi reluate cu prilejul analizei îmbătrînirii demografice a populației.

Dacă ne referim la județe, constatăm că unele au „excedent" de bărbați, cele mai multe „excedent" de femei. Județul Brașov avea, în 1982, un excedent de 16 321 bărbați, județul Constanța de 16 024, județul Hune-

V. TREBICI

doar a de 6 895, județul Caraș-Severin de 3 855 bărbați. Se observă că este vorba de județe cu industrie care solicită cu precădere forță de muncă masculină. Municipiul București are un excedent de aproape 83 000 femei ; județele cu o proporție mare a populației ocupate în agricultură sînt și ele mai „feminizate", problemă mai generală a populației rurale și a țărănimii[1].

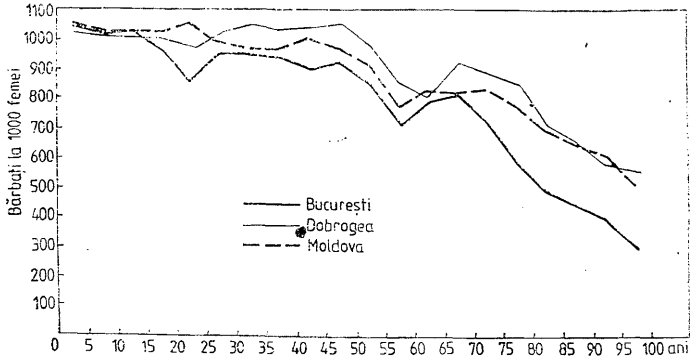

Fig. 5. — Curba de masculinitate a populației Moldovei, Dobrogei și municipiului București (1977).

2. Repartiția populației după vîrstă

Variabila „vîrstă" este fundamentală în primul rînd pentru demografia însăși : mortalitatea, nupțialitatea, fertilitatea sînt — *ceteris paribus* — funcție de vîrstă. Ea este deci variabila care stă la baza ciclului de viață individuală. Mai mult, o serie de activități economice sau de altă natură sînt funcție de vîrstă. Producția venitului național este corelată strîns cu vîrsta; cît despre consum, este arhicunoscută corelația dintre necesarul de alimente și vîrsta omului. Pe această idee se fundamentează calculele care vor să pună în evidență consecințele economice și sociale ale schimbării structurii de vîrstă a populației.

Pentru o analiză completă a repartiției populației după sex și vîrstă, ideal este ca datele să fie cele de la 1 ianuarie. Aceasta și este situația pe care ne-o oferă recensămîntul populației din 5 ianuarie 1977, ale cărui date au fost readuse la 1 ianuarie 1977. În aceste condiții, efectivul fiecărei clase de vîrstă coincide cu efectivul generației respective. În ultimă analiză, lectura piramidei vîrstelor este în fond a istoriei celor 100 de generații, cu întîmplările mai semnificative. Așa ajungem să identificăm deficitul de nașteri din timpul celor două războaie mondiale sau din timpul scăderii accentuate a natalității din anii 1958—1966 și 1975—1983.

În cele ce urmează ne vom folosi de repartiția populației pe grupe cincinale pe provincii istorice la 1 ianuarie 1977, întrucît nu este în intenția noastră să analizăm aprofundat toate aspectele legate de vîrstă. În interesul comparabilității, populația României și a fiecărei provincii istorice

[1] A se vedea Vl. Trebici, *Satul românesc și țărănimea ; aspecte demografice*, în *Satul românesc. Studii*, Edit. Academiei, 1985, p. 65—105.

V.TREBICI

a fost echivalată cu 1.000, în așa fel încît apar cu toată claritatea în mod simultan proporțiile după sex și vîrstă.

Ce informații generale ne furnizează piramida vîrstelor populației României?

Un echilibru ideal între vîrste ar fi cel indicat de linia subțire din figura 6 și care redă imaginea unei piramide adevărate: o bază largă, apoi o îngustare treptată, odată cu vîrsta. O asemenea piramidă este astăzi caracteristică populației din țările în curs de dezvoltare, cu o natalitate mare și cu regim demografic netulburat de războaie sau de alte evenimente excepționale.

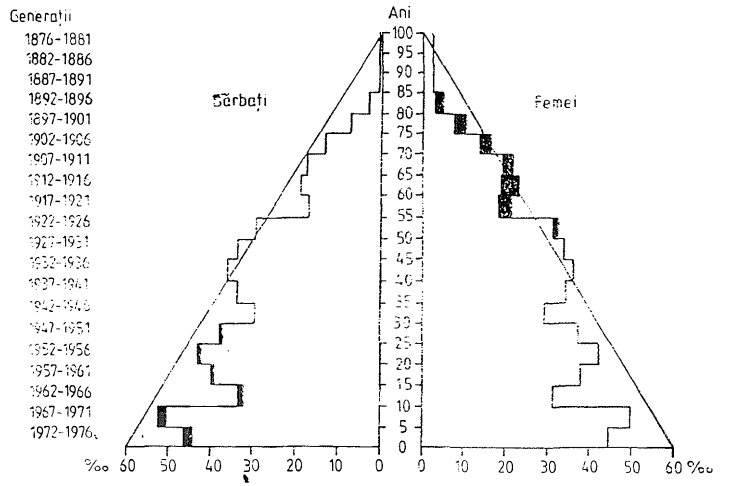

Fig. 6. — Piramida vîrstelor populației României (1 ianuarie 1977).

În piramida vîrstelor populației României „citim" unele abateri de la o asemenea formă ideală. Mai întîi, sînt „intrîndurile" la vîrstele 55—60 ani, corespunzînd generațiilor 1917—1921, apoi cele de la vîrstele 30—33 ani, corespunzînd generațiilor 1942—1946, cele ale vîrstelor de 10—15 ani (generațiile 1962—1966) și, în sfîrșit, 0—5 ani (generațiile 1972—1976). Primele două „intrînduri" reprezintă deficitul de naștere din timpul celor două războaie mondiale; celelalte două sînt expresia scăderii natalității din perioadele 1958—1966 și 1974—1976. Clasele de vîrstă 35—55 ani (trunchiul piramidei) sînt mai proeminente: sînt generațiile apărute în intervalul interbelic. Acestea sînt disproporțiile dintre vîrste, care ar apărea și mai clar dacă repartiția ar fi pe ani și nu pe grupe cincinale.

Se constată și unele disproporții între sexe: pînă la 30 de ani avem un „excedent" de bărbați; de la 50 ani în sus, un „excedent" de femei. Această particularitate a fost pusă deja în evidență de către curba de masculinitate și este rezultatul acțiunii supramortalității masculine.

Reamintim că la nivelul populației naționale structura pe sexe și vîrste a populației exprimă efectul conjugat al natalității și mortalității din ultima sută de ani și că la nivelul provinciilor istorice se adaugă și contribuția migrației interne.

Vom începe cu două cazuri extreme ale populației României: Moldova și Banat (fig. 7). Prima se caracterizează printr-o natalitate mai înaltă și printr-o puternică emigrare, în special în ultimele 2—3 decenii; Bana-

V.TREBICI

tul este provincia cu o natalitate scăzută — fenomen ce durează de multe decenii —, dar care a beneficiat de o relativ intensă imigrare. În plus, după cum vom arăta mai detaliat ceva mai tîrziu, supramortalitatea masculină este mai accentuată în Banat.

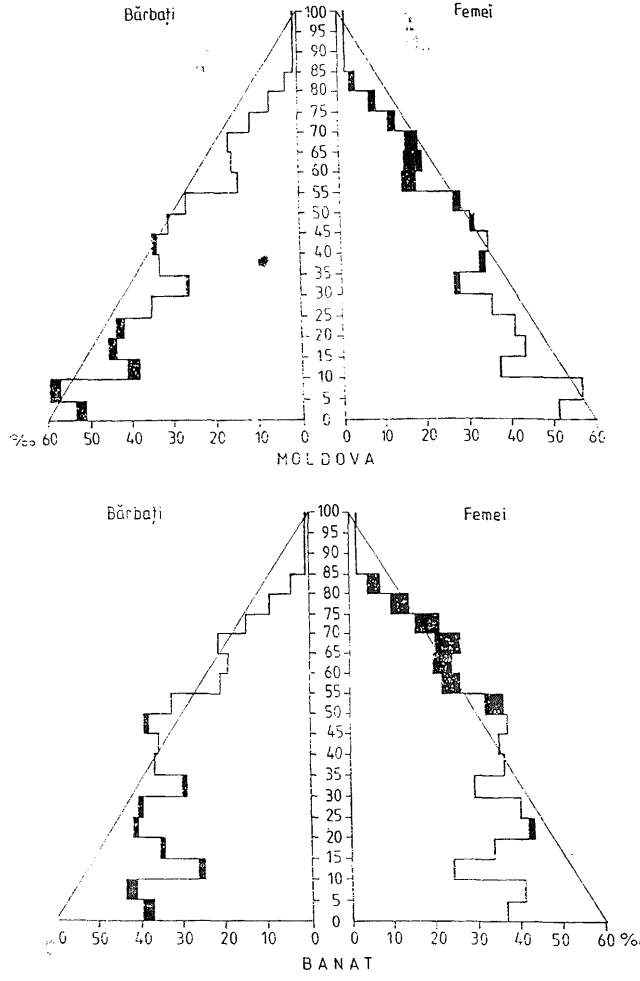

Fig. 7. — Piramida vîrstelor populației Moldovei și Banatului (1 ianuarie 1977).

Forma piramidei populației Moldovei este aceea a unei populații tinere : baza este relativ largă. Scăderea generală a natalității afectează și populația Moldovei : baza piramidei începe să se îngusteze. Proporția mai ridicată a femeilor de la 55 ani în sus se datorează supramortalității masculine, dar al cărei caracter este mai moderat. Migrația afectează clasele de mijloc : pînă la o anumită vîrstă predomină femeile, apoi bărbații. Din această cauză se înregistrează un „exces" de femei chiar de la vîrsta de 30 de ani.

V. TREBICI

Forma piramidei vîrstelor populației Banatului amintește pe aceea a unor țări din Europa occidentală, cu structuri îmbătrînite : baza mult diminuată, trunchiul proeminent iar vîrful piramidei destul de dezvoltat. Gradul de „feminizare" a populației vîrstnice este mult mai avansat decît în alte provincii. Consecințele scăderii natalității le regăsim în baza piramidei, mai ales, aportul imigrării fiind evident la grupele adulte.

O poziție mai apropiată de populația generală a României are populația Munteniei și Transilvaniei, care, prin ponderea lor, imprimă repartiția după sex și vîrstă la nivel național.

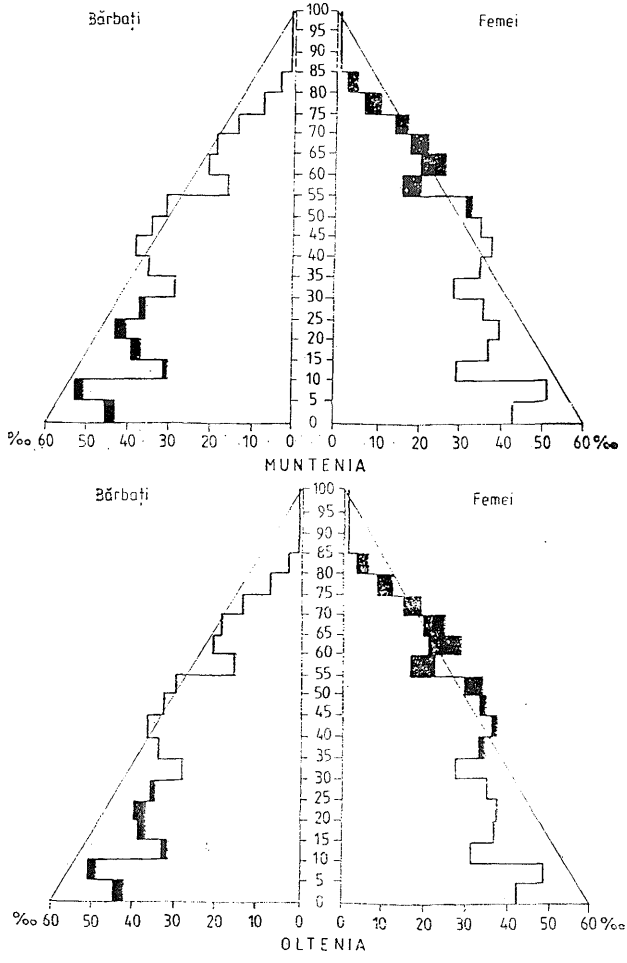

Fig. 8. — Piramida vîrstelor populației Olteniei și Munteniei (1 ianuarie 1977).

Unele constatări interesante ne prilejuiește comparația dintre Muntenia și Oltenia (*fig.* 8). Ambele provincii poartă semnele scăderii natalității și ale deficitului de nașteri, așa cum am constatat la populația națio-

VITREBICI

nală. Scăderea natalității în Oltenia a fost însă mult mai puternică; de asemenea, emigrarea din Oltenia a fost mai veche și mai intensă, populația Olteniei aparînd astfel mult mai „feminizată", datorită preponderenței bărbaților în emigrare. Muntenia este mai „echilibrată" demografic.

Alte două provincii — Transilvania și Crișana-Maramureș — vădesc unele trăsături distinctive. Scăderea natalității în ambele provincii are aceeași alură (fig. 9), deși ea a fost mai rapidă în Crișana-Maramureș (jude-

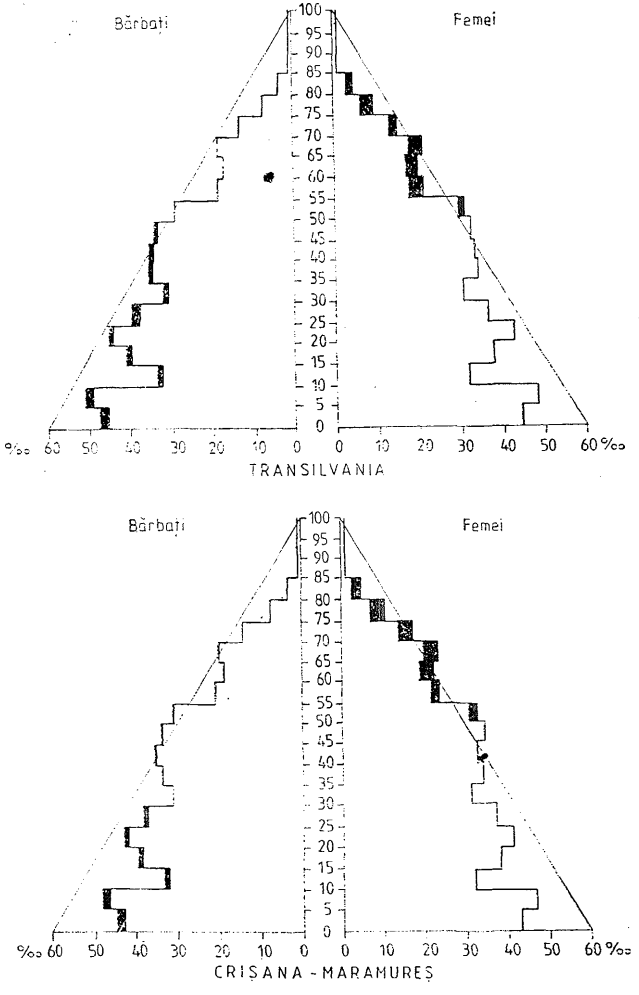

Fig. 9. — Piramida vîrstelor populației Transilvaniei și Crișanei-Maramureș (1 ianuarie 1977).

țele Arad și Bihor), Transilvania beneficiind de o mai mare imigrare de populație masculină, cum se vede din piramida vîrstelor și curba de masculinitate.

V.TREBICI

Efectul migrației, combinat cu cel al regimului de natalitate, apare în special la populația Dobrogei și a municipiului București (fig. 10).

Ambele sînt beneficiarele unei intense imigrări. Dar pentru Dobrogea preponderente au fost imigrările de populație masculină, în timp ce în fluxurile de imigrare în București ponderea cea mai mare au avut-o feme-

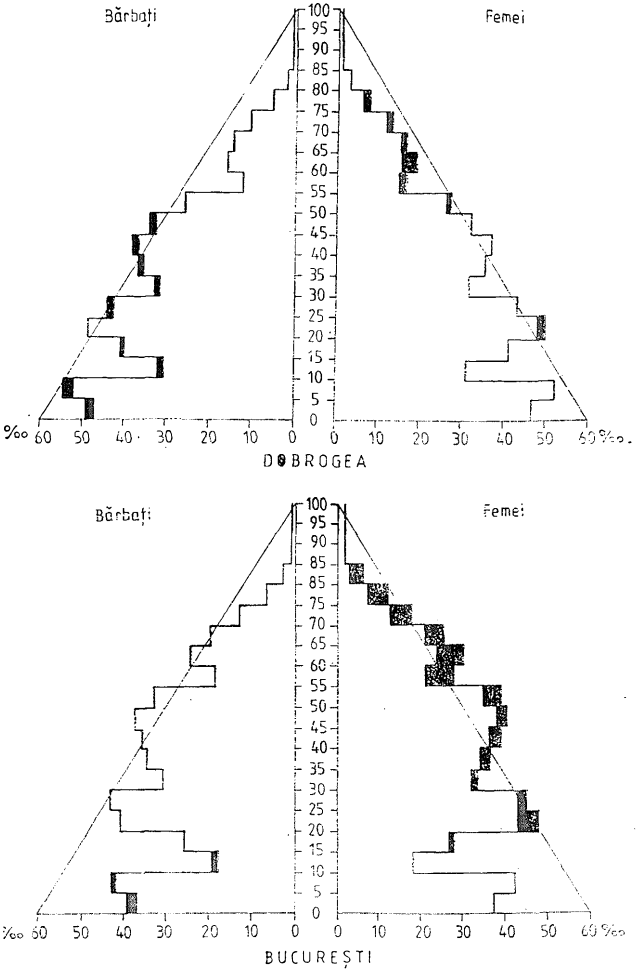

Fig. 10. — Piramida vîrstelor populației Dobrogei și municipiului București (1 ianuarie 1977).

ile. Dobrogea a avut o natalitate oarecum „normală"; populația Bucureștilor se caracterizează de multă vreme printr-o natalitate scăzută. Semnificativ pentru Dobrogea și București este proporția mult mai ridicată a populației adulte. Devansînd puțin lucrurile, vom spune că bucureștii au un regim de mortalitate mai favorabil: aici durata medie de viață este mai mare decît în Dobrogea, ceea ce explică numărul mai mare de persoane vîrstnice.

Explicația tabloului sumar al repartiției populației după sex și vîrstă va trebui să facă apel la particularitățile regimului de natalitate și mortalitate, ca și ale migrației pentru fiecare provincie în parte.

3. Unele aspecte ale îmbătrînirii demografice

Ideea de echilibru demografic este redată de proporția pe care o dețin diferitele grupe de vîrstă în cadrul populației. Convențional, demografia împarte populația în trei grupe mari : populația „tînără", cuprinsă între 0 și 14 ani inclusiv, deci 15 cohorte sau generații ; populația „adultă", între 15 și 59 ani, sau 45 cohorte sau generații, și populația „vîrstnică", în vîrstă de 60 și peste, deci circa 40 de cohorte. Se practică și alte grupări : 0—14 ani, 15—64 și 65 ani și peste. Pentru o analiză mai aprofundată se poate recurge și la alte grupări. Proporțiile care există între aceste grupe se modifică. Se constată, la nivelul evidenței statistice, că de multe decenii în cadrul populației țărilor europene — al țărilor astăzi dezvoltate — proporția populației tinere scade, crescînd în schimb proporția populației vîrstnice. Acest proces poartă denumirea de îmbătrînire demografică, iar sensul este relativ simplu : scăderea proporției populației tinere și creșterea ponderii populației vîrstnice. Se cunosc bine și cauzele : scăderea de lungă durată a natalității și creșterea duratei medii de viață. Studii și modele arată totodată — pe exemplul țărilor dezvoltate —, că principala cauză a îmbătrînirii demografice este scăderea natalității și mai puțin creșterea duratei medii de viață. Într-adevăr, scăderea mortalității și, respectiv, creșterea duratei medii de viață afectează toate vîrstele, în final ducînd la creșterea numărului persoanelor vîrstnice, în timp ce scăderea natalității, prin diminuarea succesivă a efectivelor generațiilor ce se adaugă populației existente, face să crească *ponderea* populației vîrstnice.

Acest proces a cuprins în orbita sa și populația României : cauzele sînt aceleași ca și pentru populația celorlalte țări din Europa. El însă s-a declanșat cu un decalaj de cîteva decenii pentru populația României, explicabil prin aceea că și tranziția demografică din România este decalată față de tranziția demografică din alte țări europene [2].

În ciuda importanței acestui proces și a consecințelor social-economice, el este, în România, puțin studiat. O primă încercare de descriere și analiză datează din 1972, o abordare mai complexă în care se examinează și unele implicații social-economice fiind făcută în 1983—1984 [3].

Îmbătrînirea demografică a populației României are particularități teritoriale importante : unele județe și provincii au un grad avansat de îmbătrînire, altele sînt în fazele mediane ale acestui proces.

Vom examina procesul amintit pe provincii pentru un singur an — 1977 —, făcînd însă referiri ceva mai detaliate despre îmbătrînirea demografică a populației României în perioada 1948—1982. Metodologic, să amintim că pentru descriere se folosesc indici relativ simpli. Cea mai generală măsură este proporția populației vîrstnice (60 ani și peste sau 65 ani

[2] Vl. Trebici, *La transition démographique dans les pays de l'Europe de l'Est : le cas de la Roumanie*, în „Collana di studi e monografie della Società Italiana di Economia, Demografia e Statistica", Nuova serie, 1981, N. 7, Roma, p. 137—170.

[3] Vl. Trebici, *Îmbătrînirea demografică a populației României*, „Viitorul social", an. I, nr. 1, 1972, p. 176—194 ; idem, *The demographic aging of the Romanian Population. Causes and Consequences*, „Romanian Journal of Gerontology and Geriatrics", 4, nr. 1, 1983, p. 59—69, și 5, nr. 1, 1984, p. 65—75, Edit. Academici, București.

și peste) în populația totală. I se asociază indici precum : vîrsta medie și mediană a populației totale, a populației masculine și feminine. Evaluarea cea mai generală a consecințelor îmbătrînirii demografice se face cu ajutorul raportului de dependență de vîrstă, rezultat din raportarea populației tinere (0—14 ani) și vîrstnice (60 ani și peste) la populația adultă (15—59 ani). Este un fel de măsură a „presiunii" exercitate de populațiile care nu sînt active economic. Se precizează că nu este identic cu raportul de inactivitate care se calculează ca număr de persoane inactive la 1 000 activi.

La nivelul populației totale a României, îmbătrînirea demografică a evoluat ca în tabelul nr. 11.

Tabelul nr. 11

Proporția (%) populației în vîrstă de 60 de ani și peste, vîrsta medie a populației și raportul de dependență de vîrstă (1930—1982)

Anii	Vîrsta medie (ambele sexe), ani și zecimi	Proporția populației de 60 ani și peste %	Raportul de dependență (la 1 000)	
			total	din care : populație de 60 ani și peste
1930	26,7	7,4	690	125
1948	29,8	9,3	618	150
1956	30,0	9,9	597	158
1966	32,4	12,3	621	200
1977	33,0	14,0	660	235
1982	33,5	13,6	684	229

Cît privește îmbătrînirea demografică pe sexe, ea a evoluat ca în tabelul nr. 12.

Tabelul nr. 12

Proporția (%) populației în vîrstă de 60 ani și peste și vîrsta medie a populației masculine și feminine (ani și zecimi)

Anii	Proporția populației de 60 ani și peste (%)			Vîrsta medie		
	Masculin	Feminin	F—M	Masculin	Feminin	F—M
1930	7,6	7,2	—0,4	26,4	27,0	0,6
1948	8,3	10,3	2,0	28,9	30,6	1,7
1956	8,6	11,2	2,6	29,3	31,3	2,0
1966	11,0	13,6	2,6	31,4	33,5	2,1
1977	12,4	15,4	3,0	32,0	34,0	2,0
1982	11,8	15,3	3,5	32,5	34,6	2,1

Succint, îmbătrînirea demografică are următoarele caracteristici : a) în decurs de patru decenii ea a făcut progrese rapide ; b) vîrsta medie în anii 1948—1982 a crescut cu 3,7 ani ; c) ea este mai avansată în rîndul popu-

lației feminine ; decalajul crește datorită și efectelor supramortalității masculine ; d) presiunea populației vîrstnice a crescut considerabil ; e) numărul populației vîrstnice a crescut, în perioada 1948—1982, cu 2,1% anual, în timp ce numărul populației totale a sporit cu 1% anual, iar al populației de 0—14 ani cu 0,8%.

Cauzele — s-a mai spus — sînt : scăderea natalității și, în măsură mai redusă, scăderea mortalității (creșterea duratei medii de viață).

Procesul este general și din punct de vedere teritorial, dar cu particularități ce țin de regimul de natalitate, dar și de contribuția migrației. Altfel spus, sînt provincii în care îmbătrînirea a fost încetinită grație imigrării. Cazul extrem, la nivel agregat, îl prezintă populația urbană, care în ciuda unei natalități mai reduse decît a populației rurale, a cunoscut în mod paradoxal o întinerire demografică, grație migrației.

La data recensămîntului din 1977, situația se prezenta ca în tabelul nr. 13.

Tabelul nr. 13

Repartiția populației pe grupe de vîrstă, vîrsta medie și raportul de dependență pe provincii istorice (1977)

Provincia istorică	Vîrsta medie (ani și sutimi)	Proporția (%) populației				Raportul de dependență (la 1 000)	
		totală	0—14	15—59	60 ani și peste	total	din care : populație de 60 ani și peste
ROMÂNIA	33,03	100,0	25,6	60,4	14,0	660	232
Oltenia	33,98	100,0	25,1	59,2	15,7	690	265
Muntenia	33,45	100,0	25,3	60,1	14,6	660	243
Dobrogea	31,01	100,0	26,5	62,5	11,0	600	176
Moldova	30,77	100,0	29,7	58,3	12,0	710	206
Banat	35,74	100,0	21,1	62,5	16,4	600	262
Transilvania	32,68	100,0	25,6	61,2	13,2	630	216
Crișana-Maramureș	33,65	100,0	24,6	60,9	14,5	640	238
M. București	35,99	100,0	20,0	63,9	16,1	560	252

Dacă luăm proporția populației de 60 de ani și peste, cele mai îmbătrînite sînt : Banatul (16,4%) și municipiul București (16,1%), urmate de Oltenia (15,7%) ; cele mai tinere : Dobrogea (11%) și Moldova (12%). Proporția cea mai redusă a tineretului se înregistrează în populația municipiului București (20%) și a Banatului (21,1%) ; cea mai ridicată, în Moldova (29,7%). La vîrsta medie, decalajul este de 5,22 ani între Moldova (30,77 ani) și municipiul București (35,99 ani). Nu este deci nici o îndoială că gradul cel mai avansat de îmbătrînire este propriu municipiului București și provinciei Banat ; cea mai tînără este Moldova.

Migrația atenuează îmbătrînirea : Dobrogea este un exemplu tipic. Muntenia și Transilvania țin cumpăna între extreme. Să mai remarcăm că, grație migrației, municipiul București, Banatul și Dobrogea au o proporție mai mare a populației adulte : între 63,9% (municipiul București) și 62,5% (Banatul și Dobrogea). Această împrejurare este importantă pentru raportul de dependență, care, pentru municipiul București, Banat și

Dobrogea, este mult sub media națională. „Presiunea" cea mai puternică din partea populației vîrstnice se înregistrează în Oltenia, Banat și municipiul București.

Există și particularități în ce privește vîrsta medie a populației după sexe (tabelul nr. 14).

Tabelul nr. 14

Vîrsta medie a populației pe sexe pe provincii istorice (1977)

Provincia istorică	Vîrsta medie		F—M	Provincia istorică	Vîrsta medie		F—M
	Masculin	Feminin			Masculin	Feminin	
ROMÂNIA	32,00	34,04	2,04	Banat	34,38	37,02	2,64
Oltenia	32,62	35,27	2,65	Transilvania	31,81	33,56	1,75
Muntenia	32,41	34,47	2,06	Crișana-Maramureș	32,68	34,59	1,91
Dobrogea	30,54	31,49	0,95	M. București	34,71	37,14	2,43
Moldova	29,86	31,67	1,81				

Diferențele cele mai mari se înregistrează în rîndul populației Olteniei, Banatului și municipiului București; cele mai reduse — în Dobrogea, Transilvania și Moldova. O încercare de explicație a acestui decalaj și a variației pe provincii este, în acest stadiu al analizei noastre, prematură. Ipotetic, vom reține eventuala influență asupra mortalității masculine pe provincii și efectul migrației. Se va vedea mai tîrziu cît de întemeiate sînt aceste presupuneri.

Desigur, se impune să se examineze și implicațiile social-economice ale îmbătrînirii demografice pe provincii istorice. Pentru aceasta este necesar modelul populației stabile asociat cu diferite funcții : de activitate, de producție, de consum[4]. O încercare exemplificativă se va face în alt capitol al lucrării noastre.

4. Repartiția populației după starea civilă

Fără să aibă importanța repartiției după sex și vîrstă, structura populației după stare civilă (sau stare matrimonială, cum i se mai spune) își dezvăluie însemnătatea în raport cu nupțialitatea și familia și, pe această cale, cu fertilitatea. De aceea, ea va fi examinată mai detaliat atunci cînd obiectul nostru de studiu va fi nupțialitatea. Totuși arătăm de pe acum că, din examinarea repartiției populației după starea civilă, combinată cu caracteristicile sex și vîrstă, rezultă că populația României se căsătorește timpuriu, căsătoria este universală, ritmul de încheiere a căsătoriilor este rapid, iar celibatul definitiv (frecvența persoanelor necăsătorite la vîrsta de 50 ani) este redus. Variațiile pe provincii sînt relativ mici, ceea ce pune în evidență vigoarea și unitatea modelului nupțial — un alt aspect al modelului cultural românesc.

[4] Vl. Trebici, *Populația stabilă : model matematic și aplicații la populația României*, „Studii și cercetări de calcul economic și cibernetică economică", an. XVIII, nr. 4, 1983, p. 73—84.

CAPITOLUL IV

MORTALITATEA POPULAȚIEI

Nașterea și moartea — iată cele două evenimente fundamentale cu care începe și se încheie ciclul de viață individuală. Masa lor în populația totală și în diferitele subpopulații, măsurată și prelucrată statistic cu ajutorul diferitelor metode, ne dă posibilitatea să cunoaștem fluxurile care măresc și diminuează numărul populației, modificîndu-i în permanență structurile. Aceste două fluxuri — ale nașterilor și deceselor — constituie mișcarea naturală a populației.

Faptul că începem analiza mișcării populației cu mortalitatea se explică mai curînd prin considerente didactice. Diferiții indici ai mortalității sînt indispensabili pentru analiza fertilității. Funcții biometrice precum speranța de viață la naștere și la alte vîrste, de pildă, sînt indispensabile pentru alte evenimente demografice care se „interferează" cu moartea.

Ca și pentru analiza altor fenomene demografice, vom folosi indici „clasici", dar vom acorda preferință unor măsuri mai rafinate și mai expresive. Colectivitățile de decese vor fi astfel separate în grupe mai omogene, cu intenția mărturisită de a ajunge la cunoașterea „legilor" care guvernează mortalitatea.

1. Evoluția mortalității generale

Cum descrierea mortalității pe provincii istorice este circumscrisă la perioada începînd cu anul 1966, vom proceda la reiterarea acestui fenomen în perioada amintită, cu unele referiri la perioadele anterioare pentru mortalitatea populației naționale.

Oscilînd între 18—20 decese la 1 000 locuitori, în anii 1935—1940, mortalitatea generală se înscrie, începînd cu 1948, într-o tendință rapidă de scădere, ajungînd, în anul 1964 la cel mai scăzut nivel : circa 8 decese la 1 000 locuitori. Treptat asistăm la o ușoară creștere, în așa fel încît în 1983 se înregistrează o rată brută de mortalitate de 10,4 decese la 1000 locuitori. Se știe că asemenea niveluri sînt caracteristice multor țări europene : în anul 1981, Suedia avea 11,1‰, Franța 10,3‰, Regatul Unit 11,1‰, R. F. Germania 11,7‰. Este adevărat că există și țări în care nivelul este mai scăzut : Japonia, cu 6,1 ‰, Olanda, cu 8,1‰, S.U.A., cu 8,7‰. Să mai amintim că sînt țări în curs de dezvoltare al căror nivel de mortalitate este chiar mai scăzut decît al țărilor dezvoltate.

Să încercăm să privim mai atent acest fenomen în țara noastră. Scăderea spectaculoasă a mortalității generale în perioada 1948—1964

este atribuită unor factori precum îmbunătățirea asistenței sanitare și aplicarea pe scară largă a progreselor medicinii, în condițiile unui remarcabil progres social-economic. Tendința de creștere ulterioară este în mare măsură determinată de schimbarea structurii pe vîrste, adică, mai exact, de îmbătrînirea demografică a populației. Este deci și efectul metodologiei de calcul al ratei brute de mortalitate. O operație de standardizare ar putea reduce influența schimbărilor de structură. Dacă această creștere se datorează preponderent îmbătrînirii se poate determina numai atunci cînd mortalitatea se descrie pe sexe și pe vîrste și, mai ales, cînd se trece la analiza funcțiilor tabelelor de mortalitate sau la descrierea mortalității pe cauze de deces.

Elementele care ne furnizează descrierea mortalității generale pe provincii istorice sînt redate în tabelul nr. 15.

Tabelul nr. 15

Rata brută de mortalitate a populației pe provincii istorice ale României, 1966—1984 (decese la 1 000 locuitori)

Provincii istorice	1966—1980	1981	1982	1983	1984	1984 față de 1966—1980 (%)
ROMÂNIA	9,5	10,0	10,0	10,4	10,3	+8,4
Oltenia	10,3	10,9	11,0	11,6	11,4	+10,7
Muntenia	9,5	10,3	10,3	10,7	10,7	+12,6
Dobrogea	8,1	9,3	8,7	9,0	8,9	+ 9,9
Moldova	8,1	8,6	8,6	8,9	8,9	+ 9,9
Banat	12,1	12,3	12,0	12,6	12,6	+ 4,1
Transilvania	9,6	9,7	9,6	9,9	10,0	+ 4,2
Crișana-Maramureș	11,1	11,7	11,3	12,0	11,9	+ 7,2
M. București	9,0	10,2	10,2	10,2	10,2	+13,3

Notă. Datele pe anii 1981—1984 includ în municipiul București și Sectorul agricol Ilfov.

Nivelul cel mai înalt al mortalității generale se înregistrează, pentru anii 1966—1980, în provinciile Banat, Crișana-Maramureș și Oltenia; cel mai scăzut, în provinciile Dobrogea și Moldova. Una din explicații este, fără îndoială, gradul de îmbătrînire demografică: Banatul, Crișana-Maramureș și Oltenia sînt astăzi provincii cu structură îmbătrînită a populației, în timp ce populația Moldovei și Dobrogei este ceva mai puțin îmbătrînită. În ce privește mortalitatea pe județe, constatăm la o extremă județul Arad, cu 14,2 decese la 1 000 locuitori, iar la cealaltă extremă județul Iași, cu 7,8‰. Sînt două județe cu structuri tipice: una îmbătrînită, cealaltă încă relativ tînără. Semnificativ este și faptul că, în timp ce mortalitatea generală pe municipii și orașe era, în 1982, de 8,1‰, pe comune (mediul rural) ea se ridica la 11,6‰, cu 43% mai înaltă. Și aici efectul îmbătrînirii demografice este prezent, deși o contribuție deloc neglijabilă au și alți factori.

2. Evoluția mortalității pe baza tabelelor de mortalitate

Neajunsurile ratei brute de mortalitate se înlătură atunci cînd măsurăm nivelul mortalității cu ajutorul funcțiilor biometrice ale unei tabele de mortalitate și, în primul rînd, al speranței de viață la naștere și la

celelalte vîrste. Efectul structurii pe vîrste este eliminat, iar mortalitatea apare în forma sa „pură".

Au fost, aşadar, construite tabele de mortalitate pe provincii istorice pentru anii 1976—1977 şi anul 1982. Cîteva informaţii metodologice sînt necesare. Calculul s-a făcut după metodele recomandate în lucrările de specialitate [1]. Forma lor este aceea a tabelelor prescurtate, cu intervale cincinale, cu excepţia grupei „85 ani şi peste", care este interval deschis. Drept care, funcţiile de supravieţuire pentru această grupă s-au calculat după formula : $e_{85} = l_{85} \cdot \log l_{85}$, în care e_{85} reprezintă speranţa de viaţă la 85 ani, iar $\log l_{85}$ — numărul supravieţuitorilor la vîrsta de 85 ani.

Cît priveşte datele statistice, tabela pe anii 1976—1977 s-a întocmit cu decesele pe doi ani, numărul populaţiei fiind cel de la 1 ianuarie 1977, în timp ce pentru anul 1982, decesele sînt din acelaşi an, iar numărul populaţiei — la 1 iulie 1982. Această împrejurare poate crea o anumită necomparabilitate între 1976—1977 şi 1982; mai mult, luînd un singur an (1982), riscul erorilor este cevă mai mare.

Să remarcăm că în perioada luată în calcul creşterea speranţei de viaţă la naştere (durata medie a vieţii sau viaţă medie) este modestă (tabelul nr. 16), ceea ce va trebui examinat mai tîrziu. În anii 1976—1977,

Tabelul nr. 16

Speranţa de viaţă la naştere (ani şi sutimi) pe provincii istorice în anii 1976—1977 şi 1982 (ambele sexe)

Provincii istorice	1976—1977	1982	Creşterea (+) sau descreşterea (—) în 1982 faţă de 1976—1977	
			ani şi sutimi	%
ROMÂNIA	69,62	70,04	+0,42	+0,6
Oltenia	69,66	69,96	+0,30	+0,4
Muntenia	69,58	70,11	+0,53	+0,8
Dobrogea	68,75	68,98	+0,23	+0,3
Moldova	70,05	70,29	+0,24	+0,3
Banat	69,13	69,76	+0,63	+0,9
Transilvania	69,92	70,28	+0,36	+0,5
Crişana-Maramureş	68,63	68,79	+0,16	+0,2
M. Bucureşti	70,54	71,15	+0,61	+0,9

Notă. Pentru anul 1982, municipiul Bucureşti include şi Sectorul agricol Ilfov.

pe primele locuri se situează : municipiul Bucureşti, Moldova şi Transilvania; pe ultimele locuri : Banat, Dobrogea şi Crişana-Maramureş. Practic, ierarhia rămîne aceeaşi şi în 1982.

Se ştie, mortalitatea este diferenţială pe sexe, în primul rînd. În marea majoritate a ţărilor, durata medie a vieţii femeilor este mai mare decît a bărbaţilor; mai mult, această diferenţă tinde să crească. Ţara noastră nu face excepţie de la această tendinţă.

[1] V. I. Trebici, *Demografia*, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1979, p. 133—179.

Să examinăm speranța de viață la naștere a populației masculine (tabelul nr. 17).

Tabelul nr. 17

Speranța de viață la naștere (ani și sutimi) pe provincii istorice în anii 1976—1977 și 1982 (masculin)

Provincii istorice	1976—1977	1982	Creșterea (+) sau descreșterea (—) în 1982 față de 1976—1977	
			ani și sutimi	%
ROMÂNIA	67,31	67,32	+0,01	0,0
Oltenia	67,60	67,32	—0,28	—0,4
Muntenia	67,22	67,33	+0,11	+0,2
Dobrogea	66,31	66,25	—0,06	—0,1
Moldova	68,14	67,79	—0,35	—0,5
Banat	66,46	66,43	—0,03	—0,0
Transilvania	67,61	67,61	0,0	0,0
Crișana-Maramureș	66,14	65,91	—0,23	—0,3
M. București	67,96	68,24	+0,28	+0,4

Notă. Pentru anul 1982, municipiul București include și Sectorul agricol Ilfov.

Constatarea cea mai importantă este aceea că, la nivelul populației naționale, speranța de viață la naștere a rămas staționară; în 5 provincii ea a scăzut, în Transilvania este staționară, înregistrîndu-se o ușoară creștere doar în Muntenia și municipiul București. Cît privește ierarhia provinciilor după acest indicator, în 1976—1977 pe primele 2 locuri se situează Moldova și municipiul București, iar pe ultimele: Dobrogea și Crișana-Maramureș. În 1982, ierarhia se modifică: pe primele 3 locuri: municipiul București, Moldova și Transilvania; pe ultimele locuri: Dobrogea și Crișana-Maramureș. În 1976—1977, decalajul între extreme a fost de doi ani; în 1982, el a ajuns la 2,33 ani. Scăderi mai importante ale speranței de viață la naștere s-au înregistrat în provinciile Moldova și Oltenia. În general, tendința de creștere a mortalității populației României, semnalată deja cu ajutorul ratei brute de mortalitate, este confirmată și de evoluția speranței de viață la naștere. Înainte de a examina acest nou fenomen, să ne ocupăm de speranța de viață la naștere a populației feminine (tabelul nr. 18).

Tabelul nr. 18

Speranța de viață la naștere (ani și sutimi) pe provincii istorice în anii 1976—1977 și 1982 (feminin)

Provincii istorice	1976—1977	1982	Creșterea (+) sau descreșterea (—) în 1982 față de 1976—1977	
			ani și sutimi	%
ROMÂNIA	71,90	72,80	+0,90	+1,3
Oltenia	71,62	72,55	+0,93	+1,3
Muntenia	71,94	72,93	+0,99	+1,4
Dobrogea	71,33	71,70	+0,37	+0,5
Moldova	71,94	72,77	+0,83	+1,2
Banat	71,80	73,21	+1,41	+2,0
Transilvania	72,27	73,08	+0,81	+1,1
Crișana-Maramureș	71,19	71,78	+0,59	+0,8
M. București	72,92	73,94	+1,02	+1,4

Notă. Pentru anul 1982, municipiul București include și Sectorul agricol Ilfov.

Spre deosebire de ceea ce se petrece cu mortalitatea populației masculine, speranța de viață la naștere a femeilor a crescut atît la nivelul populației naționale, cît și pe provincii istorice. Creșterile sînt diferite : cele mai marcante s-au înregistrat în Banat, municipiul București și Muntenia ; mai modeste s-au produs în Crișana-Maramureș și Dobrogea. Cît privește ierarhia provinciilor, pe primele locuri se situează, în 1976—1977, municipiul București și Transilvania ; pe ultimele : Dobrogea și Crișana-Maramureș. În 1982, pe primele locuri : municipiul București și Banatul ; pe ultimele : Crișana-Maramureș și Dobrogea. Decalajul între provinciile extreme, în 1976—1977, a fost de 1,73 ani ; în 1982, de 2,24 ani. Să mai remarcăm că decalajul la speranța de viață dintre bărbați și femei a crescut sistematic atît la nivelul populației naționale, cît și al populației provinciilor istorice.

Dacă luăm datele statistice publicate [2], evoluția decalajului a fost următoarea : 3,51 ani (1956) ; 3,51 ani (1961) ; 4,06 ani (1964—1967) ; 4,58 ani (1970—1972) și 4,76 ani (1976—1978). După tabela noastră de mortalitate pe anul 1982 [3] decalajul a ajuns la 5,48 ani.

Sîntem, așadar, în prezența unei tendințe de accentuare a supramortalității masculine și a unei evoluții ezitante și contradictorii a mortalității în general. O primă indicație s-ar putea obține din analiza decalajelor dintre speranța de viață la naștere a bărbaților și femeilor (tabelul nr. 19)

Tabelul nr. 19

Diferența între speranța de viață la naștere a bărbaților și femeilor, între 1976 — 1977 și 1982, pe provincii istorice

Provincia istorică	1976—1977	1982	Creștere (+) sau descreștere (—) %
ROMÂNIA	4,59	5,48	+19,4
Oltenia	4,02	5,23	+30,1
Muntenia	4,72	5,60	+18,6
Dobrogea	5,02	5,45	+ 8,6
Moldova	3,80	4,98	+31,1
Banat	5,34	6,78	+27,0
Transilvania	4,66	5,47	+17,4
Crișana-Maramureș	5,05	5,87	+16,2
M. București	4,96	5,70	+14,9

Considerînd creșterea decalajului dintre sexe ca un indice al creșterii supramortalității masculine, va trebui spus că cele mai importante sporuri s-au produs în Moldova, Oltenia și Banat ; cele mai modeste : în Dobrogea și municipiul București. Cum aceste diferențe în dinamică ar putea fi expresia îmbunătățirii sănătății femeilor și, respectiv, a înrăutățirii sănă-

[2] *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România 1984*, D. C. S., 1984, p. 40.

[3] Menționăm că tabela de mortalitate publicată de Direcția Centrală de Statistică pentru anii 1976 — 1978 are următoarele valori ale speranței de viață la naștere : 69,82 ani (ambele sexe), 67,42 ani (masculin) și 72,18 ani (feminin). Diferențele față de tabela noastră de mortalitate 1976—1977 sînt : + 0,20 ani (ambele sexe), 0,11 ani (masculin) și 0,28 ani (feminin), explicabile prin faptul că tabela noastră cuprinde numai anii 1976 și 1977, în timp ce tabela D. C. S. include și anul 1978, an cu un nivel mai scăzut al mortalității față de media 1976—1977.

tății bărbaților, numai o analiză mai aprofundată a mortalității pe cauze de decese ne-ar putea oferi o explicație. În lipsa unei asemenea analize ne vom mărgini la examenul speranței de viață la diferite vîrste (tabelul nr. 20) și al numărului de supraviețuitori (tabelul nr. 21), stăruind asupra populației masculine.

Tabelul nr. 20

Speranța de viață la diferite vîrste exacte ($e°_x$) în anii 1976—1977 și 1982 pe sexe și pe vîrste (România)

Vîrsta exactă (ani)	Masculin			Feminin		
	1976—1977	1982	Creștere (+), descreștere (—) %	1976—1977	1982	Creștere (+), descreștere (—) %
0	67,31	67,32	+0,01	71,90	72,80	+1,25
5	65,32	64,95	—1,03	69,58	69,93	+0,50
10	60,54	59,91	—1,04	64,75	65,12	+0,57
15	55,72	55,10	—1,11	59,86	60,24	+0,63
20	51,10	50,38	—1,22	55,04	55,39	+0,64
25	46,34	45,74	—1,29	50,26	50,61	+0,69
30	41,68	41,13	—1,32	45,49	45,84	+0,77
35	37,07	36,56	—1,37	40,74	41,09	+0,86
40	32,55	32,10	—1,38	36,03	36,40	+1,03
45	28,15	27,81	—1,21	31,40	31,76	+1,15
50	23,93	23,73	—0,84	26,91	27,28	+1,37
55	19,94	19,90	—0,20	23,56	22,94	+1,68
60	16,21	16,34	+0,80	18,40	18,78	+2,07
65	12,82	13,05	+1,79	14,50	14,88	+2,62
70	9,84	10,16	+3,25	10,99	11,37	+3,46
75	7,29	7,65	+4,93	7,99	8,37	+4,76
80	5,31	5,60	+5,46	5,66	6,01	+6,18
85	4,05	4,10	+1,23	4,26	4,32	+1,41

Notă. Speranța de viață la 1 an are o semnificație aparte, pe care o vom examina mai tîrziu.

Tabelul nr. 21

Numărul supraviețuitorilor (l_x) la diferite vîrste exacte în anii 1976—1977 și 1982, pe sexe și pe vîrste (România)

Vîrsta exactă (ani)	Masculin			Feminin		
	1976—1977	1982	Creștere (+), descreștere (—) %	1976—1977	1982	Creștere (+), descreștere (—) %
0	100 000	100 000	—	100 000	100 000	—
5	95 570	96 523	+0,99	96 284	97 057	+0,80
10	95 230	96 115	+0,93	96 045	96 785	+0,77
15	94 943	95 811	+0,91	95 866	96 611	+0,78
20	94 444	95 303	+0,91	95 569	96 352	+0,82
25	93 779	94 585	+0,86	95 164	95 945	+0,82
30	93 072	93 738	+0,72	94 716	95 488	+0,82
35	92 155	92 705	+0,60	94 167	94 947	+0,83
40	90 885	91 268	+0,42	93 450	94 188	+0,79
45	89 108	89 110	0	92 430	93 199	+0,83
50	86 462	85 990	—0,55	90 847	91 588	+0,82
55	82 581	81 509	—1,30	88 488	89 200	+0,80
60	77 002	75 277	—2,24	84 909	85 686	+0,91
65	68 886	67 009	—2,72	79 429	80 241	+1,02
70	57 602	55 856	—3,03	70 659	71 619	+1,36
75	43 210	42 134	—2,49	57 205	58 490	+2,25
80	26 498	26 786	+1,09	38 471	40 300	+4,75
85	11 345	12 579	+10,88	18 006	20 782	+15,42

Prin urmare, la nivel național, speranța de viață la diferite vîrste are tendințe diferite la bărbați și la femei. Scăderile sînt sistematice la bărbați, pînă la vîrsta de 55 ani; după 60 ani se înregistrează o creștere a speranței de viață. În schimb, la femei creșterea este progresivă, adică un cîștig sistematic al speranței de viață. La bărbați, deci, cîștigul este realizat numai la vîrstele înaintate iar la femei, cîștigul este general, crescător odată cu vîrsta.

Cît privește numărul supraviețuitorilor (l_x), evoluția confirmă aceeași tendință de accentuare a supramortalității masculine.

La populația feminină situația este mai simplă : creșterea numărului supraviețuitoarelor pînă la vîrsta de 60 ani este absolut proporțională; după această vîrstă sporurile sînt rapid crescătoare. Pentru populația masculină, tendința este diferită (fig. 11) : pînă la 45 ani se înregistrează sporuri pozitive, dar descrescătoare; după vîrsta de 50 ani sporurile sînt negative și crescătoare, pentru ca la 80 de ani să devină din nou pozitive.

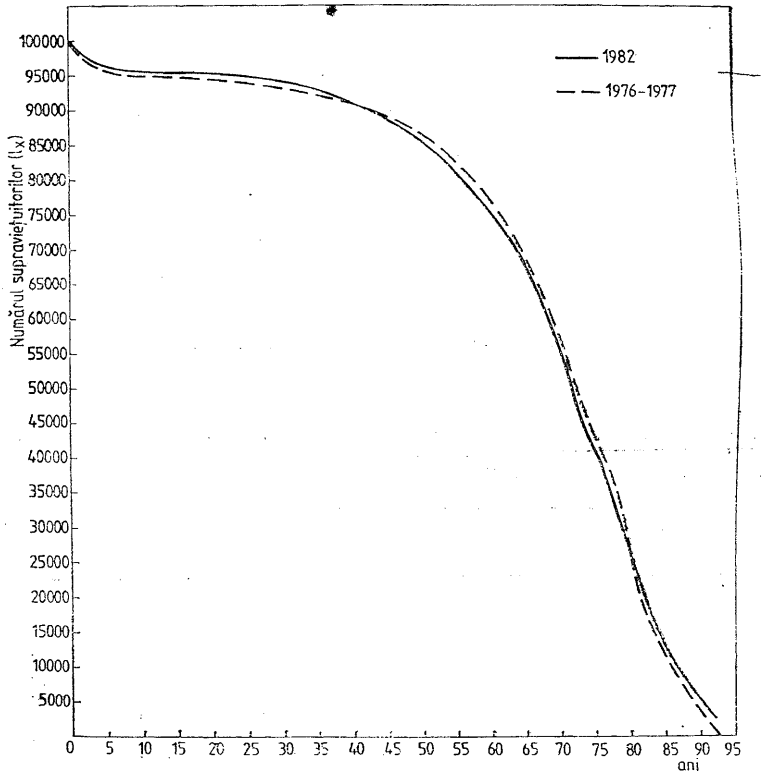

Fig. 11. — Numărul supraviețuitorilor (l_x) populației masculine a României, 1976—1977 și 1982.

Or, problema fundamentală — la nivel național — este creșterea supramortalității masculine între vîrstele de 50 — 75 ani. Altfel spus, riscul de mortalitate la aceste grupe ale populației masculine a crescut și, ca atare, analiza medicală trebuie să-și concentreze atenția asupra acestor vîrste.

V.TREBICI

Desigur, situația la nivelul populației naționale este o sinteză a tendințelor înregistrate pe provincii istorice. Cum problema principală este aceea a populației masculine, vom examina numai evoluția numărului supraviețuitorilor populației masculine.

Speranța de viață la naștere a populației masculine din Oltenia (tabelul nr. 22) a scăzut — cum s-a arătat — cu 0,28 ani între anii 1976—

Tabelul nr. 22

Numărul supraviețuitorilor (l_x) la diferite vîrste exacte în anii 1976—1977 și 1982 (masculin) (Oltenia)

Vîrsta (ani)	1976—1977	1982	Creștere (+) sau descreștere (—) %	Vîrsta exactă (ani)	1976—1977	1982	Creștere (+) sau descreștere (—) %
0	100 000	100 000	—	45	89 195	89 199	0,0
5	95 476	96 461	+1,0	50	86 781	86 096	—0,8
10	95 091	96 069	+1,0	55	83 344	81 518	—2,2
15	94 807	95 763	+1,0	60	78 052	75 613	—3,1
20	94 309	95 203	+0,9	65	70 583	67 734	—4,0
25	93 665	94 468	+0,9	70	59 385	56 727	—4,5
30	92 666	93 606	+1,0	75	44 435	42 761	—3,8
35	92 048	92 587	+0,6	80	26 897	26 470	—1,6
40	90 839	91 276	+0,5	85	10 779	11 291	+4,7

1977 și 1982. De aceea creșterea numărului de supraviețuitori pînă la 45 ani ar putea să surprindă, cu atît mai mult cu cît probabilitățile de deces — cu excepția vîrstei de 0 ani (tabelul nr. 23) — au crescut în această perioadă.

Tabelul nr. 23

Probabilitățile de deces (q_x) la diferite vîrste exacte în anii 1976—1977 și 1982 (masculin) (Oltenia)

Vîrsta exactă (ani)	1976—1977	1982	Creștere (+) sau descreștere (—) %	Vîrsta exactă (ani)	1976—1977	1982	Creștere (+) sau descreștere (—) %
0	0,04524	0,03539	—21,8	45	0,02706	0,03479	+28,6
5	0,00403	0,00406	+ 0,7	50	0,03961	0,05317	+34,2
10	0,00299	0,00319	+ 6,7	55	0,06350	0,07244	+14,1
15	0,00525	0,00585	+11,4	60	0,09569	0,10420	+ 8,9
20	0,00683	0,00772	+13,0	65	0,15865	0,16251	+ 2,4
25	0,00746	0,00912	+22,3	70	0,25175	0,24619	— 2,2
30	0,00987	0,01089	+10,3	75	0,39468	0,38098	— 3,5
35	0,01614	0,01416	+ 7,8	80	0,59923	0,57344	— 4,3
40	0,01810	0,02275	+25,7				

Cu excepția vîrstei de 0 ani, probabilitățile de deces din 1982 sînt mai mari decît în anii 1976—1977 pînă la vîrsta de 65 ani inclusiv și totuși numărul supraviețuitorilor crește pînă la 45 ani inclusiv. Pentru a înțelege acest paradox aparent trebuie să facem o mică digresiune metodologică.

La creșterea speranței de viață la naștere o contribuție hotărîtoare are reducerea mortalității infantile și, respectiv, a probabilității de deces

la 0 ani. Această teză este valabilă în special în țările în care mortalitatea infantilă este relativ înaltă — cazul României — dar care se înscrie într-o tendință de scădere accentuată. Pentru Oltenia această scădere este de aproape 22%. Probabilitățile de deces se calculează pe baza ratelor de deces; acestea din urmă, calculate transversal, redau frecvența deceselor la un moment dat (1976—1977 sau 1982) și deci oferă o indicație asupra mortalității de moment. La rîndul lor, numărul supraviețuitorilor se calculează pornind de la efectivul inițial al unei generații fictive (100 000 la 0 ani); contribuția scăderii mortalității la 0 ani este hotărîtoare pentru numărul supraviețuitorilor la celelalte vîrste, deoarece calculul numărului deceselor (d_x) se referă la un număr de supraviețuitori tot mai mare, deși intensitatea deceselor, la vîrstele subsecvente, este mai [illegible]. Numărul supraviețuitorilor la diferite vîrste încearcă să refacă drumul [illegible] unei generații reale, cumulînd efectele la fiecare vîrstă succesivă; în realitate, este vorba de o generație fictivă. În concluzie, deși probabilitățile de deces cresc chiar de la vîrsta de 5 ani, numărul supraviețuitorilor — contrar așteptărilor — crește, în cazul Olteniei, pînă la 45 ani.

Reținem pentru moment că numărul supraviețuitorilor crește pînă la 45 ani, în timp ce probabilitățile de deces cresc între vîrstele 5 ani. Strategia sanitară ar putea fi atrasă mai curînd de acest ultim aspect, optica este conjuncturală. În schimb, demograful se interesează de efectele cumulate și de perspectiva pe termen lung, neputînd recomanda — dacă i s-ar cere — decît măsuri strategice.

Cu aceste precizări, putem trece la analiza supraviețuitorilor populației provinciei istorice Muntenia (tabelul nr. 24).

Tabelul nr. 24

Numărul supraviețuitorilor la diferite vîrste exacte (l_x) în anii 1976—1977 și 1982 (Muntenia)

Vîrsta exactă (ani)	1976—1977	1982	Creștere (+) sau descreștere (—) %	Vîrsta exactă (ani)	1976—1977	1982	Creștere (+) sau descreștere (—) %
0	100 000	100 000	—	45	88 635	88 801	+0,2
5	94 978	96 320	+1,4	50	86 114	85 702	— 0,5
10	94 597	95 865	+1,3	55	82 467	81 308	— 1,4
15	94 277	95 556	+1,4	60	77 092	75 325	— 2,3
20	93 791	95 115	+1,4	65	69 501	67 382	— 3,0
25	93 177	94 325	+1,2	70	58 370	56 623	— 3,0
30	92 505	93 445	+1,0	75	44 396	43 008	— 3,0
35	91 572	92 333	+0,8	80	27 228	27 544	— 1,2
40	90 326	90 875	+0,6	85	11 634	12 934	+11,2

Ca și în cazul Olteniei, sporurile pînă la 50 ani sînt pozitive; ele sînt însă mai mari, deoarece probabilitatea de deces la 0 ani a scăzut mai mult decît în Oltenia: cu circa 27%. Cît privește probabilitatea de deces la celelalte vîrste, unele scad, în 1982 față de 1976—1977, altele cresc. Dealtfel — cum s-a mai arătat — populația Munteniei și ceea a municipiului București sînt singurele în care se înregistrează o creștere a speranței de viață la naștere pentru bărbați.

Dobrogea este provincia istorică cu o durată medie a vieții — atît la bărbați, cît și la femei — foarte scăzută (ultimul și penultimul loc). Or, și mortalitatea infantilă este, în această provincie, cea mai înaltă.

Tabela de mortalitate arată că probabilitatea de deces la 0 ani a scăzut cu aproape 26%; numărul supraviețuitorilor (tabelul nr. 25) crește pînă la 50 ani, după care scade mult mai rapid decît în cazul Olteniei și Mun-

Tabelul nr. 25

Numărul supraviețuitorilor la diferite vîrste exacte (l_x) în anii 1976—1977 și 1982 (masculin)
(Dobrogea)

Vîrsta exactă (ani)	1976—1977	1982	Creștere (+) sau descreștere (—) %	Vîrsta exactă (ani)	1976—1977	1982	Creștere (+) sau descreștere (—) %
0	100 000	100 000	—	45	88 031	88 386	+0,4
5	94 821	96 158	+1,4	50	85 328	85 254	—0,1
10	94 375	95 649	+1,3	55	81 210	79 661	—1,9
15	94 057	95 200	+1,2	60	74 885	73 738	—1,5
20	93 498	94 773	+1,4	65	65 907	64 596	—2,0
25	92 800	94 145	+1,4	70	55 328	52 497	—5,1
30	92 051	93 271	+1,3	75	42 027	38 629	—8,1
35	91 215	92 281	+1,2	80	26 348	24 817	—5,8
40	89 965	90 832	+1,0	85	11 032	11 557	+4,8

teniei. Probabilitățile de deces mai scad la vîrstele de 15 ani, 20 ani; în general, ele cresc foarte puternic: la 5 ani cu 13%, la 10 ani cu aproape 40%, la 50 ani cu 36%; chiar și după această vîrstă se înregistrează scăderi ușoare, alternînd cu creșteri. Cazul mortalității populației masculine a Dobrogei merită un studiu aprofundat.

Populația provinciei istorice Moldova are și ea particularități în ce privește regimul de mortalitate. Speranța de viață a bărbaților a scăzut, între 1976—1977 și 1982, cu aproape jumătate de procent. Probabilitatea de deces la 0 ani a scăzut cu aproape 23%, la vîrstele de 70, 75 și 80 ani a scăzut moderat, iar la celelalte vîrste a crescut, uneori foarte puternic (circa 56% la 25 ani și 43% la 30 ani). De aceea curba supraviețuitorilor (tabelul nr. 26) este întrucîtva diferită de cea a celorlalte provincii. Scăderea numărului de supraviețuitori se instalează la 45 ani și se continuă pînă la 80 ani inclusiv.

Tabelul nr. 26

Numărul supraviețuitorilor la diferite vîrste exacte (l_x) în anii 1976—1977 și 1982 (masculin)
(Moldova)

Vîrsta exactă (ani)	1976—1977	1982	Creștere (+) sau descreștere (—) %	Vîrsta exactă (ani)	1976—1977	1982	Creștere (+) sau descreștere (—) %
0	100 000	100 000	—	45	88 710	87 901	—0,9
5	94 973	96 122	+1,2	50	86 372	85 223	—1,3
10	94 640	95 726	+1,1	55	82 938	81 475	—1,8
15	94 343	95 410	+1,1	60	78 187	75 797	—3,1
20	93 802	94 804	+1,1	65	70 947	68 576	—3,3
25	93 036	93 784	+0,8	70	61 171	58 455	—4,4
30	92 318	92 658	+0,4	75	47 954	46 123	—3,8
35	91 462	91 427	0,0	80	31 625	31 397	—0,7
40	90 310	89 956	—0,4	85	14 965	15 714	+5,0

Tabelele de mortalitate pentru Banat (tabelul nr. 27) arată că sporurile numărului supraviețuitorilor pînă la 45 ani sînt modeste; descreșterile au loc între 50 și 70 ani, pentru ca la vîrstele după 75 ani să redevină

Tabelul nr. 27

Numărul supraviețuitorilor la diferite vîrste exacte (l_x) în anii 1976—1977 și 1982 (masculin)
(Banat)

Vîrsta exactă (ani)	1976—1977	1982	Creștere (+) sau descreștere (—) %	Vîrsta exactă (ani)	1976—1977	1982	Creștere (+) sau descreștere (—) %
0	100 000	100 000	—	45	89 250	89 425	+ 0,2
5	96 199	96 701	+0,5	50	86 154	85 587	— 0,7
10	95 907	96 328	+0,4	55	81 410	80 237	— 1,4
15	95 659	96 092	+0,5	60	75 188	73 105	— 2,8
20	95 253	95 372	+0,1	65	66 381	64 384	— 3,0
25	94 655	94 851	+0,2	70	53 680	52 442	— 2,3
30	93 825	94 140	+0,3	75	38 495	38 652	— 0,4
35	92 830	93 240	+0,4	80	22 089	22 795	+ 3,2
40	91 308	91 719	+0,5	85	8 431	10 441	+23,8

pozitive. De remarcat că probabilitatea de deces la 0 ani a scăzut doar cu 13 %. Provincia Banat se caracterizează prin cel mai mare decalaj între durata medie a vieții bărbaților și femeilor (6,78 ani, în 1982), ceea ce reclamă o analiză specială.

În Transilvania, numărul supraviețuitorilor crește modest pînă la vîrsta de 40 ani inclusiv, după care scade, de asemenea modest (tabelul nr. 28). Probabilitatea de deces la 0 ani a scăzut cu aproximativ 20 %. În general, acolo unde mortalitatea infantilă este relativ scăzută, reducerile sînt și ele mai mici .

Tabelul nr. 28

Numărul supraviețuitorilor la diferite vîrste exacte (l_x) în anii 1976—1977 și 1982 (masculin)
(Transilvania)

Vîrsta exactă (ani)	1976—1977	1982	Creștere (+) sau descreștere (—) %	Vîrsta exactă (ani)	1976—1977	1982	Creștere (+) sau descreștere (—) %
0	100 000	100 000	—	45	90 082	89 824	— 0,3
5	96 351	97 064	+0,7	50	87 357	86 690	— 0,8
10	96 074	96 694	+0,6	55	83 482	82 206	— 1,5
15	95 836	96 400	+0,6	60	77 844	75 671	— 2,8
20	95 348	95 932	+0,6	65	68 950	67 359	— 2,3
25	94 685	95 317	+0,7	70	56 870	55 730	— 2,0
30	93 982	94 549	+0,6	75	41 774	41 363	— 1,0
35	93 086	93 481	+0,4	80	25 044	25 929	+ 3,5
40	91 813	92 015	+0,2	85	10 459	12 161	+16,2

„Modelul" de mortalitate masculină al provinciei Crișana-Maramureș este asemănător cu cel al populației Transilvaniei, cu două deosebiri: reducerea probabilității de deces la 0 ani este aici mai mică (circa 15 %), iar speranța de viață la naștere pentru bărbați este cu 1,7 ani mai redusă față de Transilvania.

V.TREBICI

În sfîrșit, municipiul București are particularități ale regimului de mortalitate atît la bărbați, cît și la femei. În primul rînd, are cea mai mare valoare a speranței de viață la naștere la populația masculină și feminină; de asemenea înregistrează o creștere între 1976—1977 și 1982. Numărul supraviețuitorilor (tabelul nr. 29) crește pînă la vîrsta de 60 ani, după care,

Tabelul nr. 29

Numărul supraviețuitorilor la diferite vîrste exacte (l_x) în anii 1976—1977 și 1982 (masculin)
(municipiul București)

Vîrsta exactă (ani)	1976—1977	1982	Creștere (+) sau descreștere (—) %	Vîrsta exactă (ani)	1976—1977	1982	Creștere (+) sau descreștere (—) %
0	100 000	100 000	—	45	90 521	91 414	+ 1,0
5	96 686	97 023	+0,3	50	87 607	88 269	+ 0,8
10	96 364	96 593	+0,2	55	83 006	83 581	+ 0,7
15	96 015	96 325	+0,3	60	76 517	76 967	+ 0,6
20	95 568	96 028	+0,5	65	67 990	67 248	— 1,1
25	94 998	95 675	+0,7	70	56 643	55 553	— 1,9
30	94 406	95 191	+0,8	75	42 286	41 706	— 1,4
35	93 576	94 483	+1,0	80	26 055	27 024	+ 3,7
40	92 350	93 392	+1,1	85	12 474	13 818	+10,8

între anii 65—75, scade moderat. O altă particularitate este aceea că probabilitatea de deces la 0 ani scade modest, cu circa 11%, municipiul București avînd mortalitatea infantilă cea mai redusă. A doua particularitate constă în faptul că probabilitățile de deces la vîrstele 10—35 ani au scăzut foarte energic, crescînd însă între 40—65 ani; de asemenea, o puternică creștere a înregistrat probabilitatea de deces la 5 ani (cu 33%).

Dăm pentru ilustrarea tendinței de creștere a supramortalității masculine și de scădere a numărului de supraviețuitori, situația comparativă, pentru Crișana-Maramureș, pe anii 1976—1977 și 1982 în figura 12.

Prezentarea sinoptică a evoluției numărului supraviețuitoarelor și a speranței de viață la diferite vîrste pentru populația feminină pe provincii istorice (tabelul nr. 30) arată că numărul femeilor supraviețuitoare crește în toate provinciile și la toate vîrstele, cu excepția Dobrogei, care, la vîrstele 60—75 ani, înregistrează scăderi. „Modelul" de mortalitate feminină este mai uniform și echilibrat decît al populației masculine. Sporurile cele mai mari revin provinciilor Oltenia, Muntenia și Banat.

Informații suplimentare ne aduce situația creșterilor speranței de viață la diferite vîrste pe provincii istorice (tabelul nr. 31): speranța de viață la naștere a crescut cel mai mult în rîndul populației Banatului, municipiului București, Munteniei și Olteniei. Creșteri mai modeste se înregistrează în provinciile Crișana - Maramureș și Dobrogea. Cît privește însă celelalte vîrste, situația este diferită. De pildă, la vîrsta de 70 ani creșterile cele mai mari se observă la populația Dobrogei, Banatului, Munteniei, Moldovei și Transilvaniei; mai mici, se constată la municipiul București și Oltenia.

Să nu se uite că tabelele noastre de mortalitate sînt de moment sau transversale și ca atare cohorta la care se referă este fictivă. Dacă ar fi longitudinale, semnificația funcțiilor biometrice ar fi alta. Oricum,

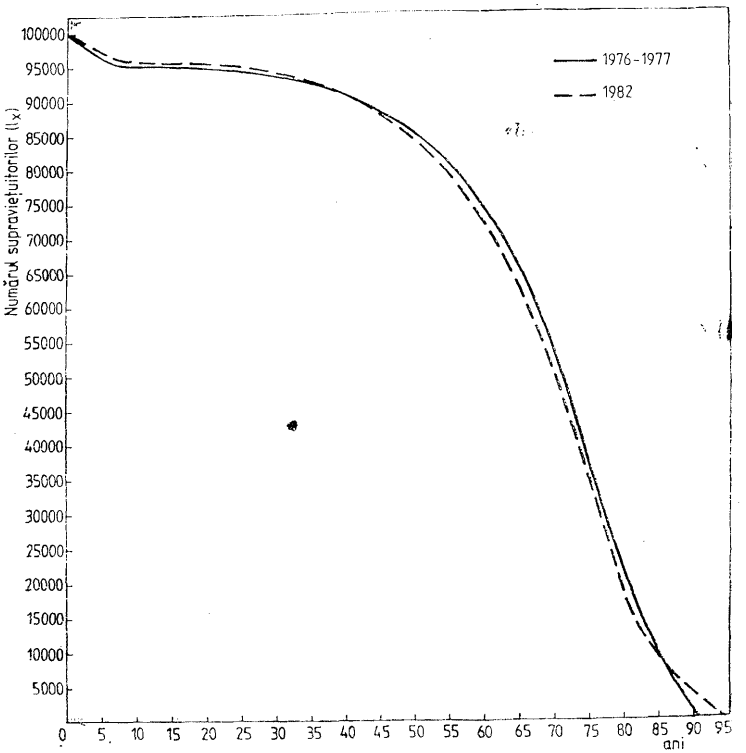

Fig. 12. — Numărul supraviețuitorilor (l_x) populației masculine a provinciei Crișana-Maramureș, 1976—1977 și 1982.

Tabelul nr. 30

Creșterea (+) sau descreșterea (—) numărului de supraviețuitoare la diferite vîrste exacte (l_x) în anii 1976—1977 și 1982 pe provincii istorice (%) (feminin)

Vîrsta exactă (ani)	Oltenia	Muntenia	Dobrogea	Moldova	Banat	Transilvania	Crișana-Maramureș	M. București
0	—	—	—	—	—	—	—	—
5	+1,3	+ 1,2	+ 0,8	+ 0,8	+ 1,0	+ 0,4	+ 0,4	+ 0,3
10	+1,3	+ 1,2	+ 0,9	+ 0,8	+ 1,0	+ 0,4	+ 0,4	+ 0,3
15	+1,4	+ 1,2	+ 0,9	+ 0,8	+ 0,9	+ 0,4	+ 0,4	+ 0,4
20	+1,4	+ 1,2	+ 0,7	+ 0,7	+ 1,0	+ 0,4	+ 0,5	+ 0,7
25	+1,2	+ 1,1	+ 0,8	+ 0,7	+ 1,0	+ 0,5	+ 0,5	+ 0,9
30	+1,2	+ 1,1	+ 0,7	+ 0,6	+ 1,1	+ 0,5	+ 0,5	+ 1,1
35	+1,2	+ 1,1	+ 0,7	+ 0,5	+ 2,1	+ 0,5	+ 0,5	+ 1,1
40	+1,0	+ 1,1	+ 0,5	+ 0,5	+ 1,2	+ 0,4	+ 0,5	+ 1,2
45	+1,2	+ 1,2	+ 0,2	+ 0,5	+ 1,3	+ 0,5	+ 0,6	+ 1,3
50	+1,0	+ 1,1	+ 0,1	+ 0,5	+ 1,2	+ 0,6	+ 0,4	+ 1,5
55	+1,1	+ 0,8	+ 0,3	+ 0,5	+ 1,3	+ 0,6	+ 0,3	+ 2,0
60	+1,1	+ 0,8	— 0,9	+ 0,6	+ 2,4	+ 0,7	+ 0,4	+ 2,2
65	+0,6	+ 0,9	— 1,0	+ 1,0	+ 3,0	+ 1,0	+ 0,9	+ 2,2
70	+1,0	+ 0,4	— 2,1	+ 1,4	+ 3,5	+ 2,0	+ 1,1	+ 2,6
75	+1,0	+ 1,1	— 1,5	+ 2,3	+ 3,9	+ 3,6	+ 1,8	+ 3,0
80	+3,7	+ 3,4	+ 1,6	+ 5,4	+ 8,1	+ 6,2	+ 3,7	+ 3,7
85	+8,8	+16,9	+17,6	+14,9	+20,3	+15,8	+15,3	+12,6

V.TREBICI

Tabelul nr. 31

Creșterea (+) sau descreșterea (—) speranței de viață la diferite vîrste exacte (c_x^0) în anii 1976—1977 și 1982 pe provincii istorice (feminin)

Vîrsta exactă (ani)	Oltenia	Muntenia	Dobrogea	Moldova	Banat	Transilvania	Crișana-Maramureș	M. București
0	+1,3	+1,4	+0,5	+1,2	+2,0	+1,1	+0,8	+1,6
5	+1,0	+1,9	—0,3	+0,4	+1,0	+0,7	+0,5	+1,4
10	+0,1	+0,3	—0,4	+0,4	+1,2	+0,9	+0,5	+1,5
15	. . .	+0,3	—0,4	+0,5	+1,3	+0,9	+0,6	+1,5
20	—0,1	+0,3	—0,3	+0,6	+1,3	+2,3	+0,6	+1,2
25	+0,1	+0,4	—0,4	+0,7	+1,5	+1,0	+0,6	+1,2
30	+0,2	+0,5	—0,3	+0,9	+1,6	+1,1	+0,6	+1,2
35	+0,1	+0,5	—0,4	+1,1	+1,6	+1,7	+0,7	+1,3
40	+0,4	+0,5	—0,2	+1,2	+1,8	+1,5	+0,8	+1,4
45	+0,3	+0,6	+0,1	+1,4	+2,1	+1,7	+0,9	+1,5
50	+0,6	+0,8	+0,2	+1,7	+2,6	+1,8	+1,2	+1,5
55	+0,6	+1,3	. . .	+2,0	+3,2	+2,3	+1,7	+1,4
60	+0,7	+1,7	+1,3	+2,6	+2,7	+2,8	+2,0	+1,5
65	+1,5	+2,1	+2,0	+3,0	+3,0	+3,4	+2,1	+2,0
70	+1,9	+3,8	+4,3	+3,8	+3,9	+3,8	+3,0	+2,4
75	+3,2	+5,4	+6,7	+4,7	+6,3	+4,4	+4,3	+3,4
80	+2,9	+7,9	+9,2	+5,7	+6,9	+5,6	+6,5	+5,6
85	+0,7	+1,4	+1,7	+1,4	+1,9	+1,4	+1,7	+1,1

variația valorilor supraviețuitorilor și speranței de viață la diferite vîrste sugerează cercetătorilor modalități de aprofundare în legătură cu intensitatea riscurilor de deces pe vîrste și sexe, în cadrul fiecărei provincii istorice.

Constatările cele mai importante sînt: supramortalitatea masculină și accentuarea ei în perioada 1976—1977 și 1982. Această tendință, comună și altor țări, este de dată relativ recentă și a făcut obiectul unor studii. Demograful francez J.-C. Chesnais[4] a consacrat problemei o analiză, avansînd și unele ipoteze privind cauzele. Într-adevăr, expresia cea mai elocventă a creșterii supramortalității masculine este sporirea decalajului dintre bărbați și femei, în ce privește durata medie a vieții. În țara noastră, problema a fost examinată de V. Ghețău[5]. După tabelele sale de mortalitate, el constată evoluții ezitante și contradictorii ale mortalității masculine, cu concluzia că s-a produs o scădere a speranței de viață a populației masculine din România. Din păcate, *Anuarul statistic al R.S.România 1984* dă informații despre durata medie a vieții numai pentru anii 1976—1978. Or, tabelele noastre de mortalitate arată pentru toate provinciile (excepție făcînd municipiul București și Muntenia) o scădere a duratei medii de viață a bărbaților.

După J.-C. Chesnais, cauzele supramortalității bărbaților și ale accentuării acesteia ar fi: monopolizarea profesiilor de risc (construcții, transport, metalurgie și siderurgie), în timp ce femeile sînt ocupate în special în terțiar; practici alimentare dăunătoare (alcoolism, tabagism,

[4] J.-C. Chesnais, *La durée de la vie dans les pays industrialisés*, „La Recherche", volume 14, mensuel no 147, Septembre 1983, p. 1040—1048.

[5] V. Ghețău, *Evoluții recente ale duratei medii de viață în România*, „Viitorul social", nr. 6, 1983.

supraalimentație); lipsa de exerciții fizice, excese alimentare, abuz de toxice, de sare și zahăr; riscul mai mare la morțile violente; riscul sporit pentru bolile cardio-vasculare la bărbați, legat de procese de degenerescență mai accentuate la bărbați. După un studiu longitudinal efectuat în S.U.A. pe un eșantion reprezentativ s-a constatat că un bărbat ajuns la vîrsta de 45 ani are o speranță de viață cu 11 ani mai mare decît bărbații din lotul martor, cu condiția să fi respectat următoarele „comandamente": 1. să facă exerciții fizice în fiecare zi; 2. să aibă o greutate moderată; 3. să ia micul dejun și nu sistemul de sanvici; 4. să nu fumeze; 5. să consume moderat băuturi alcoolice; 6. să doarmă 7 ore pe noapte.

Cu alte cuvinte, făcînd abstracție de inegalitatea biologică între bărbat și femeie — care se manifestă încă în perioada intrauterină —, supramortalitatea masculină este determinată, în principal, de ceea ce ține de modul de viață, în ultima instanță — de modelul cultural. Cum ne interesează în special acest aspect, ar trebui să cunoaștem care sînt, de pildă, practicile și habitudinile alimentare pe provincii istorice, care este atitudinea față de sănătate, gradul de educație generală și sanitară a mamelor în îngrijirea copiilor, răspîndirea abuzului de alcool etc. O analiză mai aprofundată ar trebui să cuprindă în orbita sa influența reliefului, a variabilelor ecologice, a poluării etc., ceea ce reclamă un studiu interdisciplinar complex. În perioada între cele două războaie mondiale asemenea probleme erau investigate. Să amintim studiile institutelor de igienă și sănătate publică de la București (dr. G. Banu) și Cluj (prof. Iuliu Moldovan), cele efectuate de fostul Institut Central de Statistică (dr. S. Manuila, dr. D. C. Georgescu), de cercetările de teren ale școlii monografiilor sociologice a prof. Dimitrie Gusti. S-au scris și lucrări speciale privind alimentația poporului român[6]. Nu dispunem însă de informații suficiente referitoare la această problemă. Ar trebui să cunoaștem și mortalitatea pe cauze de deces, pe sexe și vîrste, în cadrul provinciilor istorice.

Faptul că tabelele de mortalitate pe provincii istorice au pus în evidență creșterea riscului de deces la anumite vîrste în rîndul populației masculine este de natură să ajute o analiză mai aprofundată a modelelor pe provincii, efectuată de echipe interdisciplinare, din care să facă parte: medici de diferite specialități, medici igieniști, antropologi, ecologi, sociologi și, desigur, demografi.

3. Mortalitatea infantilă

Prin modul său de calcul — număr de decese sub 1 an la 1000 născuți vii —, rata mortalității infantile este neinfluențată de structura pe vîrste, situație caracteristică calculului ratei brute de mortalitate. Nivelul acestui fenomen demografic depinde de numeroși factori, în rîndul cărora predomină nivelul de instrucție generală a mamelor, educația sanitară, modelele alimentare, pe de o parte, iar pe de altă parte, rețeaua și eficacitatea sistemului medical de pediatrie. Altfel spus, spre deosebire

[6] S. Diamant (dr.), *Higiena alimentației în decursul vieții*, Tiparul universitar, București, 1938; I. Claudian (dr.), *Alimentația poporului român*, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II", București, 1939.

de alți indici demografici a căror mărime este în mare măsură influențată de factori economici, mortalitatea infantilă se află mai curînd sub impactul variabilelor educaționale, psihologice, culturale. Desigur, această acțiune specifică trebuie văzută în cadrul mai general al dezvoltării social-economice, al ridicării standardului de viață al populației. Așa cum există țări în curs de dezvoltare unde mortalitatea infantilă este relativ scăzută, la scară națională — cum se va arăta în continuare — constatăm județe care au niveluri scăzute de mortalitate infantilă — Suceava, Covasna, Vîlcea — deși în ierarhia economică ele ocupă locuri mai modeste. Cu mulți ani în urmă, marele demograf francez Alfred Sauvy a spus în privința mortalității infantile : „l'ignorance est plus meurtrière que la misère", subliniind astfel importanța decisivă a factorului educațional și cultural în reducerea mortalității infantile. Nu este deci întîmplător că, în toate studiile și modelele demo-economice cu ajutorul cărora se stabilesc ierarhii ale țărilor după nivelul de dezvoltare social-economică, mortalitatea infantilă figurează — împreună cu speranța de viață la naștere — printre indicii fundamentali, exprimînd, în ultimă analiză, nivelul civilizație și culturii unei populații, calitatea vieții acestora.

Variația acestui important indicator pe provincii istorice, sub aspect dinamic, se prezintă ca în tabelul nr. 32.

Tabelul nr. 32

Mortalitatea infantilă (mo) a populației României pe provincii istorice, 1966—1984
(decese sub 1 an la 1 000 născuți vii)

Anii	România	Oltenia	Muntenia	Dobrogea	Moldova	Banat	Transilvania	Crișana-Maramureș	M. București
1966	46,6	50,7	55,9	49,8	51,2	35,2	38,6	35,7	32,0
1967	46,6	51,8	50,1	46,2	46,8	48,0	39,6	46,9	42,7
1968	59,5	68,3	69,9	64,5	58,1	51,9	48,0	55,6	55,2
1969	54,9	62,7	59,4	61,1	56,9	50,9	43,4	48,6	50,9
1970	49,4	57,4	55,0	53,0	50,5	49,0	40,9	44,5	43,0
1971	42,4	43,2	45,4	44,6	46,4	40,7	36,4	39,7	34,9
1972	40,0	41,6	41,3	46,3	43,8	41,2	35,8	34,6	32,6
1973	38,1	42,3	38,6	42,0	42,8	30,0	32,7	36,5	31,4
1974	35,0	37,6	38,1	35,3	39,3	29,7	29,0	32,9	27,5
1975	34,7	40,9	37,1	36,8	38,3	29,8	29,4	27,7	29,2
1976	31,4	34,5	34,2	37,0	34,5	30,0	25,8	26,6	25,4
1977	31,2	31,8	35,1	39,4	34,6	28,9	25,0	27,5	23,9
1978	30,3	31,9	33,4	39,5	32,7	28,3	25,3	26,2	24,4
1979	31,6	31,0	36,1	38,1	36,5	27,0	25,5	25,9	25,0
1980	29,3	27,3	33,7	34,2	32,1	27,9	25,8	25,1	22,9
1981	28,6	29,5	30,2	36,8	31,5	25,8	24,7	26,9	20,7
1982	28,0	25,4	31,4	33,9	31,3	25,0	23,5	26,6	23,8
1983	23,9	22,1	24,3	27,0	26,2	22,8	21,4	23,8	20,3
1984	23,4	22,4	24,4	27,0	25,6	20,9	21,2	23,6	19,7

La nivel național, evoluția mortalității infantile se caracterizează printr-o tendință fermă de scădere — de la circa 180‰ (1938) la 23,4‰ (1984), deci o reducere de 7 ori și jumătate —, dar și prin oscilații anuale. Pentru perioada noastră (1966—1984) cea mai caracteristică este creșterea mortalității infantile în anii 1967—1968, legată direct de măsurile restrictive în privința avorturilor care au avut drept efect creșterea bruscă a natalității. Evoluția pe provincii istorice este similară.

Mortalitatea infantilă din Dobrogea, cea mai înaltă în perioada 1966—1984 în raport cu celelalte provincii (fig. 13), are particularități în special în perioada 1976—1984, care ar merita un examen adîncit. Transilvania, avînd cea mai scăzută mortalitate infantilă, și-a urmat tendința seculară de reducere, cu cele două momente caracteristice: 1967 și 1975, efecte ale legislației privind avorturile.

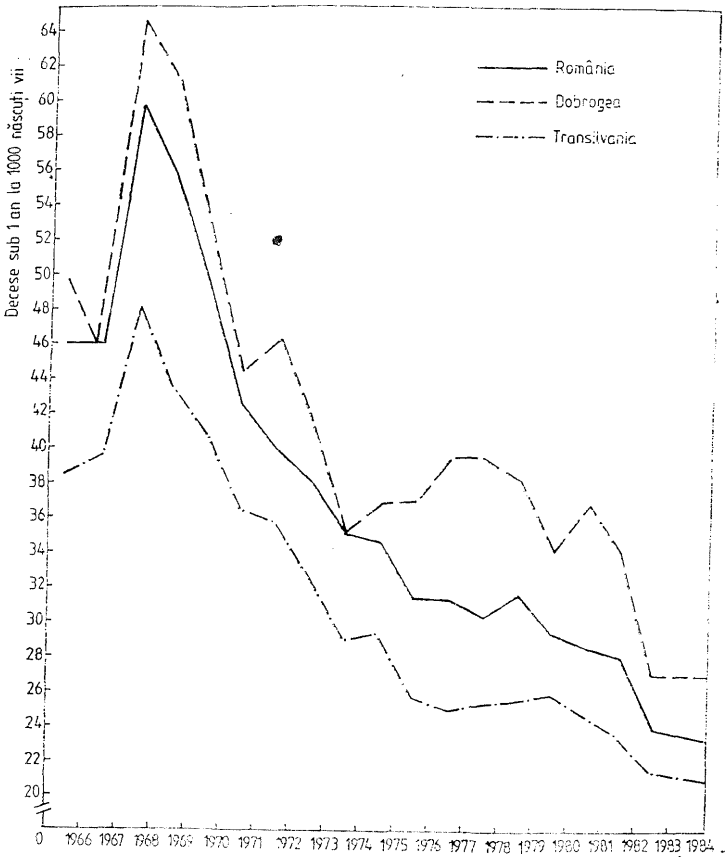

Fig. 13. — Evoluția mortalității infantile din România, Dobrogea și Transilvania, 1966—1984.

Demn de remarcat este faptul că viteza de scădere a mortalității infantile pe provincii a fost diferită (tabelul nr. 33), ceea ce a schimbat rangurile lor în ierarhia națională: trecerea Olteniei de pe ultimul loc (1966—1970) pe locurile 5 și respectiv 4 (1984) și „retrogradarea" Dobrogei, de pe locul 6 (1966—1970 și 1971—1975) pe locul 8.

Pentru a înțelege aceste particularități — și altele — este necesar ca analiza să coboare la județe; mai mult, ea este obligată să treacă la cauze de deces (endogene și exogene), la variația mortalității în funcție de vîrstă.

V.TREBICI

Tabelul nr. 33

Mortalitatea infantilă (m_0) pe provincii istorice pe subperioade, 1966—1984

Provincia istorică	1966—1984		1966—1970		1971—1975		1976—1980		1981—1984		din care 1984	
	m_0	Rang	m_0	Rang	m_0	Rang	m_0	Rang	m_0	Rang	m_0	Rang
ROMÂNIA	37,9	—	52,0	—	38,0	—	35,6	—	26,1	—	23,4	—
Oltenia	41,1	6	58,9	8	41,1	7	31,4	5	24,9	4	22,4	4
Muntenia	42,2	7—8	58,4	7	40,1	5	34,5	7	27,8	6	24,4	6
Dobrogea	42,2	7—8	55,5	6	40,7	6	37,7	8	31,4	8	27,0	8
Moldova	40,6	5	52,9	5	42,1	8	34,1	6	28,8	7	25,6	7
Banat	34,6	4	48,3	4	34,0	3	28,5	4	23,6	3	20,9	2
Transilvania	31,7	2	42,5	1	32,6	2	25,5	2	22,8	2	21,2	3
Crișana-Maramureș	33,9	3	46,7	2	34,2	4	26,3	3	25,3	5	23,6	5
M. București	31,3	1	47,3	3	30,7	1	24,3	1	22,0	1	19,7	1

În lipsă de informații mai detailate, vom prezenta cîteva aspecte pe județe (tabelele nr. 34 și 35), limitîndu-ne la perioada 1980—1982.

Din grupa cea mai favorizată a celor 8 județe (tabelul nr. 35), 4 sînt din Transilvania, 1 din Crișana-Maramureș, municipiul București,

Tabelul nr. 34

Mortalitatea infantilă pe județe în 1980—1982 (în ordine crescîndă)

Rangul	Județul	m_0	Rangul	Județul	m_0	Rangul	Județul	m_0
—	ROMÂNIA	28,7	12—14	Timiș	25,6	28	Gorj	30,2
1	Sibiu	19,8	15	Argeș	25,8	29	Hunedoara	31,3
2	Cluj	22,8	16	Sălaj	26,8	30	Galați	31,9
3	Harghita	22,9	17	Dolj	26,9	31	Bacău	32,2
4—5	Vîlcea	23,2	18	Caraș-Severin	27,4	32	Vrancea	32,4
4—5	Mureș	23,2	19—20	Bihor	28,3	33	Iași	33,5
6—7	M. București	23,7	19—20	Olt	28,3	34	Tulcea	34,0
6—7	Suceava	23,7	21	Satu Mare	28,4	35	Botoșani	34,9
8	Maramureș	23,8	22	Neamț	28,5	36	Giurgiu	35,4
9	Arad	24,3	23	Teleorman	28,7	37	Constanța	35,6
10	Brașov	24,7	24	Dîmbovița	29,0	38	Vaslui	37,2
11	Alba	24,9	25	Bistrița-Năsăud	29,2	39	Brăila	37,9
12—14	Buzău	25,6	26	Mehedinți	29,3	40	Călărași	42,2
12—14	Covasna	25,6	27	Prahova	29,9	41	Ialomița	43,4

Tabelul nr. 35

Clasificarea județelor pe grupe după nivelul mortalității infantile în anii 1980—1982

Grupa (‰)	Număr de județe	Din care pe provincii istorice							
		Oltenia	Muntenia	Dobrogea	Moldova	Banat	Transilvania	Crișana-Maramureș	M. București
Sub 24,0	8	1	—	—	1	—	4	1	1
24,1—28,0	10	1	2	—	—	2	4	1	—
28,1—33,9	15	3	3	—	5	—	2	2	—
34,0 și peste	8	—	4	2	2	—	—	—	—
TOTAL	41	5	9	2	8	2	10	4	1

V.TREBICI

unul din Moldova (județul Suceava) și unul din Oltenia (județul Vîlcea), aceste două din urmă cazuri excepționale. Din ultima grupă a celor 8 județe, 4 sînt din Muntenia, 2 din Moldova și 2 județe din Dobrogea.

Se remarcă, din figura 14, că zona cu cea mai înaltă mortalitate infantilă este plasată în estul și sud-estul României. Județul Vîlcea a cunoscut, în special în ultimii ani, o scădere spectaculoasă a mortalității infantile, care a făcut obiectul a numeroase comunicări și studii prezentate la diferite simpozioane demografice și medicale. Cît privește nivelul scăzut

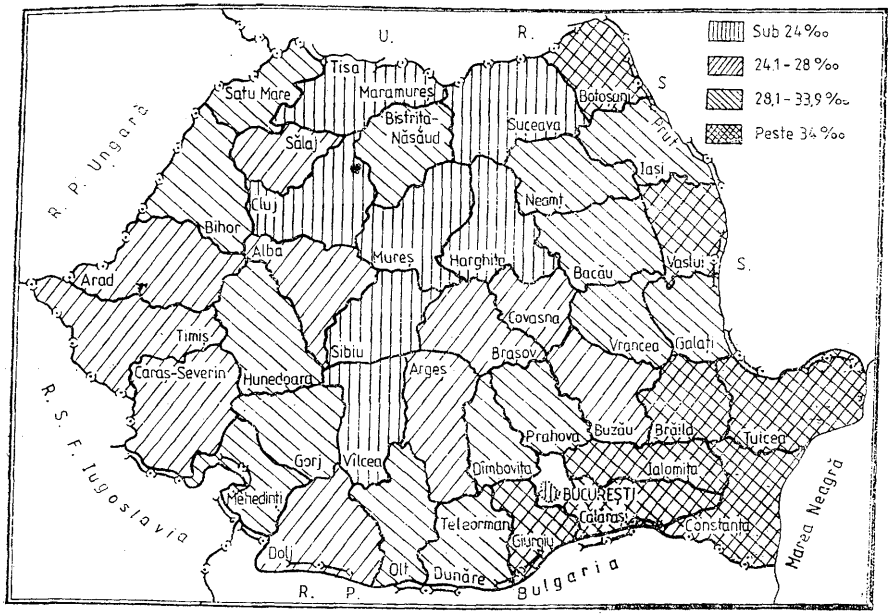

Fig. 14. — Cartograma mortalității infantile din România, pe județe, 1980—1982.

al mortalității infantile din Suceava (fig. 15), se cuvine amintit că este vorba de fapt de Bucovina, cu nivelul ei cultural mai ridicat în raport cu celelalte județe ale Moldovei. Mortalitatea infantilă din județul Suceava a fost în permanență sub media națională și mult mai redusă decît cea înregistrată în Moldova.

În ce privește nivelul mortalității infantile în mediile urban și rural, observăm că ierarhia județelor după nivelul mortalității infantile din municipii și orașe (tabelul nr. 36) este modificată față de ierarhia generală; pe primele 8 locuri au rămas 6, alte două (municipiul București și județul Maramureș) au cedat locul județelor Brașov și Bihor. Ultimele 8 locuri sînt ocupate de 7 județe din clasificarea precedentă; locul județului Constanța a fost luat de județul Hunedoara. Nivelul ridicat al mortalității infantile din Hunedoara merită o atenție specială din partea medicilor și ecologilor. Acest județ se depărteazâ mult de media provinciei istorice Transilvania.

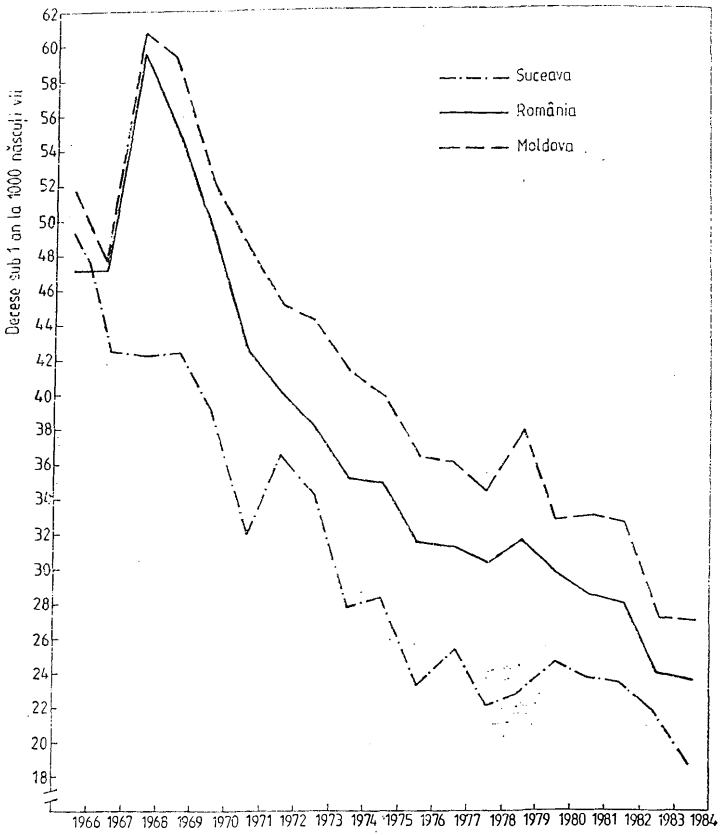

Fig. 15. — Evoluția mortalității infantile din România, din Moldova (fără județul Suceava) și județul Suceava, 1966—1984.

Tabelul nr. 36

Mortalitatea infantilă pe județe 1980—1982 (în ordine crescîndă) (municipii și orașe)

Rangul	Județul	m_o	Rangul	Județul	m_o	Rangul	Județul	m_o
	ROMÂNIA	24,7	14	Caraș-Severin	23,3	28	Teleorman	27,3
1	Sibiu	15,6	15	Satu Mare	23,9	29	Vrancea	27,7
2	Vîlcea	16,5	16—19	Argeș	24,0	30	Iași	27,8
3	Harghita	19,5	16—19	Covasna	24,0	31	Prahova	28,0
4—5	Suceava	19,8	16—19	Dîmbovița	24,0	32	Bacău	28,4
4—5	Cluj	19,8	16—19	Maramureș	24,0	33	Constanța	29,7
6	Mureș	20,5	20—21	Arad	24,1	34	Vaslui	29,8
7	Brașov	20,9	20—21	Buzău	24,1	35	Tulcea	29,9
8	Bihor	21,3	22	Neamț	24,3	36—37	Giurgiu	31,1
9	Timiș	21,5	23	Gorj	24,5	36—37	Hunedoara	31,1
10	Dolj	21,9	24	Sălaj	24,9	38	Brăila	31,7
11	Alba	22,3	25	Mehedinți	25,8	39	Botoșani	33,5
12	M.București	22,5	26	Bistrița-Năsăud	25,9	40	Călărași	42,7
13	Galați	23,1	27	Olt	26,3	41	Ialomița	45,7

V.TREBICI

Variația pe județe a mortalității infantile din populația rurală (comune) se prezintă în tabelul nr. 37.

Tabelul nr. 37

Mortalitatea infantilă pe județe 1980—1982 (în ordine crescîndă) (comune)

Rangul	Județul	m_0	Rangul	Județul	m_0	Rangul	Județul	m_0
	ROMÂNIA	32,2	14	Teleorman	29,1	29	Vrancea	34,8
1	Arad	23,2	15	Olt	29,6	30	Bacău	34,9
2	Maramureș	23,7	16—18	Bistrița-Năsăud	30,8	31	Botoșani	35,3
3	Sibiu	25,1	16—18	Dolj	30,8	32	M.București	35,4
4—5	Mureș	25,2	16—18	Timiș	30,8	33	Giurgiu	36,2
4—5	Suceava	25,2	19	Neamț	31,1	34	Iași	36,5
6	Harghita	25,6	20	Satu Mare	31,7	35	Tulcea	36,7
7	Buzău	26,3	21	Mehedinți	32,1	36	Galați	38,9
8—10	Argeș	26,7	22—23	Dîmbovița	32,4	37	Vaslui	41,0
8—10	Cluj	26,7	22—23	Prahova	32,4	38	Ialomița	42,4
8—10	Sălaj	26,7	24	Hunedoara	32,6	39	Călărași	42,6
11	Vîlcea	26,9	25	Caraș-Severin	33,2	40	Brăila	44,9
12	Covasna	27,3	26	Bihor	33,9	41	Constanța	45,0
13	Alba	27,9	27	Gorj	34,0			
			28	Brașov	34,1			

Înainte de a face unele comentarii, se impune o precizare. Clasificarea județelor pe baza valorilor a trei ani este criticabilă; ar fi trebuit să luăm o perioadă mai mare, eventual seria pe anii 1966—1984. De asemenea, rangul 32 pentru ruralul municipiului București se referă de fapt la Sectorul agricol Ilfov, în cea mai mare parte fostul județ Ilfov, ai cărui indici demografici nu difereau prea mult de județele Călărași, Giurgiu și Ialomița.

Prin urmare, pe primele 10 locuri se situează 5 județe din Transilvania, două din Crișana-Maramureș, unul din Moldova (același județ Suceava) și două din Muntenia (Buzău și Argeș). În schimb, pe ultimele 10 locuri întîlnim: 5 județe din Muntenia, 3 din Moldova și cele două județe din Dobrogea.

Interesant este și faptul cu cît se deosebește nivelul mortalității infantile din urban față de cel din rural, știut fiind că în general mortalitatea infantilă de la orașe este mai mică decît la sate (tabelul nr. 38).

În patru județe, mortalitatea infantilă din rural este mai mică decît în urban; în toate celelalte ea este mai înaltă, diferența relativă depășind chiar 60 % (Sibiu: 60,9 %; Vîlcea: 63 %; Brașov: 63,2 %, Galați: 68,4 %) (fig. 16).

Această situație sugerează o serie de reflecții pentru sociologi, economiști și demografi. De pildă, în ce măsură există contraste între orașe și sate, cum se realizează apropierea, care sînt perspectivele omogenizării sociale și demografice. Desigur, este foarte important să se facă în prealabil o analiză și a urbanizării, a tipologiei orașelor, după mărime și alte caracteristici.

Dacă se admite că rata mortalității infantile este un indice al „civilizației și culturii" și al „calității vieții", tabelele pe care le-am prezentat

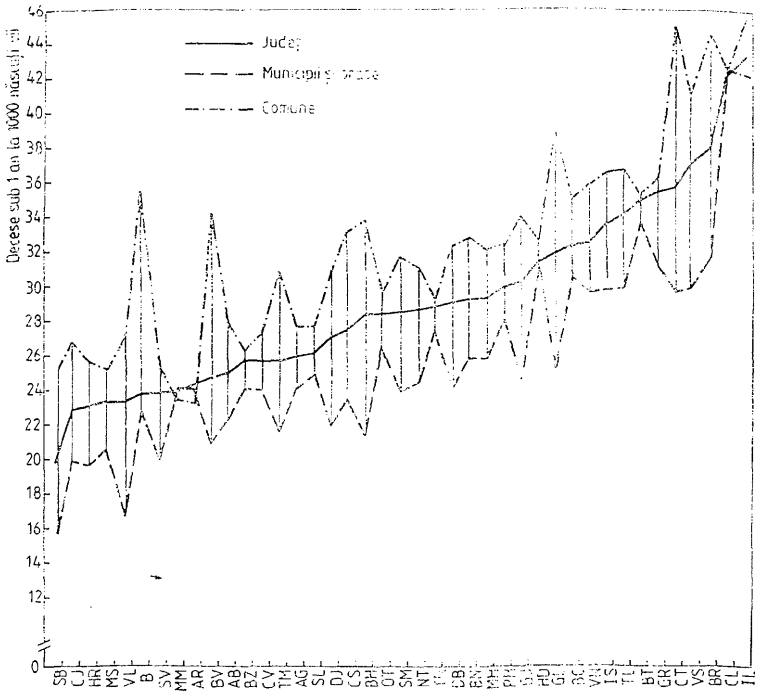

Fig. 16. — Județele României după nivelul mortalității infantile, 1980—1982.

Tabelul nr. 38

Mortalitatea infantilă din comune în raport cu cea din municipii și orașe, pe județe, 1980—1982 (în %)

Nr.	Județul	$\frac{R}{U}$ 100	Nr.	Județul	$\frac{R}{U}$ 100	Nr.	Județul	$\frac{R}{U}$ 100
	ROMANIA	30,4	14	Constanța	51,5	28	Neamț	28,0
1	Alba	25,1	15	Covasna	13,8	29	Olt	12,5
2	Arad	—3,7	16	Dîmbovița	35,0	30	Prahova	15,7
3	Argeș	11,3	17	Dolj	40,6	31	Satu Mare	32,6
4	Bacău	22,9	18	Galați	68,4	32	Sălaj	7,2
5	Bihor	59,2	19	Giurgiu	16,4	33	Sibiu	60,9
6	Bistrița-Năsăud	18,9	20	Gorj	38,8	34	Suceava	27,3
7	Botoșani	5,4	21	Harghita	31,3	35	Teleorman	6,6
8	Brașov	63,2	22	Hunedoara	4,8	36	Timiș	43,3
9	Brăila	41,6	23	Ialomița	—7,2	37	Tulcea	22,7
10	Buzău	9,1	24	Iași	31,3	38	Vaslui	37,6
11	Caraș-Severin	42,5	25	Maramureș	—1,3	39	Vîlcea	63,0
12	Călărași	—0,2	26	Mehedinți	24,4	40	Vrancea	25,6
13	Cluj	34,8	27	Mureș	22,9	41	M.București	57,3

ar putea ajuta la realizarea unei ierarhizări adecvate a județelor. Vom determina un indice al calității vieții mediului urban și mediului rural pe baza mortalității infantile, adăugînd apoi și alte variabile. Speranța de viață la naștere ar fi și ea de cel mai mare folos.

V.TREBICI

CAPITOLUL V

NUPȚIALITATEA POPULAȚIEI

Căsătoria este o instituție socială, strîns legată de fenomenele demografice. Încheierea ei marchează începutul primei secvențe a ciclului de viață familială. Celelalte secvențe sînt : nașterile succesive ale copiilor, căsătoria ultimului copil („cuibul gol") și dizolvarea căsătoriei prin deces sau, uneori, prin divorț.

Legătura dintre căsătorie și dimensiunea familiei — număr de copii în cadrul căsătoriei — este evidentă, deși nu poate fi stabilită o relație rigidă și, cu atît mai puțin, de ordin cauzal. O vîrstă timpurie la căsătorie poate să însemne o premisă favorabilă pentru fertilitate, oferind o lungime mai mare ciclului de viață familială, și, invers, o vîrstă mai înaintată la căsătorie diminuează — *ceteris paribus* — șansele unei fertilități ridicate, prin scurtarea ciclului de viață familială. Această teză este valabilă în cazul unei fertilități nedirijate, deci al unui regim demografic primitiv. În condițiile modernizării societății și familiei, fertilitatea se comportă, în general, independent față de nupțialitate.

Vom distinge, așadar, un comportament *nupțial* al populației, cu diferite submodele zonale, și un comportament *reproductiv* sau *procreator*, de asemenea diversificat pe zone, provincii etc. În unele situații legătura dintre cele două comportamente este mai strînsă; în altele, ea este mai puțin evidentă. Oricum, demersul științific obligă la o analiză corelată a căsătoriei, a familiei și a fertilității conjugale sau matrimoniale — probleme fundamentale ale demografiei contemporane.

Optica demografică a analizei căsătoriei este specifică, dictată de particularitățile metodologice ale acestei științe, care examinează masa de căsătorii ca evenimente statistice. În acest sens, interesează vîrsta *medie* la prima căsătorie, frecvența *medie* a căsătoriilor în sînul unei populații, adică *nupțialitatea*, viteza cu care se încheie căsătoriile, frecvența persoanelor rămase necăsătorite, adică frecvența celibatului definitiv. Cum evenimentul „căsătorie" este influențat de moarte sau de divorț, cea mai completă descriere a nupțialității este tabela de nupțialitate — brută și netă — cu funcții probabilistice ținînd seama numai de căsătorie sau luînd în considerare și interferența dintre căsătorie și deces. Desigur, analiza demografică a nupțialității poate pune în evidență numai factorii demografici ai acestui fenomen. Aceasta înseamnă, în esență, că numărul căsătoriilor ce se încheie în fiecare an este determinat, pe de o parte, de efectivele cohortelor nupțiabile — populația în vîrstă de căsătorie care este încă necăsătorită —, iar pe de altă parte, de propensiunea pentru căsătorie a populației respective. Acest din urmă element se vădește în vîrsta la prima căsătorie și în viteza cu care se încheie căsătoria și, în final, în proporția definitivă a persoanelor care rămîn necăsătorite. De aceea ana-

V.TREBICI

liza nupțialității începe cu examinarea populației după starea civilă, sex și vîrstă, situație consemnată cu prilejul recensămintelor populației, pentru a se continua cu analiza nupțialității pe baza statisticilor anuale ale căsătoriilor (optică transversală).

1. Repartiția populației după starea civilă

Din prelucrarea corelată a datelor furnizate de recensămintele populației privind caracteristicile sex și stare civilă se obține repartiția populației după aceste caracteristici — una din repartițiile demografice fundamentale. Starea civilă (matrimonială), definită în raport cu instituția căsătoriei, conform Codului civil în vigoare în țara noastră, poate fi „necăsătorit", „căsătorit", „văduv" și „divorțat". Cum vîrsta la căsătorie în România este de 16 ani pentru fete — în cazuri speciale, 15 ani — și 18 ani pentru bărbați, starea civilă ar trebui să se determine pentru populația feminină de 15 ani și peste, iar pentru populația masculină, de la 18 ani în sus. În mod convențional, luînd în considerare și necesitățile de comparabilitate, se adoptă drept limită inferioară vîrsta de 15 ani atît pentru populația feminină, cît și pentru cea masculină.

Se impune precizarea că, în timp ce statistica curentă a căsătoriilor și divorțurilor se bazează pe actele de stare civilă și, ca atare, este exactă, datele obținute la recensăminte sînt cele declarate de către persoanele recenzate și deci afectate de erori. Nu puține sînt cazurile cînd situația de „concubinaj" este declarată de una din persoanele recenzate — de obicei de către femei — drept „căsătorie". Așa se explică de ce la recensămîntul din 1956 s-au înregistrat 4 196 396 bărbați căsătoriți și 4 230 677 femei căsătorite, deci cu 34 281 mai multe femei căsătorite; la recensămîntul din 1966, efectivele au fost : 4 984 654 bărbați căsătoriți și 5 032 604 femei căsătorite (cu aproape 48 000 mai multe), iar la recensămîntul din 1977, 5 515 986 bărbați căsătoriți și 5 524 269 femei căsătorite (8 373 în plus). Pot avea loc și erori în ce privește starea civilă „necăsătorit", „văduv" și „divorțat", dar frecvența lor este mult mai redusă. Există de asemenea situații cînd persoanele recenzate nu declară starea civilă sau, declarînd starea civilă, nu precizează vîrsta. Este deci cazul ca, la analiza repartiției populației după starea civilă și vîrstă, să se țină seama și de aceste cazuri.

Examinarea repartiției populației după starea civilă la recensămîntul din 1977, pentru populația României (tabelul nr. 39), ne informează că proporția persoanelor necăsătorite scade rapid odată cu vîrsta, atît la bărbați, cît și la femei, ca atare, crește rapid proporția persoanelor căsătorite. În schimb, crește, odată cu vîrsta, proporția persoanelor văduve și divorțate. Bineînțeles, se remarcă diferențe importante între populația masculină și cea feminină. Așa, de pildă, în 1977, au fost înregistrați 293 650 bărbați văduvi și 1 163 729 femei văduve, deci circa 4 văduve la 1 văduv ; un număr de 149 259 bărbați divorțați la 273 415 femei divorțate (1 la 1,8) și alte aspecte interesante. Proporția relativ mare a femeilor văduve se explică nu numai prin efectul celui de-al doilea război mondial, cît mai ales prin doi factori demografici : vîrsta mai mare la căsătorie a bărbaților (3 — 3,5 ani) și supramortalitatea masculină, a cărei expresie este valoarea mai mică a duratei medii de viață a bărbaților în raport cu cea a femeilor.

Tabelul nr. 39

Repartiția populației României după starea civilă, sex și vîrstă, la recensămîntul din 5 ianuarie 1977 (în % față de totalul populației de vîrstă respectivă)

Grupa de vîrstă (ani)	Total	Necăsătorit	Căsătorit	Văduv	Divorțat	Nedeclarat
			MASCULIN			
15—19	100,0	97,1	2,2	. . .	0,4	0,2
20—24	100,0	70,5	27,6	0,1	2,3	0,2
25—29	100,0	22,9	73,5	0,2	3,3	0,1
30—34	100,0	8,7	87,6	0,3	3,4	. . .
35—39	100,0	4,9	91,3	0,4	3,3	. . .
40—44	100,0	3,2	92,8	2,1	1,9	. . .
45—49	100,0	2,5	93,2	2,8	1,5	. . .
50—54	100,0	2,0	93,0	3,5	1,5	. . .
55—59	100,0	2,0	91,9	4,7	1,4	. . .
60—64	100,0	1,8	90,1	6,9	1,2	. . .
65—69	100,0	1,8	86,1	11,1	1,0	. . .
70—74	100,0	1,8	79,5	17,9	0,8	. . .
75 și peste	100,0	1,9	62,3	35,2	0,6	0,1
			FEMININ			
15—19	100,0	84,0	14,2	0,1	1,5	0,2
20—24	100,0	33,5	62,1	0,3	3,9	0,1
25—29	100,0	9,9	85,0	0,7	4,5	. . .
30—34	100,0	4,7	89,4	1,3	4,7	. . .
35—39	100,0	3,5	89,6	2,1	4,8	. . .
40—44	100,0	3,2	88,2	5,0	3,5	. . .
45—49	100,0	3,5	84,9	8,0	3,6	. . .
50—54	100,0	3,7	79,7	13,0	3,5	. . .
55—59	100,0	3,8	71,3	21,6	3,2	. . .
60—64	100,0	3,5	61,5	32,3	2,6	0,1
65—69	100,0	3,5	51,8	42,6	2,1	0,1
70—74	100,0	3,5	38,6	56,1	1,6	0,1
75 și peste	100,0	3,5	19,0	76,0	1,2	0,2

Demografia recomandă o serie de indici care să pună în evidență aspectele cele mai semnificative ale repartiției populației după starea civilă, sex și vîrstă :

a) proporția populației căsătorite la vîrstele de 20—24 ani și 25—29 ani, ca *indice al universalității căsătoriilor* ;

b) proporția populației necăsătorite la aceleași vîrste, ca *indice al vitezei de încheiere a căsătoriilor* (viteza cu care cohortele nupțiabile devin cohorte căsătorite) ;

c) proporția populației necăsătorite la 45—49 ani, ca *indice al celibatului definitiv* ;

d) vîrsta medie la prima căsătorie ca *indice al precocității căsătoriei*.

La aceasta se adaugă și diferitele reprezentări grafice care au o certă valoare analitică (fig. 17).

Viteza de încheiere a căsătoriilor este rapidă atît pentru populația feminină, cît și pentru cea masculină ; căsătoria în sînul populației României rămîne încă universală. Să precizăm că interesează în principal două

categorii : populația necăsătorită și populația care a fost cel puțin o dată căsătorită, adică cu starea civilă căsătorit, văduv și divorțat, pentru care demografia anglo-saxonă folosește expresia de „ever married".

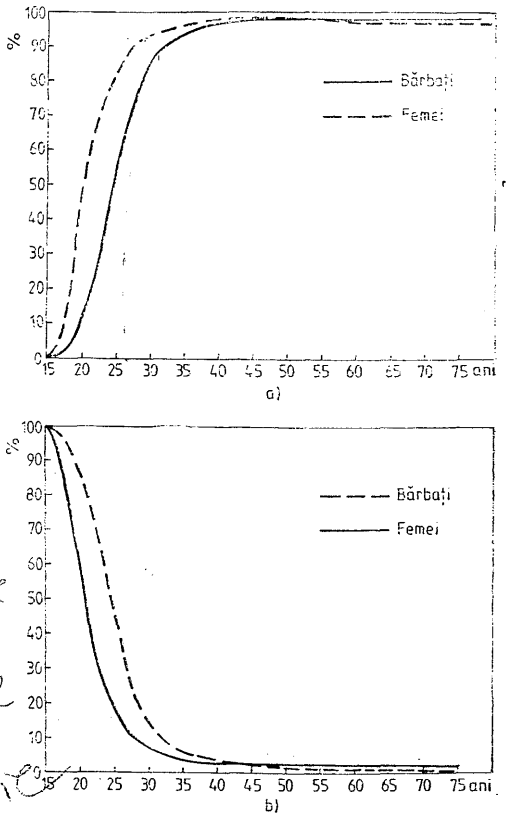

Fig. 17. — Proporția persoanelor căsătorite (a) și a celor necăsătorite (b) după vîrstă (1977).

Cît privește vîrsta medie la prima căsătorie, determinarea ei, pe baza datelor recensămintelor, se face după metoda demografului englez J. Hajnal [1], acceptată astăzi în majoritatea studiilor, inclusiv a celor O.N.U., cu denumirea „singulate mean at marriage" („vîrsta medie a persoanelor celibatare la căsătorie", echivalentă cu „vîrsta medie la prima căsătorie"). Cum metoda este puțin cunoscută, o prezentăm în continuare. Vîrsta medie a persoanelor celibatare la căsătorie este o estimație a numărului mediu de ani trăiți de o cohortă de femei sau de bărbați înainte de prima căsătorie. Se iau proporțiile (în %) ale persoanelor necăsătorite în grupele succesive de vîrstă ; schimbarea proporției celibatarilor de la vîrsta x la $x + 1$

[1] J. Hajnal, *Age at Marriage and Proportions Marrying*, in : Population Studies (London), 7 (2) : 115, November 1953, reprodusă în vol. Henry S. Shryock, Jacob S. Siegel and Ass., *The Methods and Materials of Demography*, Bureau of the Census, Washington, 1971, vol. 1, p. 294—295.

este o măsură a proporției generației (cohortei) care se căsătorește la această vîrstă. Calculul se face în 5 secvențe, pornind de la ipoteza că nici o persoană celibatară nu moare între 15 și 55 ani.

Exemplificăm cu datele de la recensămîntul populației din 5 ianuarie 1977, pentru populația masculină :

Vîrsta	Procentul populației necăsătorite (%)
15—19 ani	97,1
20—24 "	70,5
25—29 "	22,9
30—34 "	8,7
35—39 "	4,9
40—44 "	3,2
45—49 "	2,5
50—54 "	2,0

Secvența 1. Se însumează procentele persoanelor necăsătorite pînă la vîrsta de 45—49 ani și suma se înmulțește cu 5 : (97,1 + 70,5 + 22,9 + + 8,7 + 4,9 + 3,2 + 2,5)5 = (209,8 × 5) = 1 049.

Secvența 2. La suma obținută se adaugă 1 500 :1 049 + 1 500 = = 2 549.

Secvența 3. Se face media simplă a procentelor persoanelor celibatare la vîrstele 45—49 ani și 50—54 ani : $\frac{2,5 + 2,0}{2} = 2,25$.

Secvența 4. Se înmulțește rezultatul (3) cu 50 :2,25 × 50 = 112,5.

Secvența 5. Se scade rezultatul (4) din (2) :2 549 — 112,5 = 2 436,5.

Secvența 6. Se scade rezultatul (3) din 100 :100 — 2,25 = 97,75.

Secvența 7. Se împarte rezultatul (5) la (6) : 2 436,5 : 97,75 = 24,93 ani.

Metoda, simplă și ingenioasă, este o folosire a ipotezei că ceea ce este valabil pentru fiecare clasă sau grupă de vîrstă (transversal) poate fi extins — în anumite condiții — și asupra unei cohorte fictive. Metoda se numește *indirectă.*

În cazul nostru, vîrsta medie a bărbaților necăsătoriți la prima căsătorie este de 24,93 ani.

Am reținut așadar 4 indici pe baza repartiției populației după starea civilă, sex și vîrstă. Tabelul nr. 40 ne furnizează informații pentru anul 1977.

La nivelul populației naționale constatăm că vîrsta medie la prima căsătorie este de 24,93 (bărbați) și 21,07 ani (femei), deci o diferență de 3,86 ani. În general, valorile vîrstei medii sînt caracteristice unei nupțialități relativ precoce. La populația masculină se remarcă un procent redus de celibatari la 25—29 ani (22,9%), la 30—34 ani el este de 8,7% ; proporția bărbaților căsătoriți crește rapid odată cu vîrsta : 77,1% din totalul bărbaților au statutul de căsătoriți la vîrsta de 25—29 ani. La vîrsta de 45—49 ani numai 2,5 % din totalul bărbaților sînt necăsătoriți : este o proporție foarte scăzută a celibatului definitiv.

Ținînd seama de diferența de vîrstă la căsătoria bărbaților și femeilor, indicii pentru populația feminină sînt decalați cu cîțiva ani. Astfel, proporția femeilor necăsătorite la 25—29 ani este de mai puțin de 10% și, corespunzător, a femeilor căsătorite este de 90% ; celibatul definitiv al femeilor este de 3,5%.

Prin urmare, se poate aprecia că „propensiunea" pentru căsătorie este foarte puternică în sînul populației României, căsătoria este cvasi-

Tabelul nr. 40

Repartiția populației după starea civilă, sex și vîrstă (1977)

Provincia istorică	Vîrsta medie (ani și sutimi)	Necăsătoriți (%)		Căsătoriți (%)		Necăsătoriți (%) la 45—49 ani (celibat definitiv)
		20—24 ani	25—29 ani	20—24 ani	25—29 ani	
		MASCULIN				
ROMÂNIA	24,93	70,5	22,9	29,5	77,1	2,5
Oltenia	24,49	68,1	19,5	31,9	80,4	1,5
Muntenia	24,63	67,9	21,2	32,1	78,8	1,8
Dobrogea	24,56	67,4	20,9	32,6	79,1	2,0
Moldova	24,61	71,7	19,6	28,3	80,4	1,8
Banat	24,86	68,1	23,3	31,9	76,7	3,4
Transilvania	25,62	74,7	28,0	25,3	72,0	3,3
Crișana-Maramureș	25,01	70,4	23,5	29,6	76,5	3,0
M. București	25,07	69,1	25,2	30,9	74,8	3,5
		FEMININ				
ROMÂNIA	21,07	33,5	9,9	66,5	90,1	3,5
Oltenia	20,34	26,5	6,9	73,5	93,1	3,3
Muntenia	20,44	26,4	7,9	73,6	92,1	3,1
Dobrogea	20,55	26,5	7,9	73,5	92,1	2,1
Moldova	21,21	34,3	9,6	65,7	90,4	4,1
Banat	21,10	36,0	10,4	64,0	89,6	3,0
Transilvania	21,35	36,4	10,6	63,6	89,4	3,5
Crișana-Maramureș	20,85	30,5	9,2	69,5	90,8	3,2
M. București	22,26	46,4	16,7	53,6	83,3	4,5

universală, viteza de încheiere a căsătoriei este rapidă, iar refuzul căsătoriei este foarte redus.

Modelul nuptial al populației României aparține tipului pe care J. Hajnal l-a numit „tipul est-european de nupțialitate" [2]. Acest model este foarte persistent, așa cum confirmă datele statistice în perioada 1900—1977, exemplificat pe populația feminină (tabelul nr. 41.) Cu mici variații, datele arată o vîrstă foarte tînără la prima căsătorie și o frecvență redusă a celibatului definitiv — trăsături caracteristice ale modelului nuptial românesc.

Ne interesează să cunoaștem particularitățile acestui model pe provincii istorice. La populația masculină, constatăm că vîrsta medie la prima căsătorie în provinciile de dincoace de Carpați este mai scăzută : cea mai tînără este caracteristică provinciei Oltenia. Cea mai mare valoare se înregistrează în Transilvania — 25,62 ani, urmată de Crișana-Maramureș și municipiul București. Cea mai rapidă „viteză la căsătorie" revine Olteniei și Moldovei, iar cea mai lentă se înregistrează în Transilvania : la vîrsta de 25—29 ani 28% din bărbați sînt încă necăsătoriți. Cît privește celibatul

[2] Vl. Trebici, *Nuptiality and Demographic Transition in Romania*, in : P. Khalatbari (ed.), *Demographische Transition*, Beiträge zur Demographie, No. 7, 1983, Akademie-Verlag, Berlin, 1983, p. 219 — 237 ; a se vedea și Vl. Trebici, *Nupțialitatea populației României*, „Viitorul social", no. 4, 1979, p. 762—778.

Tabelul nr. 41

Proporția (%) femeilor celibatare la unele grupe de vîrste și vîrsta medie la prima căsătorie (metoda Hajnal), pe baza recensămintelor din 1899, 1912, 1956, 1966 și 1977

Anii	Vîrsta medie la prima căsătorie (ani și sutimi)	Proporția (%) femeilor necăsătorite		
		20—24 ani	25—29 ani	45—49
1899	20,32	20,0	7,9	3
1912	21,71	33,9	9,8	2,8
1956	21,38	33,5	13,3	4,3 *
1966	20,23	24,1	7,9	4,3
1977	21,07	33,5	9,9	3,5

* Grupa 40— 49 ani.

definitiv la bărbați, proporțiile cele mai reduse se întîlnesc în Oltenia, Moldova, Muntenia și Dobrogea, cele mai mari — în Transilvania, Banat, municipiul București.

La populația feminină, constatările sînt similare. Vîrsta cea mai precoce revine Olteniei, urmată de Muntenia și Dobrogea; cea mai mare vîrstă se înregistrează la populația municipiului București, urmată de Transilvania. La vîrsta de 25—29 ani, proporția femeilor necăsătorite este cea mai mică în Oltenia (circa 7%), iar cea mai ridicată — în municipiul București (16,7%), Transilvania și Banat. Frecvența celibatului definitiv cea mai scăzută se întîlnește în Dobrogea și Banat; cea mai ridicată — în municipiul București și Moldova.

Se poate face afirmația că modelul nuptial românesc este omogen, cu mici particularități care diferențiază Transilvania și municipiul București de celelalte provincii istorice.

Dăm cu titlu exemplificativ proporția persoanelor necăsătorite în două provincii istorice : Oltenia și Transilvania (tabelul nr. 42).

Tabelul nr. 42

Proporția (%) persoanelor necăsătorite după sex și vîrstă în provinciile Oltenia și Transilvania (1977)

Vîrsta (ani)	Masculin		Diferență T—0	Feminin		Diferență T—0
	Oltenia	Transilvania		Oltenia	Transilvania	
15—19	96,3	97,9	+1,6	80,9	86,0	+5,1
20—24	68,1	74,7	+6,6	26,5	36,4	+9,9
25—29	19,6	28,0	+8,4	6,9	10,6	+3,7
30—34	6,1	11,7	+5,6	3,2	4,8	+1,6
35—39	3,0	7,1	+4,1	2,8	3,6	+0,8
40—44	2,1	4,5	+2,4	3,1	3,3	+0,2
45—49	1,5	3,3	+1,8	3,3	3,5	+0,2
50—54	1,2	2,8	+1,6	3,4	3,9	+0,5
55—59	1,3	2,7	+1,4	3,4	3,9	+0,5

Persoanele celibatare — bărbați și femei — din Transilvania rezistă mai mult „riscului de căsătorie" decît cele din Oltenia. Altfel spus, ele se decid mai greu pentru căsătorie. Desigur, există diferențe și între celelalte provincii, dar nu într-atît de pronunțate ca să vorbim de modele diferite.

2. Evoluția nupțialității populației

Măsura cea mai comună a nupțialității este *rata brută de nupțialitate*: numărul de căsătorii la 1 000 locuitori. Lipsurile acestui indicator sînt comune cu cele ale ratei brute de natalitate și de mortalitate. În primul rînd, un efect distorsionant îl exercită structura diferită a populației după sex și vîrstă. În al doilea rînd, „riscul" de căsătorie — în sens probabilist — nu-l au decît persoanele necăsătorite, de vîrstă legală. Se mai adaugă și faptul că, în numărul total de căsătorii încheiate într-un an, o pondere — uneori importantă — au recăsătoriile din starea civilă de „văduv" și „divorțat". La analiza nupțialității trebuie să se facă distincție între „primele căsătorii" și recăsătoriile, bineînțeles dacă datele statistice permit acest lucru. Cu aceste particularități metodologice, să încercăm să descriem evoluția nupțialității pe provincii istorice. Ca și la natalitate și mortalitate, perioada este 1966—1984, pentru care avem date pe județe.

În primul rînd, trebuie amintit că nupțialitatea populației României a cunoscut, în perioada următoare celui de-al doilea război mondial, niveluri foarte ridicate față de trecut, înscriindu-se, în ultimii ani, într-o tendință de scădere (tabelul nr. 43).

Tabelul nr. 43

Rata brută de nupțialitate a populației României 1900—1984

Perioada	Căsătorii la 1 000 locuitori	Perioada	Căsătorii la 1 000 locuitori
1900—1904	8,3	. . .	. . .
1905—1909	9,4	1946—1950	11,2
. . .	. . .	1951—1958	10,9
1920—1924	10,5	(1956—1958)	(11,6)
1925—1929	9,6	1959—1969	9,0
1930—1934	9,1	1970—1979	8,4
1935—1939	9,0	1980—1982	8,1
		1983—1984	7,3

Se remarcă fenomenul de „recuperare" a căsătoriilor după primul război mondial, ca și după cel de-al doilea, cu rate ridicate de nupțialitate. În general, în perioada postbelică, nupțialitatea a fost foarte înaltă pînă în 1958, după care se instalează o scădere (1959—1969); urmează o ușoară creștere — fără să atingă valorile din 1956—1958 —, alternată de o nouă scădere. Să mai spunem că în perioada postbelică nupțialitatea populației din mediul urban este cu mult mai înaltă decît cea din mediul rural. Cauzele sînt, în parte, demografice, în parte, sociale, psihologice etc.

Populația urbană a beneficiat mult de pe urma migrației „sat—oraș" care a adus cohorte tinere, de vîrstă nupțiabilă. De asemenea, trebuie considerat că propensiunea pentru căsătorie la orașe este mai puternică decît la sate. Structurile demografice au și ele o contribuție la caracterul diferențial al nupțialității pe provinciile istorice (tabelul nr. 44).

La nivelul acestui indicator aproximativ — rata brută de nupțialitate — este greu de decelat existența unui model nupțial pe provincii istorice. În anii 1966—1984, nupțialitatea populației României a cunoscut mai întîi o scădere, apoi o ușoară redresare, înscriindu-se din nou într-o scădere. Evoluția pe provincii are aceeași alură, cu singura deosebire

V.TREBICI

Tabelul nr. 44

Nupțialitatea populației României și provinciilor istorice
1966—1984

Anii	ROMÂNIA	Oltenia	Muntenia	Dobrogea	Moldova	Banat	Transilvania	Crișana-Maramureș	M. București
1966	8,9	8,2	8,4	10,5	8,5	8,7	8,9	8,5	13,2
1967	8,0	7,6	7,7	9,3	8,0	7,8	7,8	7,6	9,9
1968	7,5	7,0	7,0	8,4	7,5	7,3	7,5	7,5	8,9
1969	7,0	6,4	6,4	7,9	6,7	7,0	7,3	7,3	8,6
1970	7,2	6,3	6,7	8,4	7,0	7,4	7,3	7,3	9,1
1966—1970	7,7	7,1	7,2	8,9	7,5	7,6	7,7	7,6	9,9
1971	7,3	6,5	6,7	8,9	6,9	7,3	7,4	7,4	9,9
1972	7,6	6,8	6,8	9,3	7,2	7,7	7,9	7,6	10,6
1973	8,2	6,9	7,4	9,7	7,8	8,4	8,2	7,8	12,3
1974	8,3	7,1	7,5	10,2	7,9	8,6	8,6	8,2	12,2
1975	8,9	7,4	7,8	10,9	8,1	9,7	9,0	8,8	13,7
1971—1975	8,1	6,9	7,2	9,8	7,6	8,3	8,2	8,0	11,8
1976	9,1	7,7	8,2	10,9	8,1	9,9	9,5	8,9	14,4
1977	9,2	8,0	8,4	10,5	8,9	9,5	9,5	8,7	12,5
1978	9,2	8,1	8,6	10,9	9,0	9,4	9,2	8,8	12,2
1979	9,0	7,9	8,2	10,8	8,4	9,5	9,2	8,3	12,7
1980	8,2	7,2	7,4	9,8	7,7	9,1	8,5	7,7	11,3
1976—1980	9,0	7,8	8,2	10,6	8,4	9,5	9,2	8,5	12,6
1981	8,2	7,6	7,5	9,5	7,8	8,8	8,3	7,7	10,9
1982	7,8	7,3	6,9	8,9	7,3	8,2	7,9	7,5	10,6
1983	7,3	6,8	6,4	8,3	6,8	8,4	7,4	7,3	9,3
1984	7,3	6,9	6,5	7,7	6,7	8,2	7,5	7,3	9,2

că nivelul ei este diferit : cel mai ridicat îl are populația municipiului București, urmată de populația Dobrogei ; pe ultimul loc se situează Oltenia (fig. 18). Dacă luăm în considerare că nupțialitatea este determi-

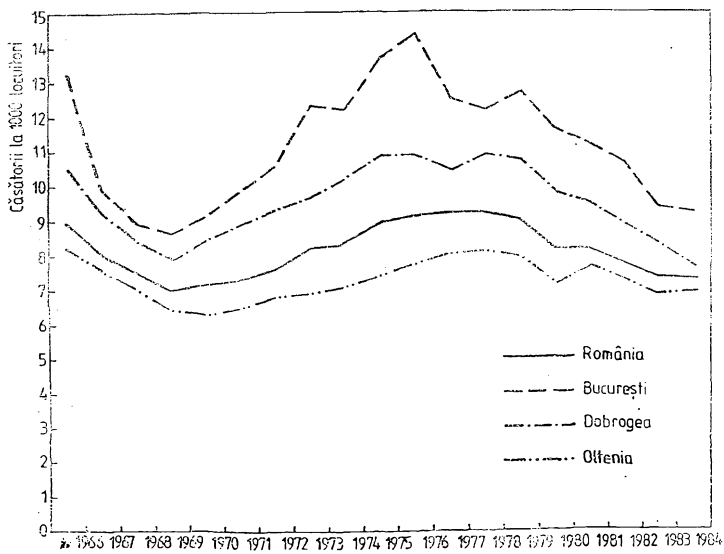

Fig. 18. — Evoluția nupțialității populației României, Olteniei, Dobrogei și municipiului București, 1966—1984.

nată de efectivele nupțiabile, de proporția populației urbane — în orașele mari nivelul ei este mai ridicat —, de volumul și structura migrației, putem să avansăm ideea că nivelul ei mai ridicat în Dobrogea și municipiul București se explică în mare măsură prin acești factori. Provinciile în care proporția populației rurale este mai mare se caracterizează printr-un nivel mai scăzut al nupțialității și al divorțialității.

Să luăm un județ cu un grad ridicat de urbanizare, avînd un mare oraș — județul Brașov — și unul cu o proporție redusă a urbanizării și lipsit de orașe mari — județul Teleorman. În perioada 1966—1982, nupțialitatea în primul județ a fost de 10,7‰, în timp ce în județul Teleorman ea a fost de 6,4‰, județul Brașov avînd un nivel cu 67% mai înalt. Aceeași este situația unor județe ca, de pildă, Cluj, Galați etc., avînd un grad înalt de urbanizare și orașe mari; din contra, județe precum Bistrița-Năsăud, Botoșani, Călărași, Sălaj au o nupțialitate mai scăzută.

3. Tipologia teritorială a nupțialității

O imagine mai exactă a nupțialității ne oferă calculul ratei totale de nupțialitate și al ratei de nupțialitate după sex și vîrstă. În acest scop, se iau numai primele căsătorii, repartizate pe grupe cincinale de vîrstă, raportîndu-se la efectivul populației de vîrstă respectivă (necăsătorit, căsătorit, văduv și divorțat). Dacă raportăm numărul căsătoriilor din toate stările civile (căsătoriți, văduvi și divorțați), obținem două feluri de rate de nupțialitate, diferența fiind rata de recăsătorire[3]. Pe aceeași bază se calculează vîrsta medie și mediană la prima căsătorie și alți indici. Nu dispunem de date pe provincii decît pentru anul 1982, ceea ce permite doar o analiză sincronică comparativă.

Situația la nivelul populației naționale este dată în tabelul nr. 45.

Tabelul nr. 45

Primele căsătorii, populația totală și ratele de nupțialitate după sex și grupe de vîrstă, 1982

Grupa de vîrstă	Masculin			Feminin		
	Populația	Prime căsătorii	Rate de nupțialitate	Populația	Prime căsătorii	Rate de nupțialitate
15—19 ani	710 300	5 252	7,39	677 810	54 286	80,09
20—24 „	825 894	78 350	94,87	792 497	67 806	85,56
25—29 „	919 015	48 705	53,00	893 736	19 171	21,45
30—34 „	831 264	10 839	13,04	813 872	5 416	6,65
35—39 „	631 866	2 832	4,48	630 176	1 626	2,58
40—44 „	795 000	1 445	2,05	718 516	1 039	1,45
45—49	743 231	740	1,00	752 776	764	1,01
Σ	—	—	175,83	—	—	198,79
5Σ	—	—	879,15	—	—	993,95
Vîrsta medie	—	—	25,30	—	—	21,83

[3] Pentru metodă, a se vedea Vl. Trebici, *Demografia*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 194—198.

Repartiția ratelor de nupțialitate după sex și vîrstă ne oferă imaginea „pattern"-ului din figura 19. Din grafic se observă ritmul rapid de contractare a căsătoriilor : valoarea maximă a nupțialității se înregistrează între 20—24 ani la ambele sexe. Vîrsta mediană la prima căsătorie la

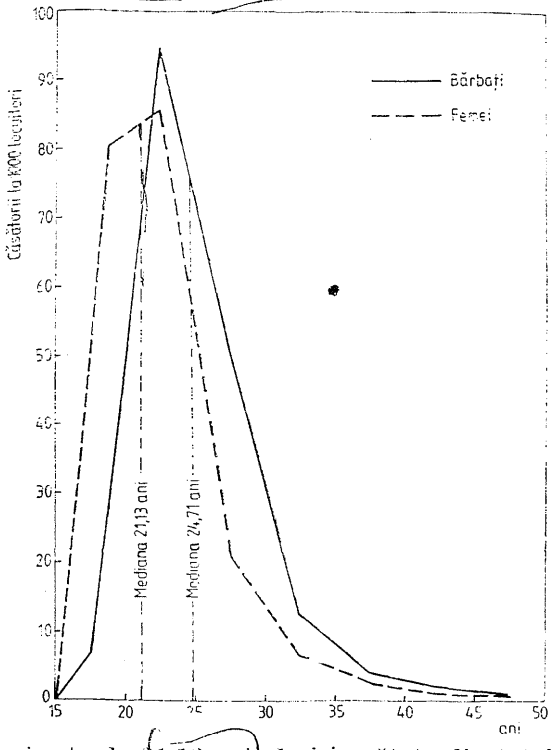

Fig. 19. — Repartiția ratelor de nupțialitate a populației României după sex și vîrstă, 1982.

femei este de 21,13 ani, deci jumătate din totalul căsătoriilor se încheie pînă la 21 ani, cealaltă jumătate — după această vîrstă. Vîrsta mediană la bărbați este de 24,71 ani, diferența între cele două sexe : circa 3 ani și jumătate. Vîrsta medie este mai mare : 25,50 și respectiv 21,83 ani, cu o diferență ceva mai mică de 3 ani și jumătate. După maximul înregistrat la grupa de 20—24 ani, *nupțialitatea scade foarte rapid* la celelalte vîrste, cu un decalaj între feminin și masculin, datorat diferenței la vîrsta medie dintre cele două sexe.

Informații interesante aduce rata totală de nupțialitate și, respectiv, de primo-nupțialitate. La bărbați ea este de 879 prime căsătorii la 1000 bărbați, iar la femei 994 prime căsătorii la 1 000 femei, sau 0,88 la 1 bărbat și respectiv 0,99 la o femeie. Să precizăm că este vorba de optică transversală și că deci cohorta este fictivă. Dacă observarea ar fi longitudinală, sensul ratei totale de nupțialitate (cu un termen mai vechi : „suma primelor căsătorii reduse") ar fi următorul : numărul de prime căsătorii încheiate de 1 sau 1 000 persoane necăsătorite din generația respectivă între vîrstele de 15—50 ani. Cum nu poate fi încheiată decît o singură primă căsătorie de către o persoană necăsătorită, valoarea ratei totale de nupțialitate are valoarea maximă de 1 sau 1 000 ; în acest caz, toate persoanele necăsătorite

s-au căsătorit pînă la 50 ani. În cazul nostru, fiind vorba de o observare transversală, uneori rata de nupțialitate depășește 1 sau 1 000, ceea ce este însă imposibil în cazul unei observări longitudinale.

Trebuie spus că valorile 0,88 sau 880 (bărbați) și 0,99 sau 994 (femei) sînt printre cele mai ridicate din Europa. Înseamnă că din 100 bărbați necăsătoriți 12% ar rămîne celibatari definitivi, iar la femei, din 100 femei necăsătorite ar rămîne 1% necăsătorite.

O comparație succintă cu Europa [4] (tabelul nr. 46) arată, cu excepția României, valori foarte scăzute. Aceasta înseamnă — dacă judecăm în termeni de generație — că în Suedia, de pildă, 48,5% din femeile unei generații ar rămîne definitiv celibatare. Fenomenul trebuie pus în legătură cu așa-numitul tip de „uniune consensuală" — refuzul căsătoriei oficiale, tendință foarte răspîndită în ultimele două decenii în Europa occidentală.

Tabelul nr. 46

Numărul de prime căsătorii la 1 000 femei celibatare în anii 1970 și 1979 (în ordine alfabetică)

Țara	1970	1979
Anglia și Țara Galilor	1 031	781
Belgia	981	766
Danemarca	811	566
Elveția	829	616
Finlanda	944	658
Franța	919	733
R. F. Germania	977	638
Italia	1 007	711
Olanda	1 062	665
Norvegia	956	661
Suedia	624	515
ROMÂNIA	891	1 072

Să conchidem că în România propensiunea pentru căsătorie este încă foarte puternică, așa cum confirmă rata brută de nupțialitate și rata totală de nupțialitate, avînd valori printre cele mai ridicate din Europa.

Variația nupțialității pe provincii istorice (tabelul nr. 47) arată că cele mai ridicate valori ale ratei totale de nupțialitate, la bărbați, se înregistrează în Moldova și Oltenia; la femei, ele revin provinciilor Oltenia, Dobrogea, municipiul București și Muntenia. Oscilațiile în jurul vîrstei medii la bărbați sînt destul de reduse : între 24,97 ani (Moldova) și 25,84 ani (București), față de media 25,30 ani. Ceva mai mare este amplitudinea față de vîrsta medie

Tabelul nr. 47

Ratele de primo-nupțialitate și vîrsta la prima căsătorie pe provincii istorice (1982)

Provincia istorică	Rata totală de nupțialitate (1 000)		Vîrsta medie la prima căsătorie		Diferența la vîrsta medie M—F
	Masculin	Feminin	Masculin	Feminin	
ROMÂNIA	879	994	25,30	21,83	3,47
Oltenia	941	1 072	25,09	21,53	3,56
Muntenia	874	1 104	25,24	21,55	3,69
Dobrogea	828	1 055	25,37	21,42	3,95
Moldova	949	991	24,97	21,78	3,19
Banat	786	935	25,55	21,88	3,67
Transilvania	825	939	25,45	21,85	3,60
Crișana-Maramureș	885	958	25,27	21,51	3,76
M. București	897	1 019	25,84	23,00	2,84

[4] Vl. Trebici, *Nupțialitatea în cadrul tranziției demografice din România, 1900—1980.* Comunicare prezentată la Laboratorul de demografie istorică al Universității din București. 23 februarie 1983.

la femei : între 21,42 ani (Dobrogea) și 23,0 ani (București). În mod corespunzător, cea mai mare diferență la vîrsta medie la bărbați și femei se întîlnește în Dobrogea (3,95 ani), cea mai mică, în municipiul București (2,84 ani).

Desigur, în afară de particularitățile modelului nupțial pe provincii — destul de greu de pus în evidență —, o contribuție importantă are migrația : emigrația pentru Oltenia și Moldova, imigrația pentru Dobrogea și municipiul București. Acestea două din urmă sînt cele mai favorabile „piețe matrimoniale" pentru femei. Banatul și Transilvania fac o notă aparte, fără însă să se deosebească esențial de modelul național.

În analiza unui fenomen demografic au importanță atît *intensitatea* fenomenului, cît și *calendarul* acestuia. În cazul nostru, aceasta înseamnă numărul mediu de prime căsătorii (rata totală de nupțialitate) și vîrsta medie la prima căsătorie. Informații suplimentare se vor obține din examinarea repartiției ratelor de nupțialitate pe sexe și vîrste, în cadrul provinciilor istorice (tabelul nr. 48).

Tabelul nr. 48

Ratele de nupțialitate după vîrstă, rata totală de nupțialitate și vîrsta medie la prima căsătorie (1982)

Vîrsta	ROMÂNIA	Oltenia	Muntenia	Dobrogea	Moldova	Banat	Transilvania	Crișana-Maramureș	M. București
				MASCULIN					
15—19 ani	7,39	7,67	6,96	7,06	6,55	10,62	6,83	8,57	8,84
20—24 „	94,87	103,27	95,13	87,24	106,97	81,44	86,50	95,27	91,52
25—29 „	53,00	58,22	53,26	51,32	59,39	41,75	50,82	52,54	50,21
30—34 „	13,00	13,12	12,74	12,60	12,07	12,49	12,94	12,22	16,03
35—39 „	4,48	3,75	4,06	4,57	2,95	5,85	4,72	4,77	7,11
40—44 „	2,05	1,58	1,82	1,86	1,19	3,20	2,15	2,53	3,58
45—49 „	1,00	0,62	0,92	0,88	0,60	1,92	0,96	1,00	2,12
Rata totală	879	941	874	828	949	786	825	885	897
Vîrsta medie	25,30	25,09	25,24	25,37	24,97	25,55	25,45	25,27	25,84
				FEMININ					
15—19 ani	80,09	90,98	86,62	97,89	76,06	82,92	73,31	81,45	68,29
20—24 „	85,56	91,95	86,13	81,52	91,88	68,70	83,71	82,53	84,49
25—29 „	21,45	21,10	19,51	19,84	20,72	21,06	20,24	18,43	29,87
30—34 „	6,65	5,29	6,29	6,54	5,47	8,04	6,10	4,83	11,41
35—39 „	2,58	2,10	2,29	2,90	1,86	3,39	2,39	2,34	4,96
40—44 „	1,45	1,26	1,13	1,38	1,37	1,66	1,26	1,24	2,49
45—49 „	1,01	1,06	0,90	1,03	0,92	1,17	0,87	0,72	1,86
Rata totală	994	1 072	1 014	1 055	991	935	939	958	1 019
Vîrsta medie	21,83	21,53	21,53	21,42	21,78	21,88	21,85	21,51	23,00

Se poate observa că cea mai precoce nupțialitate la bărbați se întîlnește în Oltenia și Moldova, judecînd după intensitatea nupțialității la 20—24 ani ; de unde și vîrstele medii mai tinere la căsătorie. La femei, precocitatea maximă se înregistrează în Oltenia și Dobrogea. Nupțialitatea populației municipiului București are particularități datorate atît migrației, cît și structurii demografice a populației, la care se adaugă factorii culturali, educaționali și psihologici.

Nupțialitatea femeilor din Oltenia este mai precoce decît cea a femeilor din Transilvania (fig. 20) pînă la vîrsta de 25 ani 85% din femei se căsătoresc în Oltenia, în timp ce în Transilvania proporția este de 83%.

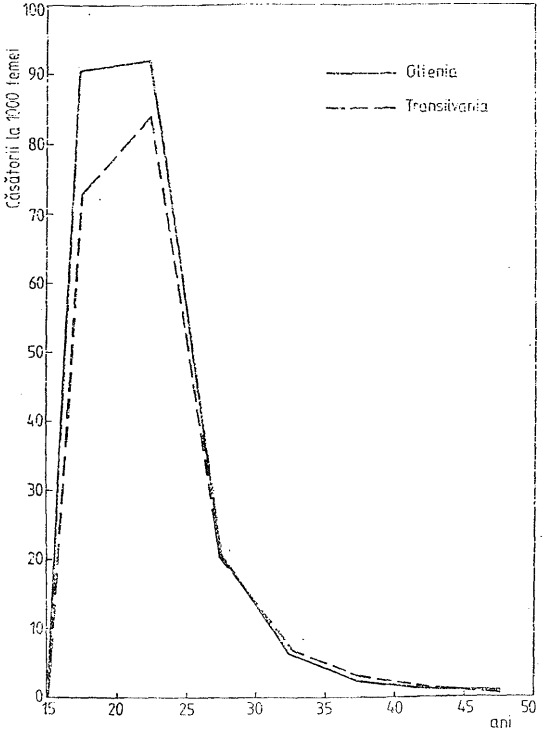

Fig. 20. — Repartiția ratelor de nupțialitate a populației feminine din Oltenia și Transilvania, 1982.

Indispensabilă ar fi construirea unor tabele de nupțialitate în optică probabilistică pe provincii istorice, cel puțin pentru două perioade, cu ajutorul cărora să se pună în evidență probabilitățile de căsătorie după vîrstă, frecvența celibatului definitiv, vîrsta medie și mediană la prima căsătorie, sarcină pe care ne-o propunem pentru un viitor nu prea îndepărtat.

Este greu de răspuns dacă avem de-a face cu un model nupțial „oltenesc" și un altul „ardelenesc". Studii de etnografie și mai ales de etnodemografie ar putea să ne dea un răspuns. În general, chiar dacă există unele particularități pe provincii, nupțialitatea se caracterizează printr-un înalt grad de omogenitate. Mai curînd deosebirile sînt mai marcate la populația rurală în raport cu cea urbană.

4. Divorțialitatea populației

Divorțul, adică desfacerea căsătoriei în termenii Codului civil, influențează ciclul de viață familială și, ca atare, poate avea repercusiuni asupra fertilității matrimoniale sau legitime. Ca și căsătoria, divorțul este puternic influențat de modele culturale — tradiție, atașamentul față

de familie, normele sociale etc. De pildă, în perioada interbelică divorțialitatea era relativ scăzută, dar nivelul ei în sînul populației urbane era de 2—3 ori mai înalt decît la populația de la sate.

După cel de-al doilea război mondial, pe fondul marilor schimbări sociale, economice, culturale, divorțialitatea a crescut. Este de presupus că migrația și urbanizarea au contribuit într-o mare măsură la aceasta. Legislația a avut și ea o influență în sensul că Decretul nr. 779 din 1966, înăsprind dispozițiile procedurii divorțului, a redus brusc rata de divorțialitate; în 1967, nivelul ei este practic nul. După această dată divorțialitatea a continuat să crească treptat, înregistrînd un nivel record în 1975, ca urmare a simplificării procedurii divorțului. În ultimii ani, se înregistrează, în medie anuală, 33 000—35 000 divorțuri, ceea ce ne dă o rată de circa 1,50 divorțuri la 1000 de locuitori. Să amintim că și în perioada postbelică divorțialitatea a fost mai ridicată în rîndul populației urbane comparativ cu populația rurală. De pildă, în 1982, rata de divorțialitate în municipii și orașe a fost de 2,87, în timp ce în comune nivelul ei a fost de 0,71; cu alte cuvinte, divorțialitatea de la orașe a fost de peste 3,3 ori mai mare decît la sate. Dacă luăm situația pe județe constatăm că divorțialitatea este înaltă în județele urbanizate și industrializate: 2,87 în municipiul București, 2,25 în județul Timiș, 1,83 în județul Arad, 1,83 în Brașov, fiind însă de 0,68 în județul Sălaj, 0,83 în județul Vaslui, 0,75 în județul Olt. Se poate vorbi deci că, în afară de factorii demografici, asupra nivelului divorțialității acționează modelele culturale.

Vom examina divorțialitatea populației pe provincii istorice pentru perioada 1966—1984, folosind, din păcate, numai rata de divorțialitate — indice general și imperfect. Cu toate acestea, informațiile obținute sînt interesante pentru o apreciere globală (tabelul nr. 49).

Tabelul nr. 49

Evoluția divorțialității pe provincii istorice, 1966—1984 (divorțuri la 1 000 locuitori)

Anii	ROMÂNIA	Oltenia	Muntenia	Dobrogea	Moldova	Banat	Transilvania	Crișana-Maramureș	M. București
1966	1,35	0,97	1,15	1,42	1,06	1,68	1,12	1,18	3,83
1967	*	*	*	—	*	*	*	*	*
1968	0,20	0,12	0,18	0,13	0,10	0,17	0,17	0,19	0,85
1969	0,35	0,19	0,25	0,42	0,25	0,46	0,28	0,29	1,25
1970	0,39	0,22	0,28	0,40	0,23	0,51	0,33	0,37	1,45
1966—1970	0,45	0,36	0,37	0,47	0,32	0,56	0,38	0,40	1,46
1971	0,47	0,24	0,34	0,32	0,32	0,52	0,41	0,38	1,87
1972	0,54	0,31	0,41	0,41	0,36	0,57	0,47	0,48	2,07
1973	0,69	0,46	0,54	0,65	0,48	0,88	0,62	0,61	2,25
1974	0,85	0,50	0,59	1,17	0,58	1,02	0,75	0,70	2,94
1975	1,62	1,17	1,29	1,61	1,20	2,09	1,51	1,78	4,09
1971—1975	0,84	0,54	0,64	0,84	0,59	1,02	0,75	0,79	2,66
1976	1,68	1,45	1,55	1,59	1,43	2,22	1,42	1,37	3,55
1977	1,19	0,96	1,03	1,22	1,05	1,42	1,02	1,12	2,43
1978	1,52	1,21	1,31	1,54	1,32	1,63	1,33	1,45	3,24
1979	1,63	1,22	1,33	2,21	1,37	2,01	1,51	1,47	3,49
1980	1,54	1,22	1,37	1,66	1,39	1,85	1,38	1,35	3,07
1976—1980	1,51	1,21	1,32	1,64	1,32	1,82	1,33	1,35	3,14
1981	1,50	1,13	1,30	1,76	1,30	1,87	1,29	1,29	3,53
1982	1,48	1,13	1,30	1,55	1,33	2,03	1,27	1,29	3,16
1983	1,53	1,01	1,35	1,62	1,41	2,02	1,33	1,31	3,15
1984	1,45	1,19	1,25	1,45	1,31	1,87	1,28	1,37	2,76

V.TREBICI

De remarcat că, în perioada 1966—1984, creșterea divorțialității a fost continuă, avînd două momente semnificative: scăderea bruscă a divorțialității în 1967, urmarea aplicării Decretului 779/1966, și creșterea bruscă a divorțialității în 1975, ca efect al simplificării procedurii divorțului din 1974. Tendința de creștere este de lungă durată; abia în anii 1981—1984 se instalează o oarecare tendință de stabilizare. Astfel, divorțialitatea din anii 1971—1975 a fost cu 87% mai înaltă decît în 1966—1970, iar în 1976—1980 a fost cu 3,4 ori mai mare decît în 1966—1970, sau cu 80% mai mare decît în 1971—1975.

Nivelurile ca și evoluția divorțialității pe provincii au fost foarte diferite. Dacă luăm perioada 1966—1982, nivelurile divorțialității au fost următoarele (în ordine crescătoare):

ROMÂNIA	1,02	=	100,0
Oltenia	0,75		73,5
Moldova	0,83		81,4
Muntenia	0,85		83,3
Transilvania	0,90		88,2
Crișana—Maramureș	0,92		90,2
Dobrogea	1,10		107,8
Banat	1,25		122,5
Municipiul București	2,59		253,9

Dacă nivelul divorțialității din Oltenia reprezintă trei pătrimi din nivelul național, în schimb cel din Dobrogea este cu aproape o pătrime mai înalt, iar al populației muncipiului București este de 2,5 ori mai înalt decît media națională. În linii generale, în provinciile în care proporția populației rurale este mai ridicată, cu un grad de industrializare mai scăzută și care au solduri negative ale migrației (emigrarea este mai mare decît imigrarea), nivelul divorțialității este mai scăzut. Acest lucru apare și mai clar dacă analiza coboară la nivelul județelor. Nu mai puțin adevărat este faptul că modelul cultural are o certă influență: Transilvania și Crișana-Maramureș au un nivel mai scăzut de divorțialitate decît Banatul, deși tustrele provincii au numeroase trăsături comune sub raport economic, social, educațional. Modelul cultural românesc, ostil divorțului, rezistă mai bine în Transilvania — provincie urbanizată și industrializată — decît în Banat sau Dobrogea. Aceasta din urmă este puternic urbanizată, cu un mare procent al populației ocupate în sectorul terțiar și beneficiind de o puternică imigrație; ea are o nupțialitate înaltă, dar și o divorțialitate mare.

De fapt, nupțialitatea — ca rată a tuturor căsătoriilor la 1000 locuitori — este mult influențată de divorțialitate prin intermediul recăsătoriilor: municipiul București și Oltenia sînt exemplele cele mai expresive.

Comparația între divorțialitatea provinciei Oltenia cu cea a provinciei Banat arată că alura curbelor divorțialității este aproximativ aceeași: punctele minime, din 1967, exprimă impactul legislației, ca și punctele maxime din 1975—1976 (fig. 21). În schimb, nivelurile pe provincii diferă. Cazul Banatului — cu altfel particularități demografice —

V.TREBICI

și al Olteniei merită un studiu monografic aprofundat. Desigur, o analiză aparte se impune pentru populația municipiului București, avînd o situație demografică cu totul particulară.

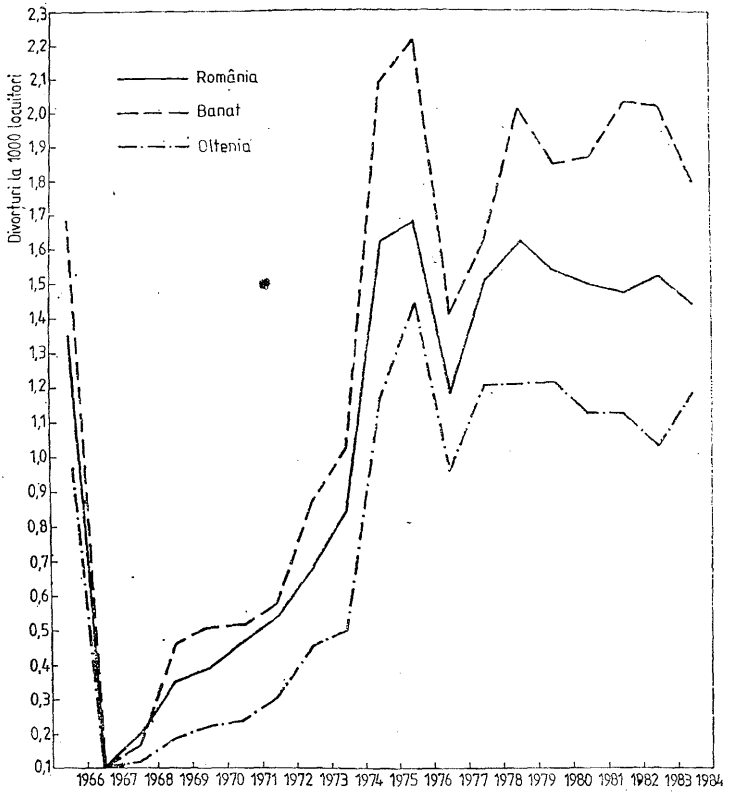

Fig. 21. — Evoluția divorțialității populației României, Olteniei și Banatului, 1966—1984.

Evantaiul pe județe este foarte întins : divorțialitate foarte înaltă în județele Timiș, Brașov — industrializate și urbanizate — și scăzută în județele Botoșani, Vaslui, Sălaj — cu o proporție mare a populației rurale și cu un nivel relativ redus de industrializare.

Dacă forma curbelor este aproximativ aceeași pentru divorțialitatea din județele Brașov și Sălaj (fig. 22), în schimb diferența de niveluri este foarte mare. Am luat două județe din Transilvania, presupunînd că există un model „ardelenesc". Deosebirea este într-atît de mare, fiind determinată de factori, precum : urbanizarea, industrializarea, migrația, încît putem vorbi mai curînd de două modele fundamentale ale divorțialității, ca și ale nupțialității, și anume : rural și urban. Această ipoteză este mai veridică. Devierile de la aceste modele trebuie analizate mai aprofundat pe provincii istorice, pornind de la populația urbană și rurală din fiecare provincie.

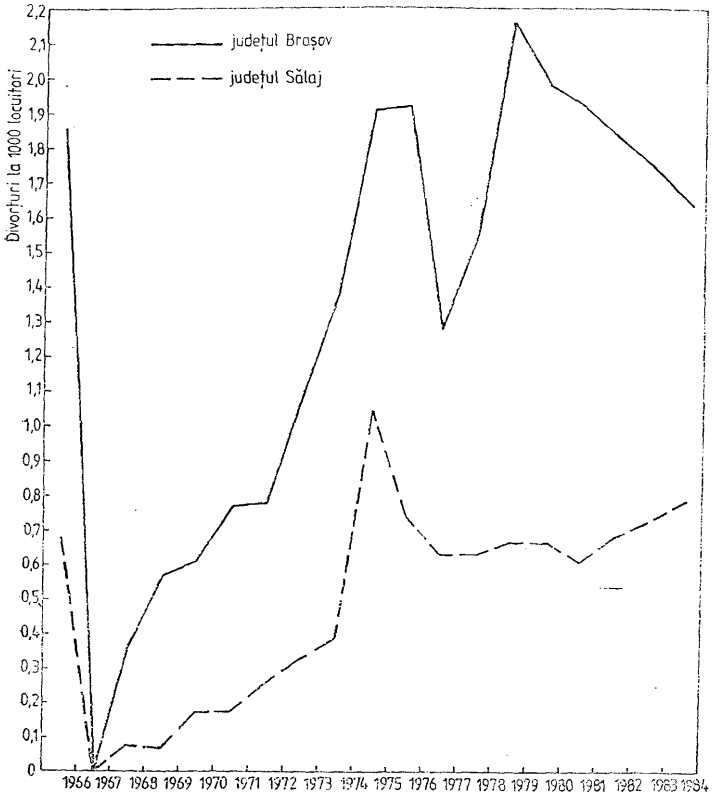

Fig. 22. — Evoluția divorțialității populației județului Brașov și județului Sălaj, 1966—1984.

Se poate vorbi de un transfer al modelului urban de divorțialitate asupra satelor și, în general, de extinderea divorțialității ca un indice al „modernizării" societății, într-o anumită fază de dezvoltare. Din acest punct de vedere este instructivă comparația divorțialității din două județe învecinate din Moldova : Suceava și Botoșani (fig. 23). Diferența de nivel este evidentă, deși ambele județe fac parte din Moldova, ceea ce presupune un același model cultural. Mai mult, proporția populației rurale în ambele este aceeași (66—67%). Să aibă populația din județul Suceava o mai mare „propensiune" pentru divorț? Cînd am examinat mortalitatea infantilă am constatat nivelul scăzut al acesteia în raport cu cel din provincia Moldova (fără județul Suceava), ceea ce ne-a permis să vorbim de un model „bucovinean". Se poate extinde ideea și la divorțialitate? Răspunsul îl vor putea da studii aprofundate, cu luarea în considerare a variabilelor culturale, educaționale, etnografice, folclorice, psihologice, ceea ce reclamă echipe interdisciplinare. Lucrul acesta este necesar nu numai pentru analiza nupțialității și divorțialității, ci, într-un grad și mai înalt, pentru studiul fertilității.

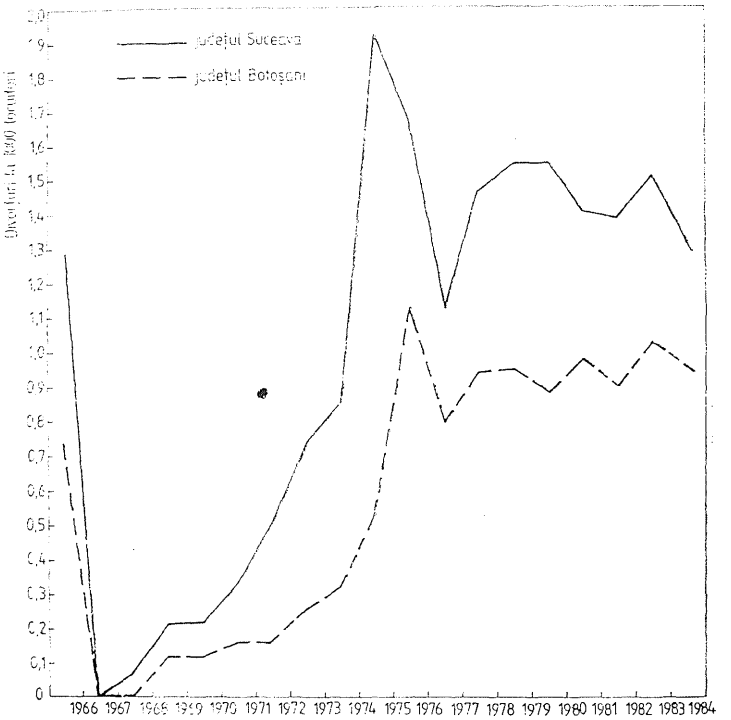

Fig. 23. — Evoluția divorțialității populației județului Suceava și județului Botoșani, 1966—1984.

CAPITOLUL VI

FERTILITATEA POPULAȚIEI

1. Unele probleme teoretice și metodologice

Nașterea — cel mai important eveniment demografic — are un caracter *biologic* și un altul *social*. Acesta din urmă apare cu toată claritatea atunci cînd examinăm *masa de nașteri*, ca fenomen statistic, ca frecvență în sînul unei populații sau al unor subpopulații. Cel mai simplu indice ne arată că natalitatea este mai ridicată în mediul rural, că nivelul ei este mult mai înalt în județele din Moldova, că ea variază în funcție de gradul de instruire etc. Cu alte cuvinte, acest fenomen demografic fundamental are un caracter *diferențial* care, la rîndu-i, este expresia unui număr mare de factori sociali, economici, culturali, psihologici.

În ultima analiză, ajungem la *comportamentul reproductiv* sau *procreator*, prin care se înțelege atitudinea cuplului față de naștere, față de propria reproducere, față de familie și dimensiunea acesteia (descendența finală a cuplului). Un cuplu își propune să aibă trei copii, eșalonînd într-un anumit fel nașterea lor; un altul este decis să aibă numai doi copii, sau, dimpotrivă, patru copii etc. Desigur, nu în toate cazurile este vorba de decizii categorice adoptate cu prilejul căsătoriei. Asemenea opțiuni reprezintă o trăsătură a *comportamentului reproductiv conștient* sau *rațional*, caracteristic societății moderne, aflată într-o fază avansată a tranziției demografice. Traducerea în viață a acestor opțiuni și decizii se face prin planificarea familială, definită ca decizie a cuplului de a avea un anumit număr de urmași și de a eșalona în timp, în mod deliberat, apariția acestora. Acestui tip de comportament în cadrul căruia se realizează *fertilitatea dirijată* i-a premers tipul de *fertilitate naturală* sau nedirijată, caracterizat prin absența planificării familiale și deci a mijloacelor de evitare a sarcinilor. Desigur, fertilitatea naturală are și ea condiționări sociale, ca expresie a normelor sociale, la nivelul societății globale și al diferitelor grupuri sociale. Comportamentul reproductiv și planificarea familială sînt expresii ale modelelor culturale. Or, un model cultural cunoaște o serie de submodele în diferite subpopulații.

Ne interesează în această lucrare — cum am mai arătat — submodelele teritoriale sau regionale a căror primă aproximare este cea oferită de cadrul provinciilor istorice. Ne vom întreba — ca și la nupțialitate, de pildă — dacă există un model transilvănean și un altul moldovenesc, unul oltenesc și altul bănățean, în ce constau deosebirile, care sînt trăsăturile caracteristice ale fiecărui model: numărul de copii, vîrsta mamelor la nașterea acestora etc.

Pentru a răspunde la aceste întrebări — și încă la multe altele — este nevoie de o informație statistică bine sistematizată, obținută atît

V.TREBICI

prin mijloacele clasice ale statisticii oficiale (recensăminte și statistica demografică curentă), cît și prin diferite anchete asupra fertilității.

Nu puține probleme ridică indicii cu care măsurăm fenomenele legate de nașteri. Pentru măsurarea frecvenței relative a nașterilor sînt necesare informații privind *numărul nașterilor* și *numărul populației* la care se raportează aceste nașteri. Astfel, putem să luăm numărul total al născuților vii într-o perioadă, pe care să-l repartizăm în nașteri legitime și nașteri nelegitime. Populația luată în calcul poate fi populația totală, populația căsătorită și populația necăsătorită; de asemenea se poate adopta pentru calcul numai populația feminină de o anumită vîrstă. De aici rezultă un număr mare de indici cu semnificații bine conturate, care trebuie cunoscute pentru a nu acorda unui indice o importanță mai mare decît o are.

Prima distincție ce se cere făcută este cea între natalitate și fertilitate.

Prin *natalitate* se înțelege frecvența relativă a nașterilor în cadrul unei populații. Expresia statistică este *rata brută de natalitate* (*RBN*), obținută din raportarea numărului total de născuți vii, dintr-o perioadă (obișnuit, un an), la numărul populației totale, la mijlocul perioadei (la 1 iulie al anului respectiv). Pentru anul 1982, de pildă, cînd numărul născuților vii a fost de 344 369, iar numărul populației la 1 iulie a fost de 22 477 703, rata brută de natalitate a fost:

$$\frac{344\,369}{22\,477\,703} \cdot 1\,000 = 15{,}3‰.$$

Asemenea rate se calculează pentru populația națională, pe județe, pentru populația urbană și rurală. Prin resistematizare, o vom calcula și pe provincii istorice.

Or, acest indice statistic are unele lipsuri ce trebuie luate în considerare. Mai întîi, este vorba de populația totală, din care fac parte și copiii și bătrînii, adică subpopulații care nu au nici o contingență cu fenomenul nașterilor, adică cu „producția de vieți". Fiecare populație are o anumită repartiție a ei pe sexe și pe vîrste. Prin urmare, cînd se face analiza pe provincii istorice populațiile luate în calcul sînt necomparabile: populația Moldovei este relativ tînără, a Banatului este îmbătrînită, o subpopulație are o proporție mai mare a femeilor decît alta etc. Cu toate acestea, asemenea indici sînt necesari, ca o primă aproximare a frecvenței nașterilor.

Fertilitatea reprezintă frecvența nașterilor într-o populație specifică, legată nemijlocit de nașteri. Ea este manifestarea concretă a *fecundității*, înțeleasă drept capacitate de a aduce pe lume născuți vii. Cea mai generală expresie este rata brută (generală) de fertilitate (*RBF*), rezultată din raportarea numărului de născuți vii la numărul populației feminine în vîrstă fertilă, 15—49 ani, cuprinzînd 35 de clase de vîrstă, adică 35 generații feminine. Pentru anul 1982, cînd numărul populației feminine în vîrstă de 15—49 ani a fost de 5 280 402 femei, rata brută de fertilitate a fost:

$$\frac{343\,702}{5\,280\,402} \cdot 1\,000 = 65{,}1‰.$$

Să se remarce că la numărător nu au fost incluși decît născuții vii ale căror mame aveau vîrsta cuprinsă între 15 și 49 ani.

V. TREBICI

Și în acest caz, avem de-a face cu o problemă a structurii după vîrstă a populației. De pildă, în Moldova, populația în vîrstă de 15—24 ani — cea mai importantă pentru nașteri — are o pondere mai mare decît în cadrul populației Banatului.

Întrucît fertilitatea este funcție de vîrstă, se impune calculul ratelor pe ani de vîrstă sau grupe de vîrstă : 15—19 ani, 20—24 ani, 25—29 ani . . ., 45—49 ani (*RSF* sau *f*) ; obținem astfel imaginea *fertilităților specifice*. Un set de asemenea rate specifice, în special în reprezentare grafică, ne dă o informație deosebit de importantă privind modelul („pattern") fertilității, de care va fi vorba pe larg în lucrarea noastră. Pe această bază se calculează doi indici sintetici : vîrsta medie a mamelor la nașterea copiilor lor — ca măsură a calendarului fertilității — și rata totală de fertilitate (indicele sintetic al fertilității) sau suma ratelor specifice de fertilitate, ca măsură a intensității fertilității. Formulele sînt :

a) rata totală de fertilitate (*RTF*) :

$$RTF = \sum_{x=15}^{49} {}_1f_x \text{ (cînd se iau intervale anuale)};$$

$$RTF = 5 \sum_{x=15}^{49} {}_5f_x \text{ (cînd se iau intervale cincinale)};$$

b) vîrsta medie a mamelor la nașterea copiilor lor :

$$\bar{X} \text{ (sau } \bar{m}) = \frac{\sum_{x=15}^{49} (x + 0{,}5)\ {}_1f_x}{\sum_{x=15}^{49} {}_1f_x} \text{ (intervale anuale)};$$

$$\bar{X} \text{ (sau } \bar{m}) = \frac{\sum_{x=15}^{49} (x + 2{,}5)\ {}_5f_x}{\sum_{x=15}^{49} {}_5f_x} \text{ (intervale cincinale)}.$$

În 1982, vîrsta mamelor la nașterea copiilor a fost de circa 25 ani, iar rata totală de fertilitate a fost de 2,17 copii.

Fără să mai stăruim asupra altor probleme metodologice, trebuie totuși să amintim că indicii de mai sus se calculează fie în optică transversală — cea mai obișnuită —, fie în optică longitudinală (diacronică), pe generații (cohorte) de femei. În acest ultim caz, vorbim de *descendența* femeilor (căsătoriilor) atinsă la diferite vîrste (durate) și *descendența finală* (D_{50}). Dacă cumulăm numărul de născuți vii ai unei generații de femei pînă la vîrsta de 50 ani, obținem descendența finală ca număr mediu de copii la o femeie (sau la 1000 femei). Un asemenea indice este ideal ; obținerea lui este posibilă numai la recensăminte sau pe baza anchetelor speciale.

Să mai arătăm în încheiere că fertilitatea poate fi legitimă și nelegitimă, că ea se poate determina pe generații de femei și pe cohorte (promoții) de căsătorii, atît pentru cohorte reale, cît și pe cohorte fictive (sintetice).

În cele ce urmează, vom prezenta pe provincii istorice indicii amintiți, în măsura în care ne-au permis informațiile statistice.

V.TREBICI

2. Evoluția natalității

Ca și pentru alte fenomene demografice, reconstituirea seriei ratelor de natalitate pe provincii istorice nu a fost posibilă decît pentru perioada începînd cu anul 1966. Cum însă tendințele natalității sînt de lungă durată, vom da cîteva informații succinte despre evoluția acestui important indice la nivelul populației României pentru o perioadă mai mare de timp [1].

La începutul acestui secol, natalitatea populației României era relativ înaltă : în anii 1901—1905 rata brută de natalitate a fost de 39,2 născuți vii la 1000 locuitori, înregistrînd chiar o creștere înainte de primul război mondial. Începutul scăderii natalității, ca tendință de lungă durată, trebuie plasat imediat după primul război mondial : în anii 1920—1924, rata brută de natalitate a fost de 37,6 ‰, în 1930 — 1934 de 32,9 ‰, iar în anii 1935—1940 a fost de 29,3 ‰. Scăderea cea mai accentuată s-a produs în perioada următoare celui de-al doilea război mondial : 21,6 ‰ (1946—1950), 15,8 ‰ (1961—1965), ajungînd în 1966 la cel mai scăzut nivel : 14,3 născuți vii la 1 000 locuitori. Datorită măsurilor luate în legătură cu întreruperile de sarcină, în 1967, natalitatea a fost de 27,4 ‰, după care se reinstalează scăderea, cu unele oscilații anuale nesemnificative. În anul 1983, natalitatea a ajuns la nivelul din 1966, adică 14,3 ‰, dar în 1984 nivelul ei a fost de 15,5 ‰.

Scăderea natalității populației României este partea cea mai importantă a tranziției demografice ; ea a avut loc în perioada unor profunde schimbări sociale, economice, culturale din istoria patriei noastre.

Particularitățile evoluției natalității pe provincii istorice în perioada 1966—1984 apar din tabelul nr. 50. Deși perioada este scurtă, datele tabelului ne pot ajuta să răspundem la unele întrebări importante : care este diferența de *nivel* a natalității pe provincii ca expresie a submodelelor demografice, care este *alura* scăderii natalității pe provincii, ca eventual indiciu al gradului de extindere a planificării familiale ? La alte întrebări va putea răspunde numai analiza fertilității transversale și longitudinale. Amplitudinea nivelurilor natalității pe provincii, determinată în raport cu media națională, se poate vedea din tabelul nr. 51.

Cea mai mare „abatere" de la nivelul național al natalității se înregistrează la populația Moldovei : aici natalitatea este cu circa 20% mai mare decît media națională ; Banatul are o natalitate cu 18—24 sub media generală (fig. 24). Cea mai apropiată de medie este natalitatea din Transilvania și Crișana-Maramureș. Caracteristică este adîncirea decalajului dintre Muntenia și Oltenia, pe de o parte, și Moldova, pe de altă parte.

Decalajele apar și mai mari în cazul județelor. În exemplul nostru figurează județele extreme : Vaslui și Arad.

Dacă nivelul natalității diferențiază întrucîtva provinciile istorice, în schimb alura curbelor natalității este foarte asemănătoare, ceea ce ar putea fi o indicație în legătură cu practicarea planificării familiale.

La nivel național, este de menționat faptul că, așa cum arătam, în 1967 se produce cunoscuta redresare a natalității, care se menține și în 1968. Redresarea este un proces comun tuturor provinciilor. După 1968 scăderea natalității se continuă, fiind vorba de o tendință de lungă durată ; excepție face anul 1974, cînd asistăm la o nouă redresare a natalității, de mai mică

[1] V. Trebici. *La transition démographique dans les pays de l'Europe de l'Est : le cas de la Roumanie*, în „Collana di studi e monografie della Società Italiana di Economia, Demografia e Statistica", Nuova serie, 1981, N. 7, Roma, p. 137—170.

Tabelul nr. 50

Evoluția natalității populației României pe provincii istorice 1966—1984 (născuți vii la 1 000 locuitori)

Anii	ROMÂNIA	Oltenia	Muntenia	Dobrogea	Moldova	Banat	Transilvania	Crișana-Maramureș	M. București
1966	14,3	14,5	13,8	13,4	18,0	9,8	14,4	14,4	16,1
1967	27,4	27,9	29,9	29,3	31,9	19,6	24,9	22,5	23,9
1968	26,7	26,8	28,1	28,7	31,5	20,1	24,9	23,3	21,8
1969	23,3	23,0	23,7	24,0	28,0	17,5	22,7	21,4	16,7
1970	21,1	20,6	21,7	21,6	25,1	15,9	21,2	20,1	13,1
1966—1970	22,5	22,6	23,5	23,4	26,9	16,6	21,6	20,4	16,6
1971	19,5	19,2	20,0	19,6	23,7	14,8	19,5	18,9	11,4
1972	18,8	18,6	19,1	18,0	22,9	13,3	19,3	18,1	10,9
1973	18,2	17,9	18,1	17,7	21,8	14,4	18,8	18,0	10,9
1974	20,3	19,4	20,6	20,4	23,7	16,0	20,3	19,5	15,3
1975	19,7	19,1	20,0	20,1	23,0	15,5	19,5	19,0	14,1
1971—1975	19,3	18,8	19,6	19,4	23,0	14,8	19,5	18,7	12,6
1976	19,5	18,5	20,0	20,1	22,6	15,2	19,4	18,8	14,4
1977	19,6	18,7	20,0	20,1	23,8	14,8	19,4	18,8	13,7
1978	19,1	17,9	19,2	19,2	23,7	14,6	18,8	18,2	13,6
1979	18,6	17,3	18,3	19,7	22,5	14,6	18,4	17,5	14,8
1980	18,0	17,1	17,5	18,2	22,2	14,1	17,9	17,3	13,7
1976—1980	18,9	17,9	19,0	19,4	22,9	14,7	18,8	18,1	13,9
1981	17,0	15,8	16,1	18,3	20,7	13,9	17,2	16,5	13,7
1982	15,3	14,6	14,2	15,6	18,4	12,6	15,7	15,1	12,5
1983	14,3	13,8	13,2	14,8	17,0	11,9	14,5	14,2	11,0
1984	15,5	15,1	14,7	16,5	18,5	12,9	15,2	15,2	12,6

Tabelul nr. 51

Natalitatea pe provincii istorice

Anii	ROMÂNIA	Oltenia	Muntenia	Dobrogea	Moldova	Banat	Transilvania	Crișana-Maramureș	M. București
1966—1970	100,0	100,4	104,4	104,4	119,6	73,8	96,0	90,7	73,8
1971—1975	100,0	97,4	101,6	100,5	119,2	76,7	101,0	96,9	65,3
1976—1980	100,0	94,7	100,5	102,6	121,2	77,8	99,5	95,8	73,5
1981	100,0	92,9	94,7	107,6	121,8	81,8	101,2	97,1	80,6
1982	100,0	95,4	92,8	102,0	120,3	82,4	102,6	98,7	81,7
1983	100,0	96,5	92,3	103,5	118,9	83,2	101,4	99,3	76,9
1984	100,0	97,4	94,8	106,5	119,4	83,2	98,1	98,1	81,3

Tabelul nr. 52

Indicii scăderii natalității în perioada 1971—1982 față de 1966—1970 = 100,0

Anii	ROMÂNIA	Oltenia	Muntenia	Dobrogea	Moldova	Banat	Transilvania	Crișana-Maramureș	M. București
1966—1970	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1971—1975	—14,3	—16,8	—16,6	—17,1	—14,5	—10,8	— 9,9	— 8,3	—24,1
1976—1980	—16,0	—20,8	—19,1	—17,1	—14,9	—11,4	—13,0	—11,3	—16,3
1981	—24,4	—30,1	—31,5	—21,8	—23,0	—16,3	—20,4	—19,1	—17,5
1982	—32,0	—35,4	—39,6	—33,3	—31,6	—24,1	—27,3	—26,0	—24,7

amploare, de asemenea cu caracter conjunctural și comună tuturor provinciilor. Scăderea din ultimii ani are un caracter foarte viol, cu unele particularități (tabelul nr. 52).

Scăderile cele mai accentuate se constată în provinciile de dincoace de Carpați; mult mai lentă este reducerea natalității în provinciile de peste Carpați. Este adevărat, aici scăderea a pornit de la niveluri mai reduse. Nu avem elemente ca să facem aprecieri în legătură cu gradul de aplicare a planificării familiale. Se poate face cel mult afirmația că ea

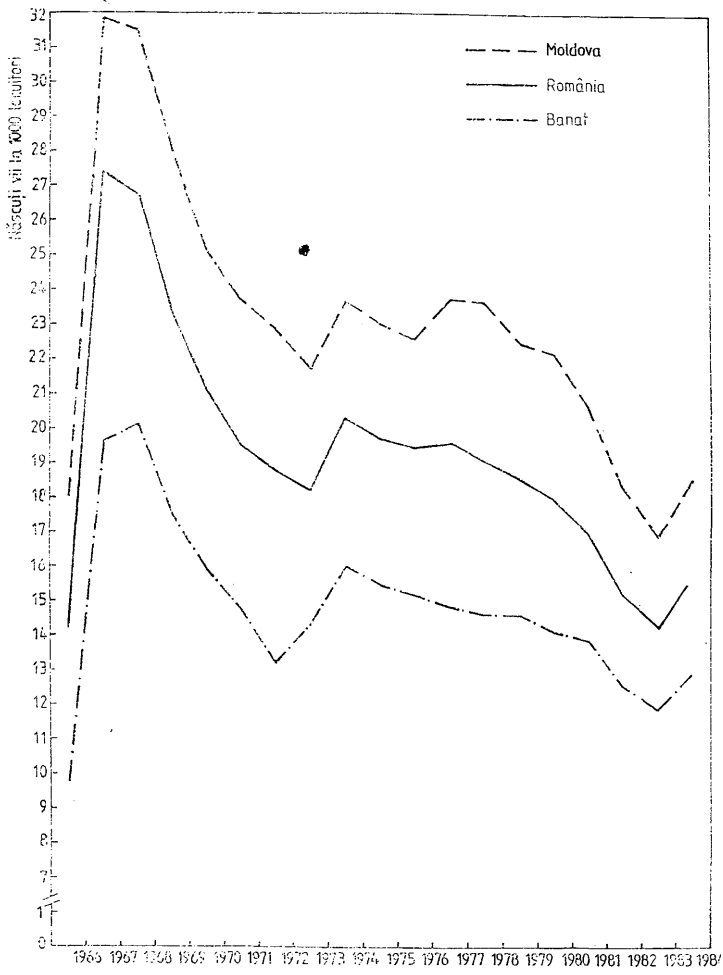

Fig. 24. — Evoluția natalității populației României și provinciilor Moldovei și Banat, 1966 —1984.

s-a practicat de mai multă vreme în Banat (în special), dar și în Transilvania și Crișana-Maramureș, în timp ce în Oltenia, Muntenia și Moldova ea este de dată mai recentă și se extinde în ultimul timp pe scară mai largă. Unele informații suplimentare se vor putea obține atunci cînd se va analiza fertilitatea.

3. Evoluția fertilității feminine

Dacă rata brută de natalitate descrie numai cu aproximație frecvența nașterilor, în schimb ratele de fertilitate — generală și cele specifice — pun în evidență mai exact particularitățile „producției de vieți", deoarece nașterile sînt raportate numai la populația feminină de vîrstă fertilă, singura

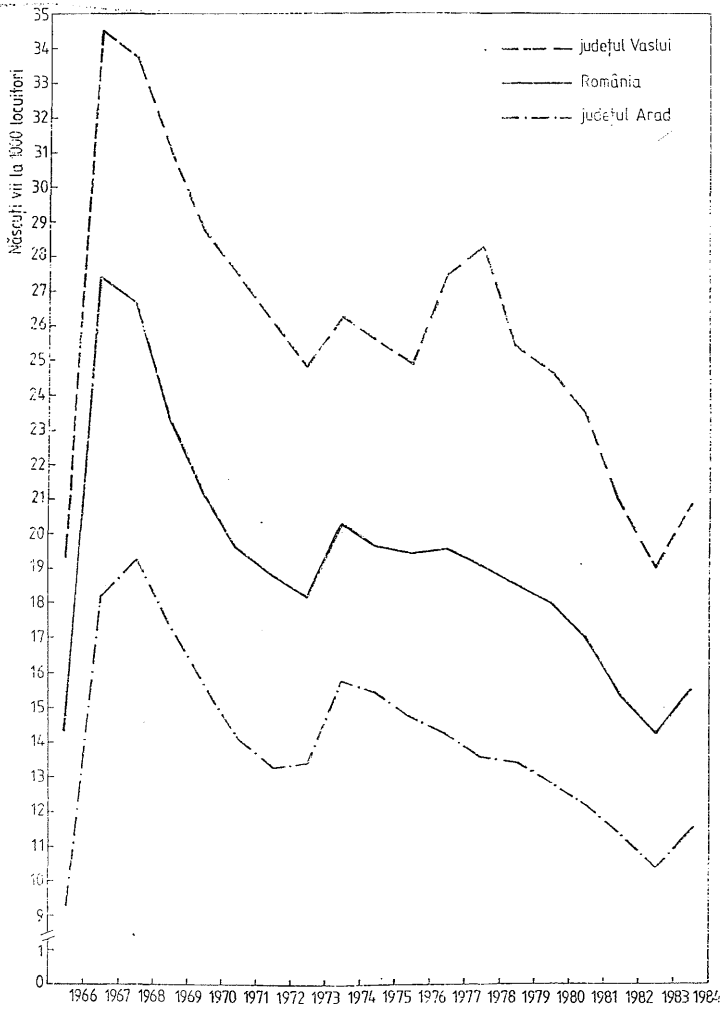

Fig. 25. — Evoluția natalității populației României și județelor Arad și Vaslui, 1966—1984.

implicată în fenomenul demografic al nașterilor. Mai mult, cu ajutorul ratelor specifice după vîrstă obținem imaginea „tipului" de fertilitate al unei populații și al subpopulațiilor. Se știe că tipologia fertilității pe glob este foarte întinsă. Distingem, mai întîi, tipul de fertilitate al populației din țările dezvoltate și un altul, al populației din țările în curs de dezvol-

tare. Urmează apoi tipurile regionale, pe grupe de țări, iar în cadrul uneia și aceleiași țări avem tipuri de la o epocă la alta. Mai mult, vom distinge tipuri pentru populația urbană și rurală, pe județe și pe provincii istorice.

Tabelul nr. 53

Ratele de fertilitate feminină după vîrstă în anii 1956, 1966, 1982 și 1983 (născuți vii la 1 000 femei de vîrstă respectivă)

Grupa de vîrstă	1956	1966	1982	1983
15—19 ani	52,5	51,7	68,9	57,5
20—24 „	180,4	143,0	184,4	178,4
25—29 „	155,9	98,2	107,2	99,9
30—34 „	103,5	53,4	47,5	42,5
35—39 „	58,8	25,1	19,6	17,4
40—44 „	23,8	8,3	5,2	4,5
45—49 „	2,7	0,9	0,4	0,4
Σ	577,6	380,6	433,2	400,6
5Σ	2 888	1 903	2 166	2 003
Vîrsta medie (ani)	27,65	26,00	24,98	24,99
Vîrsta mediană (ani)	25,36	24,85	24,00	24,00

Deosebirea dintre tipuri este dată de *forma* curbei de fertilitate, de *vîrsta* mamelor și de *numărul total* al copiilor realizat de o femeie în perioada ei fertilă (15—49 ani).

În cele mai multe cazuri, este vorba de fertilitatea de moment sau transversală, de care ne ocupăm în paragraful de față. Avem în vedere ratele de fertilitate determinate pe anii de vîrstă sau grupe cincinale, în cadrul unui an calendaristic, pe care apoi le considerăm că ar fi valabile pentru o cohortă (generație) ipotetică. Procedeul este asemănător cu cel folosit la tabelele de mortalitate de moment.

Să începem cu situația fertilității populației naționale, pentru trei ani: 1956 — an cu fertilitate relativ ridicată, 1966 — an cu cea mai scăzută fertilitate și anii 1982 și 1983 — ultimii ani pentru care dispunem de date (tabelul nr. 53).

Pentru a desprinde mai bine particularitățile fertilității populației feminine din România, să arătăm că în anii 1905—1909 rata totală de fertilitate a fost de 5,075 copii, iar în anii 1932—1936, de 3,964 copii. Așadar, în 1956, ea a fost de 2,888 copii, în timp ce în 1966 nivelul ei a fost de 1,9 copii, în 1982, de 2,17 copii, iar în 1983, de 2,00 copii. Avem de-a face cu o observare transversală și nu cu una longitudinală. De aceea sensul ratei totale de fertilitate — asimilat descendenței finale la o generație reală — este următorul: numărul mediu de copii pe care i-ar naște o femeie în perioada sa fertilă dacă *ar avea* la fiecare vîrstă fertilitatea observată pentru cele 35 generații din anul de calcul. Deci, 2,89 copii ar avea (nu îi are) o femeie în viitorii săi 35 ani de viață fertilă dacă în perioada ce urmează ar avea fertilitățile din 1956. În legătură cu acest indice — numit și indice conjunctural al fertilității — se pune întrebarea: care ar trebui să fie nivelul său pentru a asigura înlocuirea exactă a cuplului (reproducerea simplă)? Dacă nu ar exista efectul mortalității, această cifră ar trebui să fie de 2,05 copii (1 fată și 1,05 băieți, ținînd seama de raportul de masculinitate la naștere). Dacă luăm în considerare și efectul mortalității, acest număr ar trebui să fie astăzi de 2,12—2,14 copii; altfel spus, 100 femei ar trebui să aducă pe lume 212—214 copii care să asigure înlocuirea exactă a 100 de cupluri (= 200 femei și bărbați). Or, din cifrele prezentate se vede că în 1956 era asigurată o reproducere lărgită, în timp ce în 1966 aceasta nu mai era posi-

bilă. În 1982, înlocuirea generațiilor era asigurată la limită ; în 1983, nu mai putea fi vorba de reproducere simplă [2].

Participarea diferitelor grupe de vîrstă la *fertilitatea totală* variază. Din figura 26 se pot trage unele concluzii în această privință. Fertilitatea începe să crească de la vîrsta de 15 ani, dar maximul îl atinge la grupa de 20—24 ani, după care începe scăderea, la 25—29 ani, continuîndu-se foarte rapid la vîrstele subsecvente [3]. De la acest „model" se înregistrează însă abateri : astfel, în 1956 grupele de vîrstă 25—34 ani aveau o contribuție mult mai mare decît în 1966 și 1982.

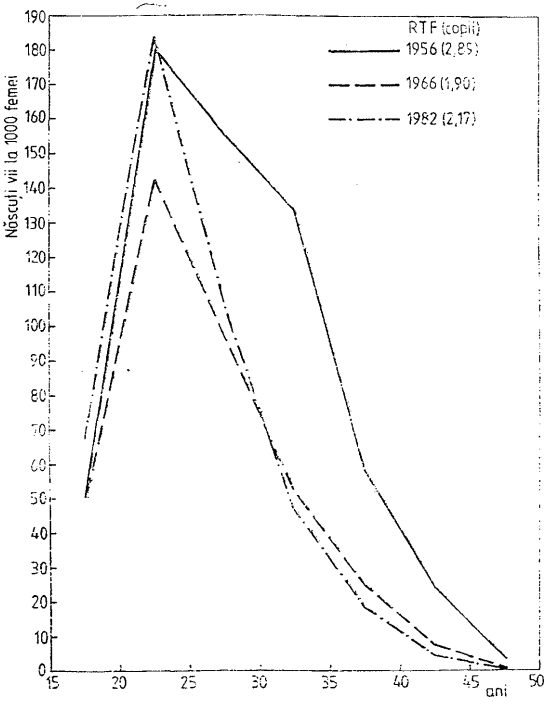

Fig. 26. — Ratele totale de fertilitate după vîrstă ale populației feminine din România, 1956, 1966 și 1982.

Din evoluția ratei totale de fertilitate și a ponderii diferitelor vîrste la formarea ei (tabelul nr. 54) rezultă că opțiunea cuplului în România s-a orientat spre o reducere a *dimensiunii familiei* — un număr mai mic de copii — și spre o *concentrare* a nașterilor la grupele tinere. Dacă în 1956, grupele de 15—29 ani contribuiau cu 67% la rata totală de fertilitate, în 1983 contribuția lor a crescut la 84%. Altfel spus, dacă ar fi vorba de o cohortă reală și de descendența ei, pînă la 30 ani s-ar realiza circa 84% din descendența finală. După vîrsta de 30 ani fertilitatea femeilor este neîn-

[2] Problema reproducerii va fi dezvoltată în cap. VIII.

[3] După cum arată graficul, avem o repartiție statistică căreia îi pot fi aplicate toate noțiunile din statistica matematică : media, mediana, modul, quantile, varianța, coeficienții de asimetrie și de boltire etc.

semnată. Judecînd după vîrsta mediană a mamelor la naşterea copiilor lor, rezultă că în 1956 jumătate din fertilitatea totală se realiza pînă la vîrsta de 25,4 ani, în timp ce în 1982—1983 vîrsta mediană a fost de 24 ani.

Tabelul nr. 54

Ponderea diferitelor grupe de vîrstă în rata totală de fertilitate, 1956, 1966, 1982 şi 1983

Grupa de vîrstă (ani)	1956	1966	1982	1983
Total	100,0	100,0	100,0	100,0
15—19	9,1	13,6	15,9	14,4
20—24	31,2	37,6	42,6	44,5
25—29	27,0	25,8	24,7	24,9
30—34	17,9	14,0	11,0	10,6
35—39	10,2	6,6	4,5	4,3
40—44	4,1	2,2	1,2	1,1
45—49	0,5	0,2	0,1	0,1

Acesta este „modelul" („pattern") de fertilitate românească[4] pe care politica demografică se străduieşte să-l remodeleze, în sensul creşterii fertilităţii totale şi al unei eşalonări mai raţionale a naşterilor. Fertilitatea este deci de tip precoce : imediat după căsătorie — şi ea relativ precoce — cuplurile se decid să realizeze în cîţiva ani numărul de copii doriţi.

„Modelul" de fertilitate are oarecare particularităţi în cadrul populaţiei urbane şi rurale. Dăm o succintă informaţie pentru anul 1983 în tabelul nr. 55.

Rata totală de fertilitate a populaţiei feminine de la sate depăşeşte cu 46 % pe cea a populaţiei de la oraşe [5]. Cele două „modele" de fertilitate se văd în figura 27.

Tabelul nr. 55 .

Ratele de fertilitate feminină după vîrstă în cadrul populaţiei municipiilor şi oraşelor şi comunelor în 1983 (născuţi vii la 1 000 femei de vîrstă respectivă)

Grupa de vîrstă	Municipii şi oraşe	Comune	$\frac{\text{Comune}}{\text{Municipii şi oraşe}} \cdot 100$
15—19 ani	46,8	64,8	+38,5
20—24 „	158,5	200,8	+26,7
25—29 „	83,4	139,2	+66,9
30—34 „	34,7	56,1	+61,7
35— 39 „	12,5	23,2	+85,6
40—44 „	2,5	6,3	+ 152
45—49 „	0,2	0,6	+ 200
Rata totală de fertilitate (copii)	1,69	2,46	+45,6
Vîrsta medie (ani)	24,78	25,40	+ 2,5
Vîrsta mediană (ani)	23,86	24,50	+ 2,7

La toate vîrstele, fertilitatea populaţiei rurale este mai mare decît a populaţiei urbane, cu particularitatea că diferenţa creşte odată cu vîrsta : dacă la 20—24 ani fertilitatea rurală este doar cu 27 % mai înaltă decît cea

[4] Din păcate, nu avem suficiente studii asupra planificării familiale în cadrul diferitelor categorii sociale, în cadrul populaţiei urbane şi rurale etc.

[5] Din 1980 *natalitatea* populaţiei urbane este mai mare decît a populaţiei rurale, ceea ce poate duce la interpretări eronate ; or, *fertilitatea* populaţiei rurale continuă să depăşească sensibil pe cea a populaţiei urbane.

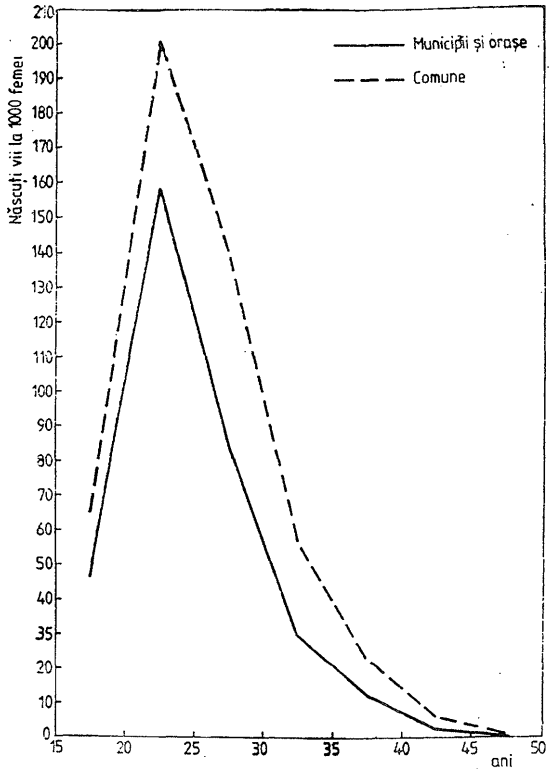

Fig. 27. — Ratele de fertilitate după vîrstă ale populației feminine din România pentru populația urbană și rurală (1983).

urbană, în schimb la 35—39 ani ea este cu 86% mai mare, la 40—44 ani depășește cu 152% pe cea urbană etc. Perioada fertilă (15—49 ani) este mai larg folosită de femeile de la sate. Găsim totodată în acest fenomen o indicație că în mediul rural gradul de extindere a planificării familiale este mai redus.

„Modelul" de fertilitate din urban se deosebește de cel rural și prin vîrsta medie și mediană a mamelor la nașterea copiilor lor : ele sînt cu circa 0,65 ani mai reduse decît în rural. Explicația nu trebuie căutată în eventuala precocitate a fertilității în urban, ci în faptul că natalitatea rurală se caracterizează printr-un „rang" al nașterilor mai ridicat : proporția nașterilor de rangul 2 și 3 este mai mare decît în urban.

Informațiile succinte despre fertilitatea urbană și cea rurală, prezentate în rîndurile de mai sus, au fost socotite ca necesare pentru a înțelege mai bine particularitățile fertilității pe provincii istorice : acolo unde proporția populației rurale este mai mare, fertilitatea — *ceteris paribus* — va fi și ea mai înaltă. Elocvent în acest sens este cazul unor județe mai puțin urbanizate, ca Vaslui, Botoșani, Bistrița-Năsăud.

Revenim acum la analiza fertilității pe provincii istorice. Ne vom limita la doi ani : 1966 și 1982, păstrînd în minte particularitățile istoriei natalității României din această perioadă.

În anul 1966, nivelul fertilității a fost cel mai scăzut din perioada postbelică : rata totală de fertilitate a fost de 1,9 copii de femeie în perioada

să fertilă. Nu vom intra în analiza scăderii fertilității, dar vom spune că ea s-a produs într-o etapă de energică modernizare a societății românești, avînd loc în primul rînd o schimbare a comportamentului reproductiv al populației în această perioadă și, în al doilea rînd, folosirea mijloacelor de planificare familială, în cadrul cărora avortul a fost mijlocul cel mai solicitat.

Față de media națională (1,9 copii și o vîrstă medie a mamelor de 26 ani), abaterile provinciilor istorice au semnificații particulare ; dăm cîteva informații generale în tabelul nr. 56. Fertilitatea populației din Moldova

Tabelul nr 56

Rata totală de fertilitate, vîrsta medie și mediană a mamelor pe provincii istorice, 1966

Provincii istorice	Rata totală de fertilitate (număr de copii)	% (România = =100,0)	Vîrsta (ani)	
			medie	mediană
ROMÂNIA	1,903	100,0	26,00	24,85
Oltenia	2,004	105,3	24,76	23,78
Muntenia	1,847	97,1	25,49	24,44
Dobrogea	1,685	88,5	25,92	24,75
Moldova	2,406	126,4	27,24	26,21
Banat	1,371	72,0	24,20	23,34
Transilvania	1,967	103,4	26,13	24,97
Crișana-Maramureș	1,973	103,7	25,83	24,65
M. București	0,891	46,8	26,47	26,03

este cea mai înaltă ; ea depășește cu 26% media națională. Cea mai scăzută este a provinciei Banat (1,37 copii), cu 28% sub media României. Municipiul București are doar 0,9 copii de o femeie, cu 51% sub media națională. Transilvania și Crișana-Maramureș sînt cele mai apropiate de nivelul fertilității naționale, dealtfel ca și Oltenia.

Cît privește vîrsta medie a mamelor, cea mai mare (27 ani) revine Moldovei, grație rangului mediu al nașterilor care este aici mai ridicat. Cele mai scăzute valori se înregistrează în Oltenia (24,8 ani) și Banat (24,2 ani), provincii în care fertilitatea este precoce, dar cu diferențe mari în ce privește rata totală de fertilitate. O fertilitate de tip tardiv are populația municipiului București (vîrsta medie 26,5 ani).

Relativ la *forma* curbei fertilității, se remarcă că nivelul maxim al fertilității revine grupei de 20—24 ani ; în figura 28 sînt redate cele două cazuri extreme : Moldova și Banatul, cu fertilitatea cea mai înaltă și, respectiv, cea mai scăzută. Diferențele sînt de *nivel*, nu de formă. Situația fertilității în anul 1982 (fig. 29) reprezintă un moment antemergător al nivelului cel mai scăzut, care s-a înregistrat în 1983. Cu o rată totală de fertilitate de 2,166 copii se asigură — la limită — reproducerea simplă. Dar tabloul pe provincii apare modificat (tabelul nr. 57) : fertilitatea din Moldova (2,8 copii) depășea cu 31% media națională ; fertilitățile din Oltenia și Muntenia erau deasupra mediei naționale. Fertilitatea populației din municipiul București este cu 51% mai mare decît în 1966.

Trăsătura cea mai caracteristică este însă scăderea vîrstei medii a mamelor : 26 ani (1966) și circa 25 (1982). La 24 ani (vîrsta mediană) era

V.TREBICI

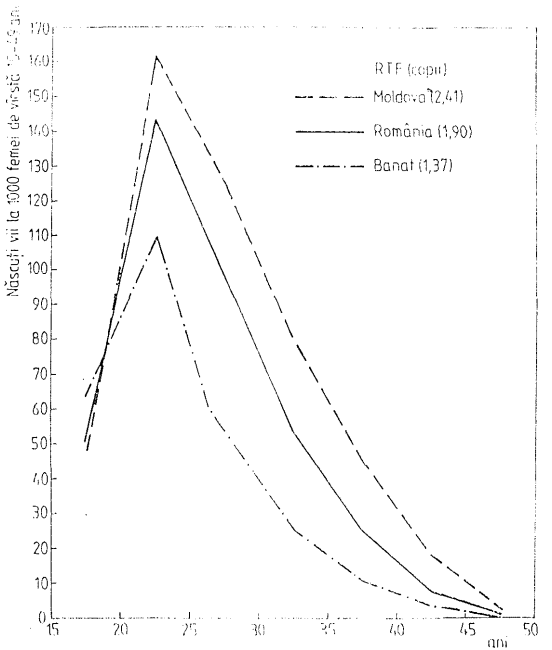

Fig. 28. — Ratele de fertilitate după vîrstă ale populației feminine din România, Moldova și Banat (1966).

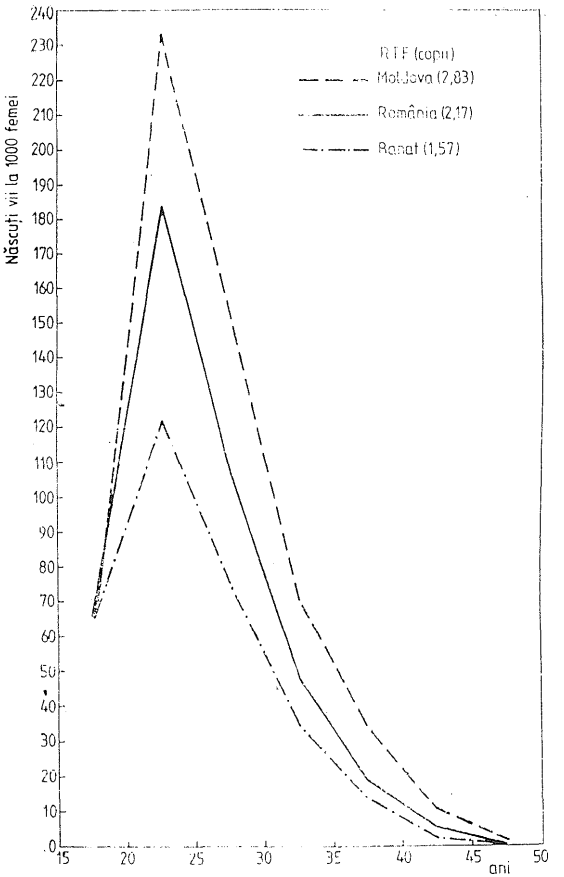

Fig. 29. — Ratele de fertilitate după vîrstă ale populației feminine din România, Moldova și Banat (1982).

realizată jumătate din fertilitate. Cea mai precoce fertilitate continuă să fie în Oltenia, urmată de astă dată de Muntenia, Dobrogea și Banat.

Forma (caracterul repartiției statistice) rămîne aceeași, dar diferențele de nivel sînt mari. Concentrarea fertilității se înregistrează în continuare la grupa de 20—24 ani. Apreciind în ansamblu tendințele fertilității între 1966 și 1982, vom spune că în „modelul" de fertilitate s-a realizat o mutație: „contractarea" fertilității la vîrstele foarte tinere. Este de presupus ca la aceste vîrste să se realizeze numărul de copii pe care îl

Tabelul nr. 57

Rata totală de fertilitate, vîrsta medie și mediană a mamelor pe provincii istorice, 1982

Provincii istorice	Rata totală de fertilitate (număr de copii)	% (România = 100,0)	Vîrsta (ani)	
			medie	mediană
ROMÂNIA	2,176	100,0	24,98	24,00
Oltenia	2,324	107,3	24,11	23,34
Muntenia	2,297	106,0	24,30	23,50
Dobrogea	1,956	90,3	24,44	23,63
Moldova	2,835	130,9	25,78	24,62
Banat	1,568	72,4	24,49	23,66
Transilvania	2,064	95,3	25,21	24,23
Crișana-Maramureș	2,135	98,6	25,12	24,11
M. București	1,341	61,9	25,44	24,72

dorește cuplul; la celelalte acționează eficient planificarea familială.

Analizînd fertilitatea din 1966 și 1982 în cadrul fiecărei provincii vom putea pune în evidență și alte elemente semnificative, în speranța de a ajunge la identificarea submodelelor demografice. Faptul că nu cunoaștem decît global migrația dintre provincii îngreuiază însă o asemenea analiză

Tabelul nr. 58

Rata totală de fertilitate, ratele de fertilitate după vîrstă, vîrsta medie și mediană a mamelor, 1966 și 1982 (Oltenia)

Grupa de vîrstă	1966	1982	$\frac{1982}{1966} \cdot 100$
15—19 ani	74,3	81,2	+ 9,3
20—24 „	166,9	226,1	+35,5
25—29 „	92,0	105,0	+14,1
30—34 „	44,6	35,5	—20,4
35—39 „	17,8	16,4	—24,7
40—44 „	4,8	3,3	—31,3
45—49 „	0,4	0,3	—25,0
RTF (număr de copii)	2 004	2 324	+16,0
Vîrsta medie (ani)	24,76	24,11	— 2,6
Vîrsta mediană (ani)	23,78	23,34	— 1,9

În Oltenia (tabelul nr. 58), rata totală de fertilitate din 1982 este cu 16% mai mare decît în 1966, în schimb vîrsta medie și cea mediană s-au redus în această perioadă. Cel mai semnificativ este faptul că ratele speci-

fice de fertilitate au evoluat diferit: se înregistrează creșteri la grupele 15—29 ani, descreșteri la celelalte vîrste. Cea mai mare creștere realizează grupa de 20—24 ani, cu circa 36%.

Fertilitatea populației feminine din Oltenia este precoce (fig. 30), tendința cuplurilor de a realiza descendența la grupele foarte tinere se afirmă tot mai accentuat: la 23,3 ani se realizează jumătate din fertilitatea totală. Se poate și de astă dată emite ipoteza că la aceste vîrste au loc nașterile

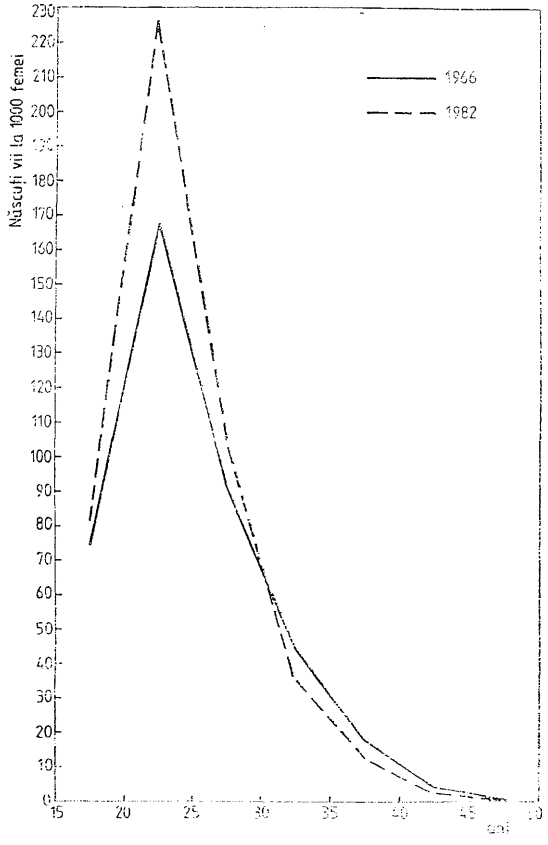

Fig. 30. — Oltenia. Ratele de fertilitate după vîrstă ale populației feminine (1966 și 1982).

dorite; la vîrstele mai mari limitarea nașterilor de către cupluri este mai eficientă. Desigur, există diferențe între județe, remarcîndu-se de exemplu o apropiere a județului Mehedinți de județele provinciei Banat, „modelul" oltenesc are însă particularitățile sale distinctive.

În Muntenia (tabelul nr. 59), cea mai puternică creștere a fertilității specifice se înregistrează la 15—19 ani, urmată de grupa 20—24 ani; în schimb avem scăderi progresive de la 30 ani în sus. Toate acestea au loc în condițiile în care rata totală de fertilitate crește de la 1,8 copii (1966) la 2,3 copii (1982), cu 24%. Constatăm deci o „contractare" a fertilității la grupele foarte tinere, o tendință de precocitate, (fig. 31) asemănătoare cu cea a Olteniei.

V.TREBICI

Tabelul nr. 59

Rata totală de fertilitate, ratele de fertilitate după vîrstă, vîrsta medie și mediană a mamelor, 1966 și 1982 (Muntenia)

Grupa de vîrstă	1966	1982	$\frac{1982}{1966} \cdot 100$
15—19 ani	52,3	84,2	+61,0
20—24 „	149,0	207,6	+39,3
25—29 „	95,3	107,4	+12,7
30—34 „	47,5	41,9	—11,8
35—39 „	19,1	14,8	—22,5
40—44 „	5,7	3,2	—43,9
45—49 „	0,6	0,2	—66,7
RTF (număr de copii)	1 847	2 297	+24,4
Vîrsta medie (ani)	25,49	24,30	— 4,7
Vîrsta mediană(ani)	24,44	23,50	— 3,8

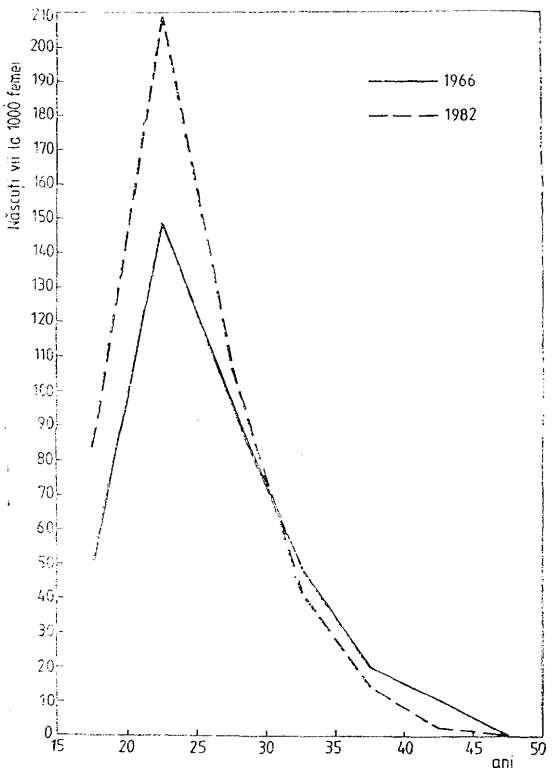

Fig. 31. — Muntenia. Ratele de fertilitate după vîrstă ale populației feminine (1966 și 1982).

Dobrogea este un caz particular (tabelul nr. 60), datorită intensei imigrări de care a beneficiat. S-au interferat astfel diferite submodele care au avut efect asupra tipului de fertilitate. Cum și în ce măsură — aceasta nu o va putea evidenția decît o analiză detaliată pe subpopulațiile autohtonă și imigrantă, ceea ce nu este VITREBILCIără anchete demografice.

Tabelul nr. 60

Rata totală de fertilitate, ratele de fertilitate după vîrstă, vîrsta medie și mediană a mamelor, 1966 și 1982 (Dobrogea)

Grupe de vîrstă	1966	1982	$\frac{1982}{1966} \cdot 100$
15—19 ani	44,5	76,1	+71,0
20—24 ,,	130,6	164,5	+26,0
25—29 ,,	87,7	94,2	+ 7,4
30—34 ,,	45,7	39,2	—14,2
35—39 ,,	19,8	14,0	—29,3
40—44 ,,	7,5	2,9	—61,3
45—49 ,,	1,2	0,3	—75,0
RTF (număr de copii)	1 685	1 956	+16,1
Vîrsta medie (ani)	25,92	24,42	— 5,8
Vîrsta mediană (ani)	24,75	23,63	— 4,5

Surprinde nivelul redus al fertilității populației feminine din Dobrogea, atît în 1966, cît și în 1982. Caracteristic este faptul că cele mai importante creșteri se înregistrează la 15—19 ani, după care urmează grupa de 20—24 ani (fig. 32). Și aici scăderea vîrstei medii și mediane a mamelor,

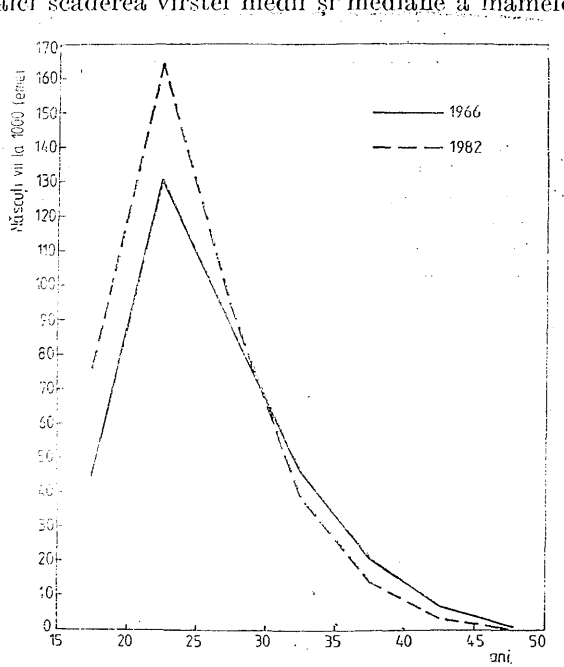

Fig. 32. — Dobrogea. Ratele de fertilitate după vîrstă ale populației feminine (1966 și 1982).

împreună cu creșterea ratelor de fertilitate la grupele tinere, mărturisește „contractarea" fertilității la vîrstele tinere, tendință — după cum se va vedea mai tîrziu — a fertilității din România.

Moldova, care este insula fertilității înalte din România, „plămînul demografic" al țării, ne oferă o imagine mult diferită de cea a celorlalte

provincii istorice (tabelul nr. 61). Aproape toate provinciile au beneficiat de pe urma fluxurilor migratorii dinspre Moldova. Care a fost soarta modelului moldovenesc în provinciile de sosire nu știm decît foarte puțin; cît timp s-a menținut acest model în noul mediu de primire, ce modificări a suferit prin integrare și asimilare, în ce măsură a „contaminat" populația de la locul de primire nu cunoaștem decît într-o măsură redusă, grație unor anchete sociologice și demografice.

Tabelul nr. 61

Rata totală de fertilitate, ratele de fertilitate după vîrstă, vîrsta medie și mediană a mamelor, 1966 și 1982
(Moldova)

Grupa de vîrstă	1966	1982	$\frac{1982}{1966}\cdot 100$
15—19 ani	48,2	68,0	+41,1
20—24 „	162,2	233,4	+43,9
25—29 „	124,6	149,8	+20,2
30—34 „	80,4	70,1	—12,8
35—39 „	45,8	33,6	—26,6
40—44 „	17,9	11,0	—38,5
45—49 „	2,1	1,0	—52,4
RTF (număr de copii)	2406	2835	+17,8
Vîrsta medie (ani)	27,24	25,78	— 5,4
Vîrsta mediană (ani)	26,21	24,62	— 6,1

Atît în 1966, cît și în 1982, nivelul ridicat al fertilității din Moldova (2,4 copii în 1966 și 2,8 copii în 1982) asigura reproducerea lărgită a populației acestei provincii istorice. Perioada fertilă de 15—49 ani era mai bine folosită în 1966; în 1982, grupele de vîrstă după 30 ani au fost valorificate mai slab (fig. 33). Altfel spus, modelul demografic nou — vîrsta mamelor mai redusă și concentrarea fertilității la vîrstele tinere — se accentuează și în Moldova. Semnificativ în acest sens este reducerea puternică a vîrstei medii și mediane, cu 1,5 — 1,6 ani. Remarcabil este faptul că în 1966, cînd nivelul fertilității naționale nu asigura reproducerea simplă, fertilitatea din Moldova, de 2,4 copii, crea premise favorabile pentru o reproducere lărgită. Situația din 1982 era și mai bună sub acest raport. „Modelul" moldovenesc, al fertilității ridicate, se dovedește a avea o mare putere de rezistență. Desigur, ar trebui făcute studii aprofundate asupra variabilelor sociale, economice, culturale ale acestei provincii pentru a putea explica nivelul ridicat al fertilității.

Situația Banatului în ce privește fertilitatea se caracterizează printr-un nivel foarte scăzut al acesteia (tabelul nr. 62), tendință de altfel veche și care a făcut obiectul a numeroase studii încă din perioada interbelică.

În ambii ani, fertilitatea totală (1,4 copii și, respectiv, 1,6 copii) este cu mult sub nivelul de înlocuire a generațiilor. Tipul de fertilitate este cel precoce: valoarea maximă se înregistrează la 20—24 ani, după această vîrstă scăderea este rapidă (fig. 34). Schimbările ce s-au produs în ratele specifice de fertilitate în 1982 — neîntîlnite la celelalte provincii, cu excepția municipiului București — se caracterizează prin creșteri între 15—39 ani, destul de pronunțate la vîrstele 30 — 39 ani. Este adevărat, aceste creșteri au loc în condițiile unui nivel redus al fertilității totale, totuși ele înseamnă o ușoară schimbare a „tipului" de fertilitate bănățean. De asemenea,

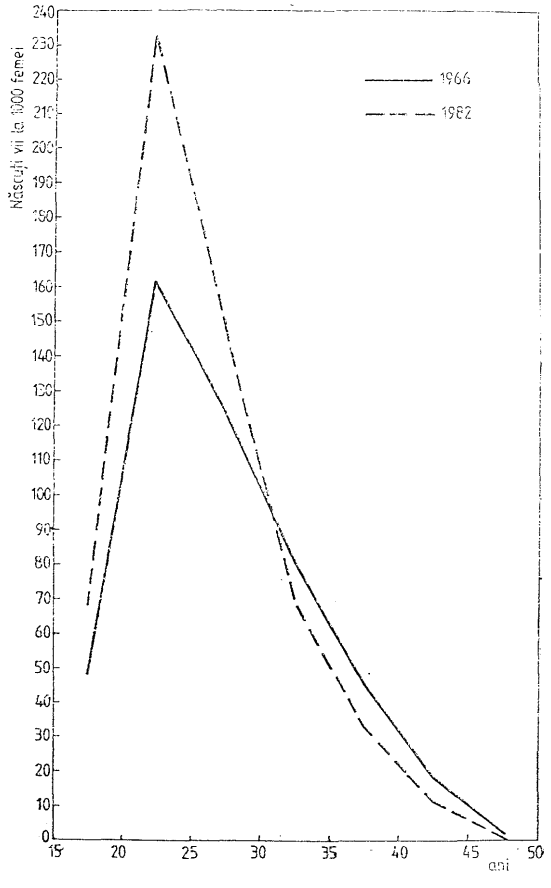

Fig. 33.— Moldova. Ratele de fertilitate după vîrstă ale populației feminine 1966 și 1982).

Tabelul nr. 62

Rata totală de fertilitate, ratele de fertilitate după vîrstă, vîrsta medie și mediană a mamelor, 1966 și 1982 (Banat)

Grupa de vîrstă	1966	1982	$\frac{1982}{1966} \cdot 100$
15—19 ani	64,3	67,7	+ 5,3
20—24	109,1	121,6	+11,5
25—29 „	61,3	74,6	+21,7
30—34 „	25,8	33,9	+31,4
35—39 „	10,5	13,2	+25,7
40—44 „	2,9	2,4	—17,2
45—49 „	0,3	0,2	—33,3
RTF (număr de copii)	1 371	1 568	+14,4
Vîrsta medie (ani)	24,20	24,49	+1,2
Vîrsta mediană (ani)	23,34	23,66	+ 1,4

se constată o ușoară creștere a virstei medii și mediane a mamelor, în timp ce în celelalte provincii asistăm la scăderea acesteia.

Este dincolo de orice îndoială faptul că în Banat practicarea planificării familiale are o tradiție pe care nu o cunosc celelalte provincii, dar

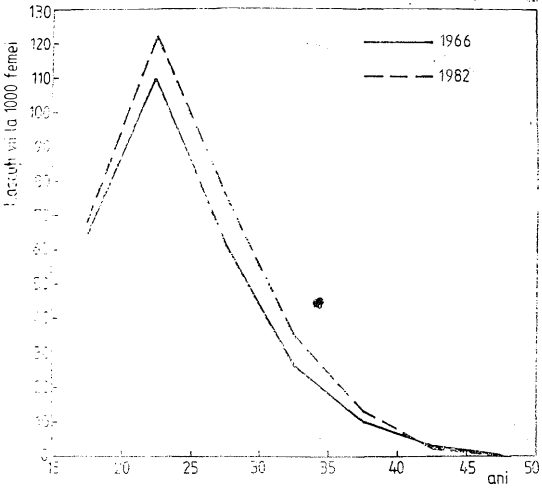

Fig. 34. — Banat. Ratele de fertilitate după vîrstă ale populației feminine (1966 și 1982).

știm foarte puțin despre motivațiile cuplurilor de a-și limita descendența, ca și despre metodele folosite. Cum natalitatea populației Banatului este foarte scăzută de multe decenii, creșterea demografică se realizează practic numai prin imigrație.

Dacă modelul „bănățean" se caracterizează printr-un nivel scăzut al fertilității, în schimb cel „transilvănean" este mai stabil, cu o fertilitate care este apropiată de media națională (tabelul nr. 63).

Tabelul nr. 63

Rata totală de fertilitate, ratele de fertilitate după vîrstă, vîrsta medie și mediană a mamelor, 1966 și 1982 (Transilvania)

Grupa de vîrstă	1966	1982	$\frac{1982}{1966} \cdot 100$
15—19 ani	50,8	61,9	+21,9
20—24 „	148,8	170,6	+16,2
25—29 „	103,4	106,0	+ 2,5
30—34 „	55,6	48,8	—12,2
35—39 „	26,6	19,9	—25,2
40—44 „	9,0	5,1	—43,3
45—49 „	1,1	0,4	—63,6
RTF (număr de copii)	1 967	2 064	+ 4,9
Vîrsta medie (ani)	26,13	25,21	— 3,5
Vîrsta mediană (ani)	24,97	24,23	— 3,0

După cum arată curba de fertilitate, frecvența maximă a acesteia se înregistrează la grupa de 20—24 ani, creșterea cea mai importantă are loc la grupa 15—19 ani (fig. 35). Scăderile sînt foarte accentuate la vîrstele de peste 30 ani, realizîndu-se progresiv odată cu vîrsta. „Contractarea" fertilității la grupele foarte tinere este și în acest caz trăsătura distinctivă.

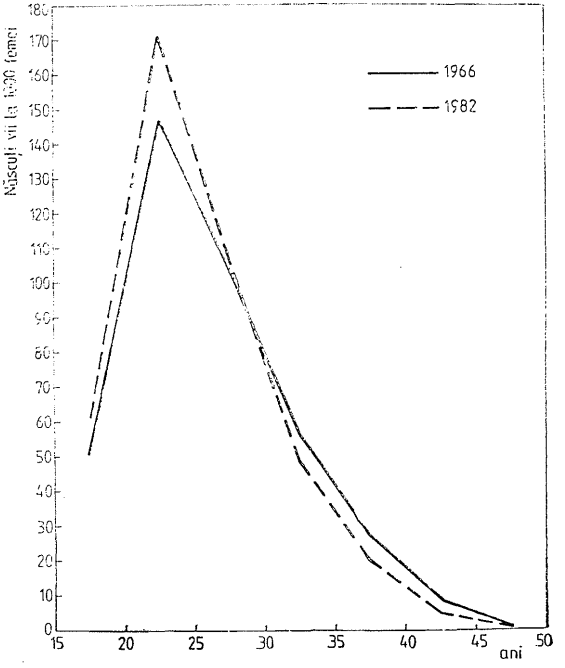

Fig. 35. — Transilvania. Ratele de fertilitate după vîrstă ale populației feminine (1966 și 1982).

Fertilitatea din Crișana-Maramureș este apropiată de cea din Transilvania (tabelul nr. 64). Este adevărat, în această provincie este inclus județul Arad, avînd cea mai scăzută fertilitate și care de fapt face parte din modelul bănățean. În schimb, județul Maramureș se caracterizează printr-un nivel ridicat al fertilității.

Tabelul nr. 64

Rata totală de fertilitate, ratele de fertilitate după vîrstă, vîrsta medie și mediană a mamelor, 1966 și 1982 (Crișana-Maramureș)

Grupa de vîrstă	1966	1982	$\frac{1982}{1966} \cdot 100$
15—19 ani	55,5	65,7	+18,4
20—24 „	152,4	179,5	+17,8
25—29 „	99,1	106,8	+ 7,8
30—34 „	52,7	47,8	— 9,3
35—39 „	25,9	21,6	—15,7
40—44 „	8,3	5,2	—37,3
45—49 „	0,7	0,4	—42,9
RTF (număr de copii)	1 973	2 135	+23,4
Vîrsta medie (ani)	25,83	25,12	— 2,7
Vîrsta mediană (ani)	24,65	24,11	— 2,2

Deși apropiată de tipul transilvănean, fertilitatea populației provinciei Crișana-Maramureș are unele particularități. Aici se înregistrează cea mai mare creștere a ratei totale de fertilitate (+ 23,4%) în 1982 față de 1966 și cea mai modestă scădere a vîrstei medii (fig. 36). Altminteri, se constată și în acest caz o „contractare" a fertilității spre grupele foarte tinere.

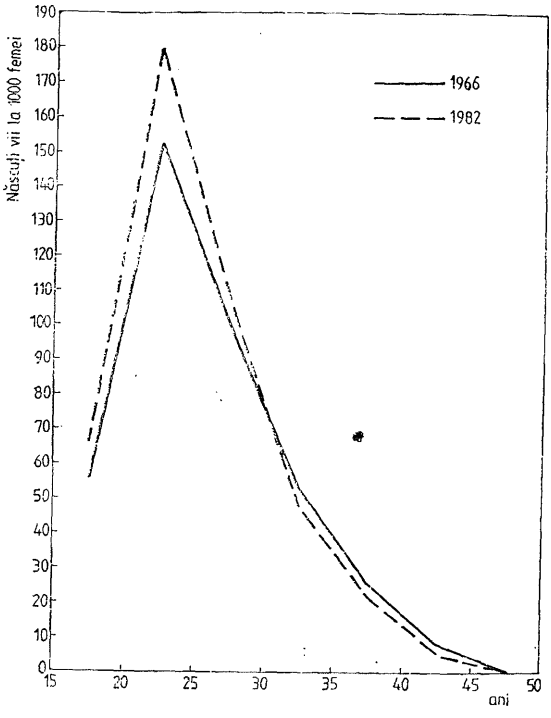

Fig. 36. — Crișana-Maramureș. Ratele de fertilitate după vîrstă ale populației feminine (1966 și 1982).

Cazul fertilității populației municipiului București — ca, dealtfel, și al natalității — este absolut particular în peisajul demografic al României (tabelul nr. 65).

Tabelul nr. 65

Rata totală de fertilitate, ratele de fertilitate după vîrstă, vîrsta medie și mediană a mamelor, 1966 și 1982 (București)

Grupa de vîrstă	1966	1982	$\frac{1982}{1966} \cdot 100$
15—19 ani	18,5	38,6	+108,6
20—24 „	58,6	101,2	+ 72,7
25—29 „	58,1	76,9	+ 32,4
30—34 „	30,1	36,8	+ 22,3
35—39 „	10,5	12,5	+ 19,0
40—44 „	2,1	2,0	— 4,8
45—49 „	0,3	0,1	— 66,7
RTF (număr de copii)	891	1 341	+ 50,5
Vîrsta medie (ani)	26,47	25,44	— 3,9
Vîrsta mediană (ani)	26,03	24,72	— 5,0

Datele pe anul 1982 includ și Sectorul agricol Ilfov și prin urmare nu sînt în întregime comparabile cu 1966. Totuși necomparabilitatea nu este prea mare. În ambii ani, fertilitatea este foarte scăzută : în 1966 ea este

de 0,9 copii, nici măcar jumătate din nivelul de înlocuire; în 1982, ea a săltat la 1,3 copii, cu 51% cea mai mare creştere înregistrată pe provinciile României. La vîrstele de 15—39 ani se constată creşteri ale fertilităţilor specifice : cea mai mare, la 15—19 ani, urmată descrescînd la celelalte grupe (fig. 37). Vîrsta mediană scade apreciabil, ceea ce denotă o schimbare a

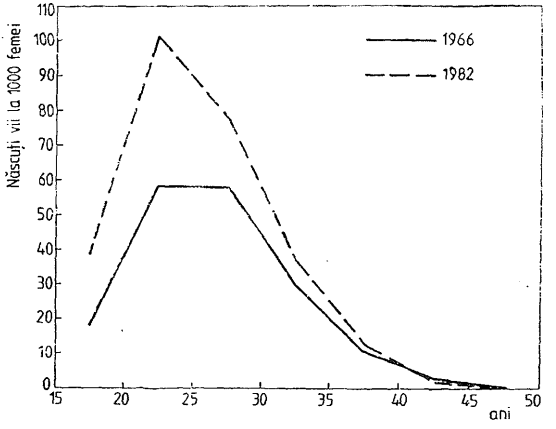

Fig. 37. — Bucureşti. Ratele de fertilitate după vîrstă ale populaţiei feminine (1966 şi 1982).

repartiţiei statistice a ratelor după vîrstă, în sensul accentuării importanţei relative a grupelor 15—24 ani. Judecînd în ansamblu, evoluţia fertilităţii populaţiei municipiului Bucureşti între 1966 şi 1982 indică schimbarea modelului de fertilitate. Care sînt factorii care au determinat această schimbare? Nu ştim aproape nimic. Care să fi fost contribuţia cohortelor de femei imigrante? Cu 15—20 ani în urmă, unele anchete prin sondaj efectuate asupra cohortelor imigrante (*Th. Ilea* şi colaboratorii) arătau o fertilitate mai înaltă la femeile imigrante. Este posibil însă ca să se fi modificat şi atitudinea femeilor tinere faţă de reproducere, să fi suferit modificări variabilele psihologice, comportamentale etc.; dar despre aceasta nu ştim aproape nimic.

În încheierea prezentării tipologiei fertilităţii pe provincii, să facem unele consideraţii asupra structurii populaţiei feminine de vîrstă fertilă şi a raportului dintre natalitate şi fertilitate.

Numărul total al născuţilor vii dintr-o perioadă este funcţie de numărul populaţiei de vîrstă fertilă şi de ratele specifice de fertilitate, după cunoscuta formulă :

$$_{35}N_{15} = {}_{35}P^{f}_{15} \cdot {}_{35}f_{15}$$

care se mai poate scrie (pentru intervale cincinale) :

$$N = {}_{35}N_{15} = \sum_{x=15}^{49\ ani} {}_{5}P^{F}_{x} \cdot {}_{5}f_{x},$$

în care : N reprezintă numărul total al născuţilor vii de către femeile în vîrstă de 15—49 ani;

${}_{5}P^{F}_{x}$ — numărul populaţiei feminine în vîrstă de x pînă la 5 ani (grupă cincinală);

${}_{5}f_{x}$ — rata de fertilitate cincinală : 15—19 ani, 20—24 ani etc.

Înlocuind efectivele absolute ale populației cu frecvența lor relativă :

$$ {}_5P_x^* = \frac{{}_5P_x}{\sum_{x=15}^{49} {}_5P_x}, $$

formula devine :

$$ \sum_{x=15}^{49} {}_5P_x^* f_x. $$

În felul acesta, numărul total al născuților vii devine funcție de fertilitățile specifice și de ponderea fiecărei grupe de populație feminină în cadrul populației feminine totale de vîrstă 15 — 49 ani. Se mai poate stabili o legătură cu populația feminină totală (0—100 ani) și cu populația totală de ambele sexe.

Tabelul nr. 66

Ponderea (%) diferitelor grupe de vîrstă ale populației feminine a României în 1966 și 1982

Grupa de vîrstă (ani)	1966	1982	1982—1966	Populația în structura 1966	Fertilitate 1982	Număr de născuți vii în structura 1966
15—19	16,1	12,8	—3,3	850 145	68,9	58 575
20—24	12,8	15,0	+2,2	675 891	184,4	124 634
25—29	15,7	16,9	+1,2	829 023	107,2	88 869
30—34	16,0	15,4	—0,6	844 864	47,5	40 133
35—39	15,5	11,9	—3,6	818 462	19,6	16 043
40—44	14,6	13,6	—1,0	770 939	5,2	4 009
45—49	9,4	14,0	+4,9	496 358	0,4	199

Întrucît fertilitatea este funcție de vîrstă (valoarea maximă la 20—24 ani), schimbarea ponderilor în favoarea grupelor mai înaintate — cazul îmbătrînirii demografice — are drept efect — *ceteris paribus* — reducerea numărului născuților vii. Or, între 1966 și 1982 s-au produs modificări ale structurii de vîrstă a populației feminine. La nivel național, situația se prezintă ca în tabelul nr. 66.

Tabelul nr. 67

Ponderea populației feminine în vîrstă de 20—29 ani în populația feminină de 15—49 ani pe provincii istorice (1966 și 1982)

Provincia istorică	1966	1982	Diferențe
Oltenia	27,5	29,1	1,6
Muntenia	28,0	29,0	1,0
Dobrogea	30,4	34,3	3,9
Moldova	29,3	30,3	1,0
Banat	27,6	35,0	7,4
Transilvania	29,5	33,7	4,2
Crișana-Maramureș	28,2	31,8	3,6
M. București	27,2	37,0	9,8

În 1982, structura pe vîrste a populației a fost mai favorabilă : grupele 20—29 ani, cele mai fertile, au deținut o pondere de aproape 32%, în timp ce în 1966 ponderea lor a fost de 28,5%. Ca urmare, dacă populația din 1982 avea structura din 1966, se înregistra un minus de 11 400 născuți vii, iar rata brută de natalitate ar fi fost de 14,8‰ în loc de 15,3‰, cît a fost în realitate. Cu alte cuvinte, îmbătrînirea demografică nu a afectat încă grupele cele mai fertile.

Schimbări ale structurii pe vîrste a populației feminine s-au produs în fiecare provincie istorică (tabelul nr. 67). Concret, s-a produs o întîne

rire a structurii de vîrstă a populației în 1982 față de 1966, ceea ce a dus la un spor al numărului total de născuți vii. Clasele de vîrstă 20—29 ani, în 1982, reprezentau generațiile 1953—1962, apărute într-o perioadă cînd natalitatea era mai ridicată. Un efect negativ asupra natalității se va înregistra atunci cînd generațiile 1958—1966 vor ajunge la vîrsta de 20 ani, începînd cu anii 1978—1979.

Dacă demografia reușește relativ ușor să cuantifice rolul factorilor demografici asupra evoluției numărului de născuți vii, nu același lucru se poate spune despre analiza variabilelor care influențează fertilitatea. Formula cea mai generală a fertilității (variabilă rezultativă y) și a variabilelor care o determină, de tipul $y = f(x)$, se poate scrie astfel :

$$f = (x_1, x_2, \ldots, x_n),$$

în care : x_1, x_2, . . . , x_n sînt diferite variabile sociale, economice, culturale etc.

Asemenea variabile pot fi : vîrsta la prima căsătorie, nivelul de instruire al femeilor, rata de activitate feminină, gradul de extindere a planificării familiale etc. Nici la nivel național și nici la nivelul provinciilor istorice nu avem modele și analize care să dea expresia cantitativă a acestei legături, deși — teoretic, cel puțin — se știe că o asemenea legătură există.

4. Fertilitatea teritorială în optică longitudinală

Indicii folosiți pînă în prezent sînt transversali (de moment) sau sincronici, exprimînd conjunctura demografică. Cei mai semnificativi sub raportul analizei sînt cei obținuți dintr-o observație longitudinală (pe cohorte). Cum am arătat la timpul său, asemenea informații se obțin fie cu prilejul recensămintelor populației, fie al anchetelor prin sondaj asupra fertilității.

Atît recensămîntul din 1966, cît și cel din 1977 au cules asemenea informații. Într-adevăr, la ambele recensăminte, toate femeile care depășeau vîrsta de 15 ani au fost întrebate în legătură cu numărul de copii vii pe care i-au adus pe lume pînă la data recensămîntului. Prin prelucrare s-a ajuns să se determine fertilitatea cumulată pînă la vîrsta respectivă, atinsă la data recensămîntului. Femeile născute în anul 1956 și care la data recensămîntului aveau vîrsta de 21 ani (la 1 ianuarie 1977), au arătat deci copiii pe care i-au născut între 15 și 21 ani, adică în anii 1971—1976. O asemenea fertilitate cumulată reprezintă descendența femeilor atinsă pînă la vîrsta respectivă și data calendaristică a recensămîntului. Femeile care la data recensămîntului aveau vîrsta de 50 ani și mai mult aveau fertilitatea terminată ; după această vîrstă nașterile sînt extrem de rare. Or, fertilitatea pentru aceste cohorte de femei se numește *descendență finală*, reprezentînd numărul total de copii născuți de la 15 ani pînă la 50 de ani. Vom folosi în continuare cîteva informații privind descendența finală a populației feminine, la nivel național și pe provincii istorice, la recensămîntul din 1977. Aceasta este descendența *reală*, pe generații *reale* de femei. Trebuie totuși făcută o precizare : este vorba numai de femeile supraviețuitoare la data recensămîntului. Pentru celelalte femei care au născut, dar nu erau în viață la data recensămîntului nu avem, evident, nici o informație. Trebuie presupus deci că femeile în viață la data recensămîntului erau

mai bine înzestrate și deci este posibil ca fertilitatea lor să fie ceva mai înaltă decît a populației feminine totale.

Începem cu o prezentare succintă a descendenței finale a femeilor pe total țară, pe municipii și orașe, precum și pe comune, pentru generații selectate (tabelul nr. 68).

Tabelul nr. 68

Descendența finală (număr de născuți vii) a femeilor în vîrstă de 50 ani și peste (generațiile 1886—1926) la recensămîntul din 1977, în România, pe municipii și orașe și pe comune (la 1 000 de femei)

Generația	România	Municipii și orașe	Comune	COMUNE	Indici (%)		
				Municipii și orașe (%)	% România	Municipii și orașe	Comune
1886	3 732	3 124	4 088	131	100,0	100,0	100,0
1891	3 519	2 787	3 944	142	94,3	89,2	96,5
1895	3 316	2 515	3 795	151	88,9	80,5	92,8
1900	3 295	2 393	3 799	159	88,3	76,6	92,9
1905	3 203	2 256	3 709	164	85,8	72,2	90,7
1910	3 040	2 068	3 578	173	81,5	66,2	87,5
1915	2 804	1 918	3 327	173	75,1	61,4	81,4
1920	2 561	1 829	3 006	164	68,6	58,5	73,5
1925	2 384	1 769	2 780	157	63,9	56,6	68,0
1926	2 352	1 774	2 729	154	63,0	56,8	66,8

Înainte de a desprinde cîteva concluzii interesante privind comportamentul reproductiv și evoluția sa, să precizăm că fiecare generație (din cele 10 alese) a avut o istorie proprie a fertilității sale. Altfel spus, descendența fiecărei generații s-a constituit într-o anumită perioadă istorică, cu influențe specifice perioadei respective:

Generația	*Anul intrării în perioada fertilă (15 ani)*	*Anul încheierii descendenței (50 ani)*
1886	1901	1936
1891	1906	1941
1895	1910	1945
1900	1915	1950
1905	1920	1955
1910	1925	1960
1915	1930	1965
1920	1935	1970
1925	1940	1975
1926	1941	1976

Să luăm ultima generație (1926), care avea descendența încheiată în 1976. Viața ei fertilă (15—50 ani) s-a desfășurat între anii 1941—1976, perioadă marcată de următoarele evenimente: cel de-al doilea război mondial și cei doi ani de secetă (1941—1946), cu efecte nefavorabile asupra natalității; perioada de recuperare a nașterilor (1947—1951), cu un nivel

ridicat al natalității; perioada pînă în 1957, cu o natalitate relativ înaltă; anii 1958—1966, de scădere foarte rapidă a natalității; anii 1967—1969, cînd s-a înregistrat o redresare spectaculoasă a natalității; anii posteriori lui 1974, de scădere rapidă a natalității. Generația 1926 a traversat astfel diferite evenimente care i-au marcat istoria fertilității sale. Ajungînd în dreptul unui eveniment, generația avea o anumită vîrstă — favorabilă (20—29 ani) sau mai puțin favorabilă (30—44 ani). Așadar, fiecare generație are istoria sa, atît pe planul fertilității, cît și al altor evenimente demografice. O generație „standard" ar putea fi cea din 1865, care a avut perioada fertilă între anii 1880 și 1915, neinfluențată de războaie, epidemii sau alte evenimente. Descendența finală a generațiilor 1865—1890 a fost, la data recensămîntului din 1966, de circa 4,4 copii de femeie.

Din tabelul nr. 68 aflăm, în primul rînd, că descendența finală (număr de urmași) a scăzut sistematic de la o generație la alta; generația feminină 1886 a adus pe lume circa 3,7 copii de o femeie; generația 1915, circa 2,8 copii (cu 25% mai puțin), iar generația 1926, circa 2,4 copii (cu 37% mai puțin).

Scăderea fertilității este deci un proces obiectiv și care s-a realizat pe o lungă durată. Considerînd durata unei generații (mai exact distanța dintre două generații succesive) ca fiind de 27 ani, înseamnă că între 1886 și 1976, am avut circa trei generații, fiecare avînd un alt „model" al fertilității. Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, numărul mediu de copii era de circa 5, în anii 1930—1932 de aproximativ 4, iar în ultimii ani (1982—1983), de 2.

A doua constatare importantă este aceea că a existat întotdeauna o fertilitate diferențială pe mediile urban și rural. La generația 1886 fertilitatea din comune (4,1 copii) era cu 31% mai înaltă decît cea din municipii și orașe (3,1 copii). De la o generație la alta, decalajul dintre rural și urban se adîncește, ajungînd la 73%. Altfel spus, populația urbană a fost prima care și-a redus progenitura, în timp ce „modelul" rural (mai corect țărănesc) a rezistat mai mult. Descendența generației 1926 era în mediul urban, cu 43% mai mică decît a generației 1886, în timp ce în mediul rural, a fost cu 33% mai redusă.

De altfel, și astăzi fertilitatea rurală rezistă mai bine la acțiunea de reducere a nivelului acesteia. În ultimii ani, decalajul dintre urban și rural s-a redus, în condițiile scăderii generale a fertilității. Așadar, cu circa un secol în urmă exista o omogenitate relativă a fertilității în urban și rural, la niveluri ridicate, care a evoluat apoi spre niveluri scăzute. Mediul rural urmează cu rapiditate „modelul" urban al fertilității.

Cum s-a produs acest proces pe provincii istorice și pe județe? Vom lua mai întîi generația 1927, în vîrstă de 49 ani în 1976, adică avînd fertilitatea încheiată la data recensămîntului din 1977 (tabelul nr. 69).

Reamintim că viața fertilă a acestei generații s-a desfășurat în anii 1941—1976, cu evenimentele caracteristice acestei epoci. Descendența finală a fost de 2,3 copii de o femeie, valoarea maximă înregistrîndu-se în Moldova (circa 3 copii), minimă în Banat (1,8 copii) și 1,4 copii în municipiul București. Pe județe, nivelul cel mai înalt revine județului Vaslui (3,4 copii); cele mai mici valori: Arad și Timiș (1,8 copii) și județul Hunedoara.

Tabelul nr. 69

Descendența finală a femeilor în vîrstă de 49 de ani (generația 1927) la data recensămîntului din 1977, pe județe și provincii istorice (număr de născuți vii la 1 000 femei)

Județul și provincia istorică	Număr de născuți vii la 1 000 femei	Județul și provincia istorică	Număr de născuți vii la 1 000 femei
ROMÂNIA	2 321	Neamț	2 982
Dolj	1 947	Suceava	2 724
Gorj	2 202	Vaslui	3 420
Mehedinți	2 055	Vrancea	2 745
Olt	2 315	MOLDOVA	2 991
Vîlcea	2 358	Caraș-Severin	1 866
OLTENIA	2 144	Timiș	1 765
Argeș	2 310	BANAT	1 801
Brăila	2 481	Alba	2 526
Buzău	2 528	Bistrița-Năsăud	2 884
Dîmbovița	2 260	Brașov	1 989
Ialomița	2 964	Cluj	2 322
Ilfov	2 201	Covasna	2 380
Prahova	2 153	Harghita	2 627
Teleorman	2 067	Hunedoara	1 843
MUNTENIA	2 314	Mureș	2 526
Constanța	2 581	Sălaj	2 698
Tulcea	2 959	Sibiu	2 257
DOBROGEA	2 695	TRANSILVANIA	2 351
Bacău	3 192	Arad	1 765
Botoșani	2 921	Bihor	2 220
Galați	2 870	Maramureș	2 719
Iași	3 072	Satu Mare	2 844
		CRIȘANA-MARAMUREȘ	2 303
		M. BUCUREȘTI	1 388

Am luat, în continuare, femeile în vîrstă de 50—54 ani (generațiile 1922—1926 și cele în vîrstă de 70—74 ani (generațiile 1902—1906). Datele sintetice sînt prezentate în tabelul nr. 70.

Generațiile mai vechi aveau o descendență mai numeroasă; scăderea este însă generală, în ritmuri diferite. De la generațiile 1902—1906 la generațiile 1922—1926 scăderea este de circa 25%: cea mai accentuată se înregistrează în Muntenia, iar cea mai redusă în Banat, Crișana-Maramureș și Transilvania. Să se remarce fertilitatea înaltă a generațiilor 1902—1906 în Moldova (4,3 copii) și cea scăzută în Banat (2,0 copii). Atît în Banat, cît și în municipiul București nu se asigura reproducerea simplă nici măcar de către generațiile vechi (1902—1906). Scăderea fertilității și adoptarea unui model de dimensiune redusă a familiei sînt procese vechi în Banat și București.

Mai trebuie semnalat faptul că în decursul timpului abaterile de la media națională se reduc: la generațiile 1902—1906 amplitudinea în jurul mediei naționale a fost cuprinsă între 134% (Moldova) și 63% (Banat); la generația 1927 valorile au fost 129% (Moldova) și 78% (Banat). Municipiul București nu a fost inclus în comparație.

Datele privind fertilitatea longitudinală pe provincii confirmă constatările generale pe baza analizei transversale și permit completarea caracterizării submodelelor de fertilitate.

Tabelul nr. 70

Descendența finală a femeilor în vîrstă de 70—74 ani și 50—54 ani și 49 ani la recensămîntul din 5 ianuarie 1977 (număr de născuți vii la 1 000 femei)

Provincia istorică	Grupele de vîrstă (generațiile)			România = 100,0		
	70—74 ani	50—54 ani	49 ani	70—74 ani	50—54 ani	49 ani
ROMÂNIA	3 240	2 407	2 321	100,0	100,0	100,0
Indice (%)	100,0	74,3	71,6			
Oltenia	3 129	2 264	2 144	96,6	94,0	92,4
Indice (%)	100,0	72,3	68,5			
Muntenia	3 695	2 446	2 314	114,0	101,6	99,7
Indice %	100,0	66,2	62,6			
Dobrogea	4 066	2 891	2 695	125,5	120,1	116,1
Indice (%)	100,0	71,1	66,3			
Moldova	4 349	3 155	2 991	134,2	131,1	128,9
Indice (%)	100,0	72,5	68,8			
Banat	2 038	1 775	1 801	62,9	73,7	77,6
Indice (%)	100,0	87,1	88,4			
Transilvania	3 023	2 401	2 351	93,3	99,8	101,3
Indice (%)	100,0	79,4	77,8			
Crișana-Maramureș	2 736	2 367	2 303	84,4	98,3	99,3
Indice (%)	100,0	86,5	84,2			
M. București	1 719	1 354	1 388	53,0	56,2	59,8
Indice (%)	100,0	78,8	80,7			

NOTĂ. 70—74 ani = generația 1902—1906, 50—54 = 1922—1926, 49 = 1927.

5. Unele concluzii

Punînd în evidență diferențele existente între provinciile istorice în ceea ce privește fertilitatea populației feminine, am ajuns la ideea că ele sînt expresia unor submodele culturale. Este justificat să se vorbească despre un „model" moldovenesc, altul transilvănean, un model oltenesc și un altul bănățean. Deosebirile sînt reperabile în ce privește nivelul fertilității, vîrsta medie a mamelor și forma repartiției ratelor de fertilitate după vîrstă sau a descendenței femeilor. Extremele sînt reprezentate de provinciile istorice Moldova și Banat; municipiul București are trăsături absolut particulare, care derivă, pe de o parte, din puternica imigrație pe care a cunoscut-o de-a lungul deceniilor, iar pe de altă parte, din statutul de metropolă.

Există însă unele trăsături fundamentale comune care sînt dovada unei puternice omogenități demografice. În primul rînd, atît la nivel național, cît și la nivelul provinciilor istorice, s-a înregistrat o tendință de scădere a fertilității și a dimensiunii familiei. De la o generație[6] la alta, scăderea este accentuată. La începutul secolului ea era de 4—5 copii; în urmă cu cinci decenii 4 copii; în anii 1950—1955 rata totală de fertilitate se menținea încă la 3 copii, pentru a ajunge în prezent la doi copii. Scăderea pe provincii este diferențiată: în unele provincii ea scade mai rapid, în

[6] Mai corect: distanța medie dintre două generații succesive care era de aproximativ 27 ani, astăzi este de 25 ani.

altele mai încet (Transilvania, Crișana-Maramureș). Se reduce de asemenea vîrsta medie a mamelor la nașterea copiilor lor, fertilitatea devenind mai precoce, dar descendența finală realizîndu-se pînă la vîrsta de 30 ani.

„Contractarea" fertilității la vîrstele tinere, în condițiile scăderii fertilității, este una din tendințele cele mai importante. Nașterile după vîrsta de 30 ani ale femeilor sînt tot mai rare, chiar în mediul rural.

Dacă scăderea fertilității, ca tendință generală, poate fi considerată ca fază a tranziției demografice, legată de întreaga istorie socială și economică a țării, în schimb diferențele de nivel dintre provinciile istorice, ca și viteza de scădere nu ar putea fi înțelese decît pe baza unei analize aprofundate a nivelului de dezvoltare social-economică a acestora, cu luarea în considerare a unui număr mare de variabile din rîndul cărora să se evidențieze cele culturale, psihologice și comportamentale. Aici rolul demografiei istorice, al antropologiei culturale și al etnografiei ar fi deosebit de important.

O constatare care interesează în gradul cel mai înalt educația și politica demografică este aceea că în sînul poporului român „propensiunea" pentru căsătorie și familie, ca și pentru maternitate continuă să fie puternică. Este deci necesar să se identifice cauzele care împiedică această tendință firească a populației.

S-ar impune și fixarea unor modele cantitative pentru fertilitate care să orienteze strategiile de viitor. De pildă, un asemenea model de fertilitate ar putea să prevadă o descendență finală de 3—4 copii, cum a existat cu 1—2 generații în urmă, cu o mai rațională repartiție pe vîrste. Desigur, ca și pentru alte fenomene demografice, sînt necesare studii aprofundate, diferențiate pe provincii istorice, pe categorii socioprofesionale etc.

MIGRAȚIA POPULAȚIEI

1. Considerații generale

Migrația de care ne ocupăm în acest capitol este migrația internă, înțeleasă ca schimbare definitivă a domiciliului unei persoane între două localități — localitatea de origine sau de plecare și localitatea de sosire —, acestea fiind în general : comuna, comuna suburbană, orașul (municipiul) și județul. În acest concept nu sînt incluse navetismul (migrația pendulară) și nici schimbările rezidențiale în aceeași localitate.

Ținînd seama de unitățile teritorial-administrative la care se referă, vom constata fluxuri migratorii între localitățile de origine și cele de sosire, care pot fi sistematizate astfel :

a) fluxuri migratorii între localitățile situate în două județe diferite, constituind migrația interjudețeană și, prin generalizare, migrația interprovincii ;

b) fluxuri migratorii între localitățile aceluiași județ, cunoscute sub denumirea de migrație intrajudețeană ;

c) fluxuri migratorii de la sate (comune) la orașe (municipii), denumite „migrații sat-oraș" ;

d) fluxuri migratorii între orașe (migrația interurbană) și fluxuri migratorii între sate (migrația intersătească) ;

e) fluxuri migratorii între orașe (municipii) și sate. Aceste fluxuri diferite au intensități și sensuri variabile : pentru România, cel mai important tip este „migrația sat-oraș", flux tradițional, dar care, în ultimele trei decenii, a cunoscut o amploare diferită.

Întrucît distanța între localitatea de origine și cea de sosire este un factor important în migrație („obstacol"), fluxurile migratorii pot avea loc pe distanțe mari sau, dimpotrivă, pe distanțe mici. Cu privire la România, forma cea mai importantă a fost pînă în prezent mișcarea interjudețeană, uneori pe distanțe mari, mai ales în unele perioade de timp. În ultimii ani, se conturează o slăbire a fluxurilor interjudețene și o accentuare a fluxurilor intrajudețene. Cît despre o migrație „oraș-sat", sau „migrație de reîntoarcere", este încă prematur să se vorbească în țara noastră, deși unele simptome există.

Se va remarca cu ușurință că în condițiile țării noastre migrația internă a fost și este în continuare determinată în mod precumpănitor de factorii economici, întruniți în strategiile de repartizare teritorială a forțelor de producție, de industrializare a țării, de cooperativizare a agriculturii, de sistematizarea teritorială. Amploarea acestor strategii explică intensitatea fluxurilor migratorii și direcțiile acestora, de la o perioadă la alta.

La nivelul unei decizii de schimbare a domiciliului stabil, luată de o persoană („migrație individuală") sau de o familie („transplant de cuiburi"), vom întîlni diferite motivații. Cum am mai spus, principalele motivații sînt de ordin economic ; localitatea de sosire oferă o serie de avantaje

în raport cu localitatea de origine. Perceperea acestor avantaje poate să difere de la o persoană la alta. Pe aceste diferențe se bazează teoria „atracției" și „respingerii" („push-and-pull"), aparent paradoxal, uneori predominînd cînd un factor, cînd celălalt. În condițiile noastre contemporane, decizia de migrare se bazează pe evaluarea avantajelor și dezavantajelor — deci informația și comunicarea joacă un rol foarte important —, pe aprecierea obstacolelor ce urmează a fi învinse : distanța (nu numai fizică, ci și culturală), integrarea, aculturația și asimilarea etc.

Datele statistice privind migrația internă din țara noastră arată că ponderea factorului economic, rămînînd în continuare cea mai importantă, a început să scadă. Se afirmă tot mai accentuat factorii educaționali, culturali și psihologici. Să nu uităm nici importanța factorilor demografici, printre care pe primul plan se situează căsătoria : ea este importantă pentru orașele mari, în și mai mare măsură însă pentru migrația intersătească.

În legătură cu migrația internă s-au elaborat teorii, însoțite de modele matematice, cele mai multe de tip gravitațional. De la simpla descriere se tinde la modele explicative, iar de la acestea — la modele predictive. O remarcabilă încercare în acest sens pentru condițiile din țara noastră se datorează sociologului Dumitru Sandu [1] și care pune în centrul explicației noțiunea de calitate a vieții.

Fenomenul este complex, cauzele migrației sînt numeroase și deci investigarea lor este anevoioasă. Ne vom mulțumi în cadrul lucrării noastre cu descrierea migrației interne în special între județe (și provincii), fără să neglijăm migrația sat—oraș și migrația sat—sat. Potrivit finalității lucrării noastre, ne interesează *comportamentul migratoriu* al populației, simetric cu comportamentul reproductiv sau cel nupțial, expresii ale modelelor și submodelelor culturale. Cît de atașat este românul de localitatea sa și cît de dispus este ca să-și părăsească vatra ca să înceapă o nouă viață ? Există diferențe ale acestui comportament între olteni, moldoveni, transilvăneni ? Ar fi fost util — dar practic imposibil — să abordăm problema din punct de vedere istoric, începînd cu transhumanța sau cu migrația în secolele trecute, așa cum a arătat învățatul istoric Ștefan Meteș (1887—1977) pentru Transilvania, în monumentala sa lucrare *Emigrări românești din Transilvania în sec. XVIII—XIX*. Utile ar fi fost și luminile etnografiei și ale folcloristicii — nu numai ale demografiei istorice — pentru a pune în evidență trăsăturile psihologice ale românului în raport cu migrația, cristalizate în decursul istoriei : bejenia, dorul de ducă etc. Toate acestea vor trebui fără îndoială abordate de specialiști ; obiectivul nostru este însă mult mai modest.

Existența datelor statistice creează o primă restricție în descrierea migrației interne și în analiza acesteia. Să facem distincție între două surse clasice privind migrația. Prima este cea care se bazează pe buletinele statistice privind schimbarea domiciliului și care se prelucrează de către Direcția Centrală de Statistică. Este fără îndoială o sursă bogată în informații, dar rezultatele prelucrării nu sînt disponibile. Pentru anii 1968—1973 principalele rezultate au fost publicate în *Anuarul demografic al Republicii Socialiste România, 1974*. În afară de aceasta este de presupus existența unei subestimări : nu toate cazurile de schimbare de domiciliu sînt înre-

[1] Dumitru Sandu, *Fluxurile de migrație în România*, Edit. Academiei, București, 1984, 175 p. (Tot aici o bibliografie selectată a problemei).

gistrate. Să convenim să denumim această optică drept transversală, prin analogie cu optica asigurată de statistica stării civile.

În schimb, recensămintele populației din 1966 și 1977 oferă informații de valoare, insuficient însă folosite. La ambele recensăminte s-au înregistrat — printre altele — pentru fiecare persoană recenzată localitatea în care se găsește domiciliul stabil la data recensământului și localitatea în care s-a născut persoana recenzată, în localitatea actuală. Prin prelucrări corespunzătoare se stabilește numărul persoanelor născute și recenzate în localitatea dată, precum și numărul persoanelor venite, cu indicarea comunei, orașului și județului de naștere. În felul acesta se identifică fluxurile migratorii. Informația este foarte interesantă, dar migrația pe care reușim s-o cunoaștem în acest fel este „migrația pe durata vieții". Cu alte cuvinte, dacă o persoană a făcut mai multe schimbări rezidențiale, ele nu sînt luate în considerare, deoarece informațiile cerute se referă numai la localitatea de naștere și domiciliul actual, ignorîndu-se etapele succesive ale migrației.

De mare importanță sînt estimările migrației cu ajutorul recensămintelor și al statisticii stării civile. Cunoscîndu-se numărul populației la data recensământului, decesele și nașterile în perioada intercenzitară, se determină soldul migrației după metoda:

$$P_{t+1} = P_t + (N - M) + (I - E),$$

de unde:

$$P_{t+1} - P_t = (N - M) + (I - E),$$

și în final:

$$(I - E) = (P_{t+1} - P_t) - (N - M),$$

în care P_t și P_{t+1} reprezintă numărul populației la două momente succesive de timp (la două recensăminte);

N — numărul născuților vii în perioada intercenzitară;
M — numărul deceselor în perioada intercenzitară;
I — numărul imigraților în perioada intercenzitară;
E — numărul emigraților în perioada intercenzitară.

Deci: $(N - M)$ este excedentul (sporul) natural, iar $(I - E)$ reprezintă soldul (sporul) migratoriu.

Cu această metodă se estimează migrația și în ceea ce privește repartiția persoanelor migrante pe sexe și pe vîrste.

2. Migrația între județe și provincii la data recensământului din 5. I. 1977

Populația României a devenit în ultimele decenii tot mai mobilă. Dacă luăm rata brută a migrației — numărul total al persoanelor migrante — ca procent față de numărul total al populației, situația constatată la recensămintele din 1930, 1966 și 1977 se prezintă ca în tabelul nr. 71.

Tabelul nr. 71

Proporția populației care și-a schimbat localitatea de naștere (%)

	1930	1966	1977
Populația totală	24,7	32,7	38,9
Mediul urban	50,9	59,0	70,4*
Mediul rural	17,5	18,3	13,2

* Numai municipii și orașe.

Cum se va vedea în continuare, fluxul cel mai important al migrației a fost de la sat la oraș : aceasta este explicația creșterii urbane accentuate din România [2]. Vom examina mai detaliat situația consemnată la recensământul din 1977, pe provincii și pe județe.

Tabelul nr. 72

Populația după domiciliul avut la recensământul din 1977 și după localitatea de naștere (județ și provincie)

Provincia istorică	Populația domiciliată în provincia respectivă	Populația domiciliată și		Populația %	
		născută în provincia respectivă	născută în alte provincii	localnică	venită
ROMÂNIA	21 559 910	17 362 963	4 196 947	80,5	19,5
Oltenia	2 354 265	2 117 852	236 413	90,0	10,0
Muntenia	4 505385	3 982 370	523 015	88,4	11,6
Dobrogea	863 348	610 590	252 758	70,7	29,3
Moldova	4 402 798	3 890 632	512 166	88,4	11,6
Banat	1 082 463	751 930	330 533	69,5	30,5
Transilvania	4 385 954	3 461 011	924 945	78,9	21,1
Crișana-Maramureș	2 031 814	1 756 954	274 860	86,5	13,5
M. București	1 933 885	791 624	1 142 241	40,9	59,1
Alte situații și neidentificate	—	—	—	—	—

Proporția dintre „autohtoni" și „venetici", de 80,5% și, respectiv, de 19,5% la nivelul țării, variază sensibil de la o provincie la alta (tabelul nr. 72). În Oltenia, doar 10% sînt locuitorii veniți din alte provincii; în populația municipiului București 59,1% sînt veniți, urmată de Banat (30,5%), Dobrogea (29,3%). Se observă proporția redusă a „străinilor" în populația Munteniei (11,6%), Moldovei (11,6%) și provinciei Crișana-Maramureș (13,5%). Menționăm că este vorba numai de transferul interjudețean, din care apoi s-a calculat cel dintre provincii. Migrația intrajudețeană nu figurează aici.

Pentru județe, situația apare și mai clară în ce privește proporția autohtonilor și a veniților (tabelul nr. 73).

[2] I. Measnicov, I. Hristache, Vl. Trebici, *Demografia orașelor României*, sub redacția dr. Vladimir Trebici, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977.

Tabelul nr. 73

Proporția populației „autohtone" și a celei „străine" pe județe, în 1977 (în ordine descrescîndă)

Nr.	Județul	% populației venite	Nr.	Județul	% populației venite	Nr.	Județul	% populației venite
	ROMÂNIA	19,5	14	Ialomița	14,6	29	Satu Mare	9,9
1	M. București	59,1	15	Tulcea	14,4	30	Vîlcea	9,7
2	Brașov	41,9	16	Mureș	13,6	31	Suceava	9,6
3	Hunedoara	36,3	17	Covasna	13,4	32	Ilfov	9,4
4	Constanța	35,5	18	Argeș	13,2	33	Mehedinți	8,9
5	Timiș	24,3	19	Maramureș	13,0	34	Olt	8,8
6	Sibiu	23,6	20	Alba	12,8	35	Bistrița-Năsăud	8,1
7	Caraș-Severin	23,6	21	Harghita	12,4	36	Sălaj	7,4
8	Arad	20,4	22	Bacău	11,6	37	Vaslui	7,1
9	Cluj	19,0	23	Dolj	11,1	38	Botoșani	5,7
10	Galați	18,1	24	Gorj	10,9	39	Teleorman	5,7
11	Brăila	17,8	25	Bihor	10,7	40	Buzău	4,2
12	Iași	16,3	26	Dîmbovița	10,4			
13	Prahova	14,6	27	Neamț	10,3			
			28	Vrancea	10,0			

Înainte de a aprecia ierarhia județelor după procentul persoanelor imigrate, să facem observația că factorii care determină rangul fiecărui județ sînt numeroși : gradul de industrializare — în trecut și în prezent —, gradul de urbanizare, proporția orașelor mari — acestea atrag cel mai puternic persoanele migrante —, și nu în ultimul rînd, situația demografică (nivelul natalității și deci al sporului natural).

Ținînd seama de precizările de mai sus, se impune atenției faptul că primele locuri în ce privește proporția imigranților în populația totală sînt ocupate de municipiul București, județele Brașov, Hunedoara, Timiș, Sibiu, Caraș-Severin, Arad și Cluj — toate din provinciile de peste Carpați — și Constanța. Deci este vorba de județe puternic industrializate și urbanizate, care, de-a lungul ultimelor decenii, au exercitat o puternică atracție asupra județelor cu un procent ridicat al populației rurale, cu o industrie mai puțin dezvoltată. La cealaltă extremă întîlnim județele Buzău, Teleorman, Botoșani, Vaslui, Sălaj, Bistrița-Năsăud, Olt și Mehedinți, intrate recent în orbita industrializării. Cu excepția celor două județe din Transilvania, celelalte sînt din Moldova, Oltenia și Muntenia. Cu o proporție ridicată a imigranților se caracterizează, în continuare, județele Galați, Brăila, Iași și Prahova, deținînd orașe mari. Situația privilegiată a județului Ialomița în ce privește atragerea imigranților se explică mai curînd prin transferul intersătesc — situație particulară pentru acest județ. Dealtfel, numai atunci cînd migrația interjudețeană va fi descompusă în migrația sat—oraș și sat—sat, se vor putea înțelege mai bine caracteristicile migrației interjudețene.

O nouă imagine obținem atunci cînd examinăm populația după locul nașterii și domiciliul stabil la data recensămîntului (tabelul nr. 74). În felul acesta ajungem să cunoaștem „roirea" populației : cît din populația născută într-un județ a rămas în localitatea de naștere și cîte persoane au părăsit-o.

Se remarcă imediat că unele provincii au o forță mai mare de a „reține" pe născuții lor, altele — mai puțin. Municipiul București, de pildă, a păstrat aproape integral persoanele născute în municipiu, lăsînd să „emigreze"

Tabelul nr. 74

Populația după provincia de naștere și provincia de domiciliu (1977)

Provincia istorică	Populația născută în județele provinciei respective	Populația născută, dar domiciliată		Populație %	
		în aceeași provincie	în celelalte provincii	rămasă	plecată
ROMÂNIA	21 559 910	17 362 963	4 196 947	80,5	19,5
Oltenia	2 612 397	2 117 852	494 545	81,1	18,9
Muntenia	5 069 568	3 982 370	1 087 198	78,6	21,4
Dobrogea	741 310	610 590	130 720	89,4	17,6
Moldova	4 867 938	3 890 632	977 306	79,9	20,1
Banat	854 704	751 930	102 774	88,0	12,0
Transilvania	4 295 802	3 461 011	834 791	80,6	19,4
Crișana-Maramureș	2 025 469	1 756 954	268 515	86,7	13,3
M. București	837 946	791 624	46 322	94,5	5,5
Alte situații și neidentificat	254 776	—	—	—	—

doar 46 322 persoane (5,5% din totalul persoanelor născute în municipiu) spre alte provincii. Acest „atașament" al bucureștenilor autohtoni pentru metropolă se datorează nu numai unor factori sentimentali, ci și celor sociali, economici, educaționali. Să ne gîndim la marea forță de atracție pe care o exercită municipiul București asupra tuturor județelor, a orașelor și a comunelor țării. Să mai adăugăm că natalitatea și sporul natural al populației bucureștene se află la nivelurile cele mai scăzute și, ca atare, nu se creează un disponibil demografic care să exercite o „presiune". Banatul urmează municipiului București : doar 12% din bănățenii autohtoni (născuți în Banat) au părăsit provincia natală. Și aici explicația este dublă : provincia oferă avantaje mari grație nivelului ridicat al industrializării și urbanizării, iar pe de altă parte, natalitatea este de decenii foarte scăzută. În ordine crescîndă a populației care a părăsit provincia natală se înscriu : Crișana-Maramureș, Dobrogea și Oltenia ; celelalte provincii se situează în jurul mediei naționale. Provinciile care au „cîștigat" cel mai mult sînt : municipiul București (+ 1.095 919), ceea ce reprezintă 71% din cîștigul total al provinciilor ; urmează Banatul și Dobrogea și, la o distanță mai mare, Transilvania și Crișana-Maramureș (tabelul nr. 75). Soldul migra-

Tabelul nr. 75

Soldul migrației interne între provincii (1977)

Provincia istorică	Veniți în provincia respectivă	Plecați din provincia respectivă	Sold (+ sau —)
ROMÂNIA	4 196 947	3 942 171	254 776 *
Oltenia	236 413	494 545	—258 132
Muntenia	523 015	1 087 198	—564 183
Dobrogea	252 758	130 720	122 038
Moldova	512 166	977 306	—465 140
Banat	330 533	102 774	227 759
Transilvania	924 945	834 791	90 154
Crișana-Maramureș	274 860	268 515	6 345
M. București	1 142 241	46 322	1 095 919
Alte situații și neidentificat	—	—	—

*Alte situații și neidentificat.

tici interne se poate determina direct ca diferență între populația născută în județul (provincia) respectiv (ă) și populația recenzată, adică având domiciliul stabil în județul respectiv la data recensământului.

Prezentînd situația pe județe în 1977 (tabelul nr. 76), constatăm că populația cea mai „sedentară" se află în municipiul București, județele

Tabelul nr. 76

Populația născută în județul respectiv și cea recenzată (domiciliată) în județul respectiv, 1977

Județul și provincia	Populația născută în județ	Populația recenzată în județ	Diferența (+ sau —)
OLTENIA	2 612 397	2 354 265	—258 132
Dolj	769 098	750 328	— 18 770
Gorj	387 966	348 521	— 39 445
Mehedinți	377 138	322 371	— 54 767
Olt	603 197	518 804	— 84 393
Vîlcea	474 998	414 241	— 60 757
MUNTENIA	5 069 568	4 505 385	—564 183
Argeș	656 671	631 918	— 24 753
Brăila	387 548	377 954	— 9 594
Buzău	621 565	508 424	—113 141
Dîmbovița	533 001	493 750	— 39 251
Ialomița	456 410	372 772	— 83 638
Ilfov	979 013	780 376	—198 637
Prahova	806 799	817 168	10 369
Teleorman	628 561	523 023	—105 538
DOBROGEA	741 310	863 348	122 038
Constanța	452 097	608 817	156 720
Tulcea	289 213	254 531	— 34 682
MOLDOVA	4 867 938	4 402 798	—465 140
Bacău	714 215	667 791	— 46 424
Botoșani	588 969	451 217	—137 752
Galați	566 013	581 561	15 548
Iași	732 316	729 243	— 3 073
Neamț	573 622	532 096	— 41 526
Suceava	689 873	633 899	— 55 974
Vaslui	570 882	437 251	—133 631
Vrancea	432 048	369 740	— 62 308
BANAT	854 704	1 082 461	227 757
Caraș-Severin	338 499	385 577	47 078
Timiș	516 205	696 884	180 679
TRANSILVANIA	4 295 802	4 385 954	90 152
Alba	482 747	409 634	— 73 113
Bistrița-Năsăud	326 229	286 628	— 39 601
Brașov	404 618	582 863	178 245
Cluj	684 604	715 507	30 903
Covasna	216 716	199 017	— 17 699
Harghita	360 458	326 310	— 34 148
Hunedoara	399 256	514 436	115 180
Mureș	642 951	605 345	— 37 606
Sălaj	343 329	264 569	— 78 760
Sibiu	434 894	481 645	46 751
CRIȘANA-MARA-MUREȘ	2 025 469	2 031 814	6 345
Arad	464 281	512 020	47 739
Bihor	651 370	633 094	— 18 276
Mureș	489 070	492 860	3 790
Satu Mare	420 748	393 840	— 26 908
M. BUCUREȘTI	837 946	1 933 885	1 095 919
Alte situații	254 776	—	—

Timiș, Arad, Caraș-Severin și Constanța ; cea mai puțin „sedentară", deci cea mai „mobilă", se întîlnește în județele Ialomița, Vaslui, Sălaj, Ilfov și Botoșani — județe mai puțin dezvoltate și cu o natalitate ridicată, prin urmare cu o „presiune" demografică ridicată.

Ca importanță numerică, județele care au cîștigat cel mai mult prin migrație — după municipiul București — sînt : județele Timiș (180 679), Brașov (178 245), Constanța (156 720), Arad (47 739) și Caraș-Severin (47 078) ; pierderile numerice cele mai importante revin județelor Ilfov, Botoșani, Vaslui, Teleorman, Buzău. Pe provincii, situația județelor este departe de a fi omogenă. În Oltenia, toate județele au solduri negative ; în Muntenia, un singur județ (Prahova) are sold pozitiv ; aceeași este situația din Moldova : numai județul Galați are sold pozitiv. Cele două județe din Banat au ambele solduri pozitive, în timp ce în Transilvania din cele 10 județe numai 4 au solduri pozitive (Brașov, Cluj, Hunedoara și Sibiu) ; în Crișana-Maramureș, județele Arad și la mare distanță județul Maramureș au solduri pozitive. Corelația cu gradul de industrializare și de urbanizare se impune imediat atenției.

Situația consemnată la recensămîntul din 1966, dînd de data aceasta numai soldul migrației pe provincii și județe [3], apare în tabelul nr. 77.

Tabelul nr. 77

Soldul migrației interjudețene și interprovinciale la 15 martie 1966

Județul și provincia	Soldul migrației (+ sau —)	Județul și provincia	Soldul migrației (+ sau —)
OLTENIA	—250 162	Suceava	— 27 826
Dolj	— 13 562	Vaslui	— 70 962
Gorj	— 52 112	Vrancea	— 33 040
Mehedinți	— 44 134	BANAT	183 414
Olt	— 75 584	Caraș-Severin	47 365
Vîlcea	— 64 767	Timiș	136 049
MUNTENIA	—382 048	TRANSILVANIA	78 748
Argeș	— 40 452	Alba	— 76 188
Brăila	3 249	Bistrița-Năsăud	— 23 725
Buzău	— 92 338	Brașov	109 076
Dîmbovița	— 52 017	Cluj	36 671
Ialomița	— 36 909	Covasna	— 19 650
Ilfov	—103 366	Harghita	— 41 650
Prahova	11 179	Hunedoara	132 973
Teleorman	— 71 394	Mureș	— 12 684
DOBROGEA	98 384	Sălaj	— 57 784
Constanța	121 111	Sibiu	32 139
Tulcea	— 22 727	CRIȘANA-MARAMUREȘ	11 461
MOLDOVA	—207 538	Arad	30 372
Bacău	— 214	Bihor	— 8 062
Botoșani	— 77 153	Maramureș	7 831
Galați	10 682	Satu Mare	— 18 680
Iași	12 256	M. BUCUREȘTI	808 565
Neamț	— 16 256		

Să observăm mai întîi schimbările sensului fluxurilor migratorii în 1977 față de 1966. Solduri pozitive (tabelul nr. 78) se înregistrează atît în 1966 cît și în 1977 la municipiul București, Dobrogea, Banat, Transilvania și Crișana-Maramureș ; cele negative revin provinciilor Oltenia, Mun-

[3] I. Measnicov, I. Hristache, Vl. Trebici, *Demografia orașelor României*, op. cit., p. 99—100.

Tabelul nr. 78

Soldul migrației interprovincii în 1966 și 1977

Provincia istorică	Soldul migrației		Diferența 1977—1966	%
	1966	1977		
Oltenia	—250 162	—258 132	7 970	3,2
Muntenia	—382 048	—564 183	182 136	47,7
Dobrogea	98 384	122 038	23 654	24,0
Moldova	—207 538	—465 140	257 602	124,1
Banat	183 414	227 757	44 343	24,2
Transilvania	78 748	90 154	11 406	14,5
Crișana-Maramureș	11 461	6 345	— 5 116	—55,4
M. București	868 565	1 095 939	287 374	35,5

tenia și Moldova. În schimb, la nivelul județelor, se constată că în 1966 județele Brăila și Iași aveau solduri pozitive.

Cea mai pregnantă schimbare survenită în 1977 față de 1966 este mărimea absolută a soldurilor migrației pe județe și provincii.

Cu excepția provinciei Crișana-Maramureș, la toate celelalte provincii au sporit atît soldurile pozitive, cît și cele negative. Cea mai importantă creștere a soldului pozitiv se înregistrează în municipiul București(+ 35,5 %); cea mai accentuată creștere a sporului negativ revine provinciei Moldova. Cifrele comparative 1966 și 1977 sînt un indiciu comparativ al accentuării industrializării și al creșterii migrației : a sporit considerabil rolul Moldovei ca „furnizor" al migrației în perioada 1966—1977, într-o proporție ceva mai redusă, al Munteniei. Desigur, este important ca analiza să fie continuată pe județe, pentru a pune în evidență ritmurile diferențiate ale industrializării din perioada amintită.

Imaginea oferită de tabelele din acest paragraf este relativ generală. Ne interesează — cum am mai spus — cum se comportă populația fiecărei provincii și fiecărui județ față de migrație. Pentru aceasta este necesar să aflăm cîte persoane din cele născute în Moldova, de pildă, au emigrat pînă la data recensămîntului din 1977 și în ce provincii (județe) s-au stabilit. Cît de fundate sînt expresiile de „moldovenizare", „oltenizare" a României sau cît de mari au fost „descălecatele ardelene" în România, așa cum s-a scris [4].

Tabelul nr.79

Populația domiciliată în București, după județele în care s-a născut, 1977

Provincia istorică	Populația domiciliată în București, dar născută în :	%
M. București	1 933 885	100 ,0
Oltenia	144 140	7,5
Muntenia	581 016	30,0
Dobrogea	32.476	1,7
Moldova	198 693	10,3
Banat	11 678	0,6
Transilvania	95 648	4,9
Crișana-Maramureș	22 912	1,2
M. București	791 624	40,9
Alte situații și neidentificat	55 703	

Vom examina pe rînd cîteva județe, mari beneficiare ale migrației — municipiul București, județele Brașov, Constanța — și provincia istorică Banat, pentru a face „radiografia" structurii populației lor după origine, după care ne vom ocupa de unele județe, mari furnizoare ale migrației, cu o privire specială asupra provinciei Oltenia.

Să începem deci cu municipiul București (tabelul nr. 79).

[4] Mircea Biji, *Descălecate ardelene în Vechiul Regat în lumina recensămintelor din 1899 și 1930*, în *Recensămîntul general al Ro[illegible]*, București, 1941.

V. TREBICI

Precizăm că în „alte situații și neidentificat" sînt incluse persoanele născute în afara granițelor actuale ale României.

Populația municipiului București, beneficiind prin tradiție de cea mai puternică imigrație, se prezintă, la data recensămîntului din 1977, cu cea mai compozită populație. Din 100 bucureșteni înregistrați ca domiciliați în București, doar circa 41 erau bucureșteni neaoși, adică născuți în București, 60 erau proveniți din diferite provincii ale țării : 30 din Muntenia, 10 din Moldova, 8 din Oltenia și doar mai puțin de 7 erau veniți din provinciile de peste Carpați. Că majoritatea imigranților sînt din Muntenia este absolut explicabil ; impresionează însă numărul mare al moldovenilor (aproape 200 000) și numărul relativ redus al transilvănenilor (mai puțin de 100 000 persoane), efectivele populației Moldovei și Transilvaniei fiind sensibil egale. „Atracția" Bucureștilor asupra moldovenilor a fost mult mai puternică decît asupra locuitorilor din Transilvania. Desigur, nu este vorba numai de o problemă de psihologie, ci de una economică ; Transilvania, cu nivelul ei ridicat de dezvoltare economică și culturală, a avut condiții obiective puternice de a reține emigrația dintre hotarele ei.

Se remarcă de asemenea prezența unui mare număr de olteni (144 140) stabiliți în București. Interesant ar fi, fără îndoială, să avem repartiția pe vîrste a imigranților, precum și pe profesiuni, informații care ne lipsesc [5]. Vom arăta mai tîrziu provinciile și județele în care s-au stabilit cei plecați din Oltenia.

Dacă ne referim la județele de unde s-au recrutat persoanele imigrate în București, primele zece sînt următoarele : Ilfov (53 856), Buzău (48 446), Dîmbovița (47 090), Prahova (45 808) — toate din Muntenia, județe limitrofe, adică teoria factorului „distanța" se confirmă ; celelalte județe sînt : Olt (41 624), Dolj (30 178), Vaslui (30 167), Botoșani (27 255), Suceava (26 684). În acest ultim caz, fiind vorba de migrație pe distanțe mari, este de presupus că „presiunea" („push") în localitățile de origine a fost puternică.

Populația „mozaicată" a municipiului București presupune că au fost aduse o mulțime de submodele culturale și de comportamente demografice, dar care s-au omogenizat destul de rapid, dovadă — printre altele — este faptul că populația municipiului București are natalitatea cea mai scăzută, în ciuda prezenței a 200 000 de moldoveni, veniți din provincia cu cea mai înaltă natalitate.

Am mai spus, bucureștenii sînt foarte „atașați" de urbea lor. La data recensămîntului constatăm că numărul persoanelor născute în București a fost de 837 946, iar al celor născuți în București și avîndu-și aici domiciliul a fost de 791 624. Prin urmare, doar 46 322 bucureșteni au părăsit orașul lor natal (5,5 % din total). Din aceștia 4 908 s-au stabilit în Oltenia, 18 138 în Muntenia, 3 291 în Dobrogea, 5 662 în Moldova, 1 623 în Banat, 10 282 în Transilvania și 2 418 în Crișana-Maramureș. Nu numai „atașamentul" bucureștenilor pentru orașul lor explică emigrarea foarte redusă, ci și natalitatea și, respectiv, sporul natural foarte scăzut.

---

[5] În trecut s-au făcut unele anchete și studii asupra imigranților olteni din București, problemă de amploare la timpul său : I. Measnicov, *Migrațiunile interioare în România*, „Sociologia românească", anul 14 (1942) nr. 7 — 12 ; N. Dunăre, *Exodul fiilor de țărani spre orașe* (teză de doctorat, 1947).

V.TREBICI

Circa 42% din persoanele recenzate cu domiciliu în județul Brașov (tabelul nr. 80) erau născute în alte județe (provincii), pe primul rînd situîndu-se moldovenii. Din totalul persoanelor imigrate de-a lungul timpului în județul Brașov, o treime (32%) erau moldoveni, depășind cu puțin numărul transilvănenilor. Și în cazul județului Brașov, grosul îl furnizează județele limitrofe : Covasna (20 647), Buzău (17 987), Sibiu (11 850), Harghita (11 481), dar contribuții importante au județele din Moldova : Vaslui (14755), Bacău (13 827), Botoșani (11 985) și Vrancea (10 726). Este de presupus că majoritatea covîrșitoare a moldovenilor veniți în județul Brașov s-au stabilit în mediul urban și, în particular, în municipiul Brașov. Nu ne ocupăm nici aici nici în alte situații de integrarea și asimilarea imigranților în noul lor mediu, problemă ce necesită anchete speciale sociologice și economice.

Dacă județul Brașov este prin tradiție foarte industrializat (sectorul secundar) și puternic urbanizat, județul Constanța a avut întotdeauna un nivel ridicat de urbanizare, grație și orașelor balneare, dar în care urbanizarea este de dată mai recentă. Puternic reprezentat în acest județ este însă sectorul terțiar. În județul Constanța, și el un beneficiar important al migrației, mai mult de o treime (35,5%) din populație este născută în alte județe decît Constanța (tabelul nr. 81). Cu cele 63 164 persoane stabilite

Tabelul nr. 80

Populația domiciliată în județul Brașov după județele în care s-a născut, 1977

Provincia istorică	Populația domiciliată în Brașov, dar născută în :	%
Populația jud. Brașov	582 863	100,0
Născută în Brașov	338 533	58,1
Născută în alte provincii	244 330	41,9
Oltenia	13 928	2,4
Muntenia	49 891	8,6
Dobrogea	3 587	0,6
Moldova	78 091	13,4
Banat	1 821	0,3
Transilvania	77 697	13,3
Crișana-Maramureș	8 085	1,4
M. București	3 576	0,6
Alte situații și neidentificat	7 656	1,3

Tabelul nr. 81

Populația domiciliată în județul Constanța după județele în care s-a născut, 1977

Provincia istorică	Populația domiciliată în județul Constanța, dar născută în :	%
Populația jud. Constanța	608 817	100,0
Născută în jud. Constanța	392 723	64,5
Născută în alte provincii	216 094	35,5
Oltenia	22 324	3,7
Muntenia	55 198	9,1
Dobrogea	29 976	4,9
Moldova	63 164	10,4
Banat	2 061	0,3
Transilvania	10 745	1,8
Crișana-Maramureș	3 390	0,6
M. București	2 897	0,5
Alte situații și neidentificat	26 339	4,2

în județul Constanța, Moldova deține ponderea cea mai mare (10,4%) în populația totală sau circa 30% din totalul imigranților. Urmează Muntenia, Dobrogea (jud. Tulcea), Oltenia. Surprinzător că provinciile de peste Carpați nu au dat județului Constanța decît 16 196 persoane (2,7% din populația județului Constanța), adică aproape de patru ori mai puțin decît Moldova. Pontul Euxin nu a avut o atracție prea mare pentru cei de dincolo de Carpați. Probabil, aprecierea avantajelor suplimentare nu a

fost în favoarea Dobrogei sau poate fi admis și un mai pronunțat conservatorism al transilvănenilor. Olteniî, depărtați de Dobrogea ca și transilvănenii, au trimis totuși mai mulți imigranți (22 324). Să mai remarcăm că județele limitrofe au contribuit în mare măsură la populația Constanței : Tulcea (29 976), Ialomița (19 813), urmate însă de județele Botoșani (14 569), Vaslui (12 181), Olt (8 616).

Un alt caz interesant prezintă provincia istorică Banat : de veche tradiție industrială, urbanizată și, mai ales, cu o natalitate scăzută de multe decenii, Banatul a atras imigranți nu numai prin industrie și orașe, ci și prin agricultură și satele sale. Circa 73 % din populația județelor Banatului, recenzată cu domiciliul în Banat, este născută în provincia natală (tabelul nr. 82) ; mai mult de o pătrime (27,4 %) este venită din alte provincii. Pro-

Tabelul nr. 82

Populația domiciliată în Banat după provinciile în care s-a născut, 1977

Provincia istorică	Populația domiciliată în Banat și născută în	%	Provincia istorică	Populația domiciliată în Banat și născută în	%
Populația Banat	1 082 461	100,0	Moldova	53 521	4,9
Născută în Banat	786 182	72,7	Banat	—	—
Născută în alte provincii	296 279	27,4	Transilvania	71 313	6,6
Oltenia	54 391	5,0	Crișana-Maramureș	69 297	6,4
Muntenia	18 424	1,7	M. București	1 623	0,1
Dobrogea	3 561	0,3	Alte situații și neidentificat	24 149	2,2

porția cea mai mare o dețin persoanele venite din Crișana-Maramureș și Transilvania (13 % în total din populația Banatului sau 47 % din totalul imigranților). Mare este însă și aportul Olteniei : 5 % din populația totală a Banatului sau 18 % din totalul imigranților în Banat. În ciuda distanței mari, moldovenii au o pondere mare în populația Banatului : cu 53 521 persoane, ei dețin aproape 5 % din populația acestei provincii.

Imigrația puternică în Banat se explică — ca și pentru alte provincii — prin „atracția" exercitată asupra celorlalte provincii — nivel ridicat de dezvoltare —, dar și prin nivelul scăzut al natalității și sporului natural, incapabil să satisfacă cererea de forță de muncă a acestei provincii.

Și în cazul Banatului, furnizorii cei mai importanți ai migrației sînt județele limitrofe : Bihor (25 460), Arad (24 390), Hunedoara (15 602), urmate însă de județele Suceava (12 990), Dolj (12 645), Alba (11 726), Botoșani (11 181).

Ne-am referit pînă acum la provinciile și județele beneficiare ale imigrării. Vom examina acum problema Olteniei, cu tradiție în ce privește emigrarea. Cum am mai arătat provinciile care furnizează migranți — au solduri negative — sînt Oltenia, Muntenia și Moldova. Cea mai interesantă este Oltenia : decenii de-a rîndul a fost o mare furnizoare a migranților, rol ce s-a diminuat, Moldova preluînd, în ultimii ani, acest rol.

V.TREBICI

La data recensămîntului din 1977 (tabelul nr. 83) se constată că un număr de 2 612 397 persoane s-au născut în Oltenia, din care 2 228 820 își aveau domiciliul în Oltenia; un număr de 383 577 erau stabiliți în alte provincii ale țării. Nu am evidențiat migrația în cadrul Olteniei între jude-

Tabelul nr. 83

Populația născută în Oltenia și domiciliată în provincii, 1977

Provincia istorică	Numărul persoanelor	%	Din totalul emigranților (%)
Populația născută în Oltenia	2 612 397	100,0	
Populația domiciliată în Oltenia	2 228 820	85,3	
Născută în Oltenia și domiciliată în:	383 577	14,7	100,0
Muntenia	60 548	2,3	15,8
Dobrogea	25 542	1,0	6,7
Moldova	13 116	0,5	3,4
Banat	54 391	2,1	14,2
Transilvania	76 435	2,9	19,9
Crișana-Maramureș	9 405	0,4	2,5
M. București	144 140	5,5	37,5

țele acesteia, destul de puternică și ea. Așadar, ne limităm numai la celelalte provincii. Ceea ce reține atenția este faptul că oltenii au o deosebită propensiune pentru municipiul București: 144 140 din 383 577 de emigranți olteni (37,5%) s-au stabilit în București. Urmează apoi Transilvania și Banatul — pe care l-am citat anterior. Celelalte provincii au exercitat o atracție diferită: dacă ea este puternică pentru Muntenia și chiar Dobrogea, forța de atracție a Moldovei este foarte slabă: doar 13 116 olteni s-au stabilit în această provincie.

Desigur, este interesant de stabilit județele Olteniei care au avut cea mai importantă contribuție la emigrație, cît și județele țării care au exercitat cea mai puternică atracție asupra oltenilor. Cea mai mare propensiune pentru migrație au locuitorii județelor Olt și Vîlcea; mai redusă este a celor din Dolj. Cît privește județele care i-au atras cel mai puternic pe olteni ele sînt date în tabelul nr. 84.

Tabelul nr. 84

Județele în care erau stabilite în 1977 persoanele născute în Oltenia
(în ordine numerică descrescîndă)

Județul	Numărul persoanelor	%	Județul	Numărul persoanelor	%
Persoane născute în Oltenia	383 577	100,0	Teleorman	7 667	2,0
și domiciliate în:			Prahova	7 134	1,9
M. București	144 140	37,6	Ilfov	6 226	1,6
Hunedoara	33 313	8,7	Arad	5 165	1,3
Timiș	29 006	7,6	Dîmbovița	4 281	1,1
Argeș	28 391	7,4	Cluj	3 880	1,0
Caraș-Severin	25 385	6,6	Galați	3 296	0,9
Constanța	22 324	5,8	Iași	2 905	0,8
Sibiu	18 684	4,9			
Brașov	13 928	3,6			

Cert, teza emigrației prioritare în județele limitrofe este valabilă și în cazul Olteniei. Nu se poate însă nega și un anumit caracter selectiv: oltenii aleg județele care au orașe foarte mari și mari, cu un ridicat nivel de dezvoltare. Astfel, în municipiul București, județele Constanța, Sibiu, Brașov, Arad, Cluj, Galați și Iași se găsesc circa 60% din totalul celor plecați din Oltenia. Desigur, această constatare ar trebui completată cu o analiză a structurii populației active din fiecare județ și provincie și a celei profesionale după localitățile de origine, ceea ce este posibil numai pe bază de anchetă. Să reținem deci propensiunea de un fel deosebit pentru migrație a oltenilor, diferită de cea a moldovenilor, atît ca sens al fluxurilor, cît și ca motivație.

Moldova alimentează, de decenii, fluxuri puternice de emigrație către toate provinciile și județele dezvoltate industrial și urban, cum a reieșit parțial în evidență din datele prezentate și analizate pînă acum. Interesant este faptul că distanța nu constituie un obstacol, de vreme ce se înregistrează moldoveni în județe foarte îndepărtate de județele Moldovei. Este admisă ipoteza — am mai avansat-o — că nu numai „atracția" a fost foarte puternică, dar și „respingerea" localităților de origine trebuie să se fi manifestat cu forță. Spre deosebire de olteni, care aveau un model vechi de migrație, moldovenii și l-au format pe al lor în ultimele 3—4 decenii. Ar fi extrem de interesant de urmărit dacă nu cumva o parte din migrația moldovenilor se transformă în fluctuație, adică într-o circulație fără motivații serioase economice. Se întîlnesc cazuri — unele anchete sociologice au evidențiat acest lucru — cînd moldoveni, după un stagiu în județele Hunedoara sau Brașov, s-au stabilit în județul Constanța, de pildă. Sînt și cazuri de „migrație de întoarcere", al căror caracter pozitiv nu poate fi contestat. Sigur că aceste probleme ar merita un studiu mai atent.

Vom prezenta pentru Moldova numai exemplul județului Suceava, fie și numai pentru motivul că populația acestuia reprezintă Bucovina, cu un model cultural și demografic distinct de cel al celorlalte județe ale Moldovei (tabelul nr. 85).

Tabelul nr. 85

Populația județului Suceava după provinciile în care s-a născut, 1977

Provincia istorică de origine	Numărul persoanelor	Provincia istorică de origine	Numărul persoanelor
Domiciliați în Suceava, din care născuți în:	633 889	Dobrogea	749
		Moldova	36 431
		Banat	788
Județul Suceava	572 754	Transilvania	5 093
Oltenia	1 214	Crișana-Maramureș	1 736
Muntenia	3 546	M. București	781
		Alte situații și neidentificat	10 807

Populația județului Suceava cuprinde circa 90% suceveni și mai puțin de 10% persoane imigrate în județ, din care majoritatea provin chiar din Moldova. Se va remarca, desigur, ponderea ceva mai mare a celor veniți din Transilvania și Crișana-Maramureș (județele Maramureș, Bistrița-Năsăud).

V. TREBICI

Aspecte interesante reies din analiza „roirii" sucevenilor. Recensămîntul din 1977 consemna un număr de 689 873 persoane ca avînd locul de naștere județul Suceava; dintre aceștia, 572 754 își aveau domiciliul în județul natal, ceea ce înseamnă că un număr de 117 119 au emigrat; așa cum se poate vedea din tabelul nr. 86, adică circa 17% din persoanele

Tabelul nr. 86

Populația născută în județul Suceava și domiciliată în județele altor provincii, 1977

Provincia istorică	Numărul persoanelor	Provincia istorică	Numărul persoanelor
Populația născută în Suceava	689 873	Banat	12 990
Domiciliată în Suceava	572 754	Transilvania	16 915
Născută în Suceava și domiciliată în:	117 119	Crișana-Maramureș	4 717
Oltenia	2 660	M. București	26 684
Muntenia	10 393		
Dobrogea	6 824		
Moldova	35 936		

născute în județul Suceava s-au stabilit în județele altor provincii istorice. Circa 35 000 s-au stabilit în provinciile de dincolo de Carpați, ceea ce parțial este normal. Reține atenția numărul mare de moldoveni care s-au stabilit în Banat. O explicație parțială ar putea fi mișcările de populație din anii 1945—1946 (secetă, foamete etc.) din Moldova, care a determinat numeroși moldoveni să se deplaseze pînă în Banat — în mediul rural al acestuia —, unii stabilindu-se definitiv în Banat. Impresionant este de asemenea numărul sucevenilor care s-au stabilit în municipiul București. Multe aspecte ale migrației rămîn pînă în prezent nestudiate și neelucidate.

3. Migrația între municipiile și orașele țării pe județe și provincii

Analizînd migrația interjudețeană și punînd în evidență fluxurile migratorii nu ne-am referit la o problemă foarte importantă. Puterea de „atracție" a unui județ este determinată de nivelul general al dezvoltării sale economice, de gradul de industrializare, de prezența orașelor mari — atracția orașelor este direct proporțională cu mărimea acestuia —, de înzestrarea edilitară, de facilitățile educaționale oferite etc. Într-un cuvînt, este vorba de o serie de factori care pot oferi tot atîtea motivații pentru persoanele din localitățile de origine. Pentru acestea este de asemenea important de a cunoaște proporția populației rurale, gradul de industrializare, dar și regimul demografic — natalitatea și excedentul natural.

Nu ne-am propus să răspundem la aceste probleme importante. Vom examina totuși problema migrației în optica mediului urban, luînd numai municipiile și orașele (fără comunele suburbane), și în optica mediului rural (comune). Reamintim că la data recensămîntului din 1977 populația totală a fost de 21 559 910 locuitori, din care 9 395 729 locuiau în municipii și orașe, 843 616 în comunele suburbane, deci 10 239 345 constituind mediul urban, iar 11 320 565 se găseau în comunele țării, adică în mediul rural.

Cum era de așteptat, populația municipiilor și orașelor a cunoscut cea mai mare mobilitate. Creșterea urbană, realizată în ritmuri foarte rapide în ultimele trei-patru decenii, nu poate fi explicată fără aportul populației rurale, adică fără fluxul „sat—oraș" [6].

Imaginea cea mai generală a structurii populației municipiilor și orașelor în 1977 este cea din tabelul nr. 87.

Tabelul nr. 87

Populația municipiilor și orașelor după domiciliu și localitatea de naștere, pe provincii, 1977

Provincia istorică	Populația domiciliată în municipiile și orașele provinciei autohtone	Domiciliată, dar născută		Populație %	
		în municipiile și orașele provinciei autohtone	în alte provincii	localnică	venită
ROMÂNIA	9 395 729	6 089 999	3 305 730	64,8	35,2
Oltenia	729 645	563 096	166 549	77,2	22,8
Muntenia	1 356 513	1 024 425	332 088	75,5	24,5
Dobrogea	465 999	297 728	167 271	64,1	35,9
Moldova	1 477 682	1 082 363	395 319	73,2	26,8
Banat	546 894	321 035	225 859	58,7	41,3
Transilvania	2 170 268	1 420 221	750 047	65,4	34,6
Crișana-Maramureș	841 489	650 582	190 907	77,3	22,7
M. București	1 807 239	729 549	1 077 690	40,4	59,6

Cum ne și așteptam, proporția cea mai ridicată a persoanelor imigrate revine municipiului București (aproape 60% din totalul populației), urmat de Banat (41,3%). Oltenia, Crișana-Maramureș, Muntenia au o populație urbană în care autohtonii dețin între 73—77%.

Atracția populației urbane pe județe este funcție de mărimea orașelor, de nivelul de industrializare etc.

Procentul populației atrase este pentru municipiul București 59,6; județul Brașov, 53,2; Hunedoara, 48,1; Timiș, 42,9; Constanța, 39,7; Caraș-Severin, 38,2; Sibiu, 33,7; Iași, 33,1; Galați, 33,0; Argeș, 30,3; iar pentru județul Botoșani, 13,1; Teleorman, 13,8; Satu-Mare, 15,4; Sălaj, 17,4; Vaslui, 17,4; Mehedinți, 18,0; Bistrița-Năsăud, 18,6.

Municipiile și orașele vechi, mari și industrializate au beneficiat de o importantă imigrație. „Orașul nu a existat înainte de a fi apărut migrantul" spunea — pare-se — A. Toynbee. Teza este valabilă și pentru țara noastră. Nu era suficient să creezi industrie în orașe, era necesar și un disponibil de forță de muncă de la sate.

Vom „radiografia" (tabelul nr. 88) numai populația urbană a județului Brașov, cu cea mai mare populație de veniți (după municipiul București).

[6] Urbanizarea poate avea loc și prin declararea unor localități rurale drept urbane, care s-ar putea numi „urbanizare la domiciliu". Cum nu examinăm urbanizarea, ci numai o formă a migrației, nu vom atinge această problemă.

Tabelul nr. 88

Populația municipiilor și orașelor județului Brașov după provinciile în care s-a născut, 1977

Provincia istorică	Populația născută în	%	Provincia istorică	Populația născută în	%
Populația Brașov	402 504	100,0	Moldova	69 598	17,3
Născută în Brașov	188 506	46,8	Banat	1 623	0,4
Născută în alte provincii	213 998	53,2	Transilvania	65 305	16,2
Oltenia	12 070	3,0	Crișana-Maramureș	7 105	1,8
Muntenia	45 550	11,3	M. București	3 145	0,8
Dobrogea	3 214	0,8	Alte situații și neidentificat	6 388	1,6

Orașele din județul Brașov (Brașov, Făgăraș, Codlea, Predeal, Rîșnov, Rupea, Săcele, Victoria, Zărnești) datorează 53,2% din populația lor celor veniți din alte județe și provincii. Pe primul loc se situează Moldova, urmată de Transilvania, care, împreună dau 63% din totalul imigranților. Dacă luăm însă județele, contribuția cea mai importantă au: Buzău (16 586), Covasna (15 657), Vaslui (13 103), Bacău (12 462), Botoșani (10 506), Vrancea (9 748).

Dacă luăm populația municipiilor și orașelor după populația născută și cea plecată (din cea născută), situația se prezintă ca în tabelul nr. 89.

Tabelul nr. 89

Populația născută în municipiile și orașele provinciei respective și domiciliată în altă parte, 1977

Provincia istorică	Populația născută în municipiile și orașele provinciei	Născută și domiciliată		Populația %	
		în provincia natală	în alte provincii	rămasă	plecată
ROMÂNIA	9 395 729	6 089 999	3 305 730	64,8	35,2
Oltenia	962 034	563 096	398 938	58,5	41,5
Muntenia	1 916 351	1 024 425	891 926	53,5	46,5
Dobrogea	403 590	298 728	104 862	74,0	26,0
Moldova	1 853 849	1 082 365	771 484	58,4	41,6
Banat	401 712	321 035	80 677	79,9	20,1
Transilvania	2 063 195	1 430 221	642 974	68,8	31,2
Crișana-Maramureș	841 689	650 582	191 107	77,3	22,7
M. București	762 582	729 549	33 033	95,7	4,3
Alte situații și neidentificat	190 727	—	—	—	—

Cea mai statornică populație este a municipiului București: din cei 762 582 bucureșteni băștinași, doar 33 033 au părăsit urbea lor (4,3%), pentru a se stabili în altă parte. Urmează Banatul, Crișana-Maramureș și Dobrogea.

Din această mișcare, soldul migrației este cel prezentat în tabelul nr. 90.

Tabelul nr. 90

Soldul migrației municipiilor și orașelor pe provincii, 1977

Provincia istorică	Veniți	Plecați	Sold (+ sau —)
ROMÂNIA	3 305 740	3 115 001	190 729 *
Oltenia	166 549	398 938	—232 389
Muntenia	332 088	891 926	—559 838
Dobrogea	167 271	104 862	62 409
Moldova	395 319	771 484	—376 165
Banat	225 859	80 677	145 182
Transilvania	750 047	642 974	107 073
Crișana-Maramureș	190 907	191 107	— 200
M. București	1 077 690	33 033	1 044 657

* Alte situații și neidentificat.

Marile beneficiare ale imigrației : municipiul București, Transilvania, Banatul și Dobrogea. „Donatoarele" sînt provinciile Muntenia, Moldova și Oltenia.

4. Migrația între comunele țării pe județe și provincii

Migrația între comune, denumită uneori „migrație intersătească", deși puțin studiată [7], are aspecte dintre cele mai interesante. Motivațiile sînt diferite de cele ale populației urbane, distanțele fiind și ele mai mici. Într-adevăr, migrația intersătească este în mare măsură determinată de căsătorii ; sînt, desigur, și alte cauze. Populația domiciliată la sate este în proporție covîrșitoare născută chiar în satele respective (93,4%) și doar 6,6% este venită din altă parte (tabelul nr. 91).

Tabelul nr. 91

Populația comunelor după domiciliu și localitatea de naștere, pe provincii, 1977

Provincia istorică	Populația domiciliată	Domiciliată, dar născută		Populația %	
		localnică	venită	localnică	venită
ROMÂNIA	11 320 565	10 573 093	747 472	93,4	6,6
Oltenia	1 560 072	1 493 969	66 103	95,8	4,2
Muntenia	2 912 693	2 741 656	171 037	94,1	5,9
Dobrogea	364 088	290 453	73 635	79,8	20,2
Moldova	2 751 193	2 643 959	107 234	96,1	3,9
Banat	520 294	431 597	98 697	81,0	19,0
Transilvania	2 088 045	1 933 032	155 013	92,6	7,4
Crișana-Maramureș	1 124 180	1 048 427	75 753	93,3	6,7

[7] Excepție face studiul lui I. Measnicov „Migrația intersătească la recensămîntul din 1966" (manuscris).

V.TREBICI

Cea mai „statornică" populație rurală se află în Moldova, apoi în Oltenia și Muntenia. Altfel spus, deși aceste provincii furnizează grosul migrației, satele lor au rămas relativ stabile. În schimb, provinciile Dobrogea și Banat atrag într-o proporție notabilă pe ruralii din alte provincii.

Pe județe, atracția cea mai puternică exercită satele din județele Constanța (27,7% sînt veniți), Timiș (24,9%), Brașov (16,0%), Arad (12,4%), Sibiu (10,8%). Paradoxal, și județul Ialomița are o proporție mare a imigraților în satele sale (11,3%); explicația se pare că este de ordin administrativ, ca și pentru județul Tulcea (11,1%).

Cît privește populația după comunele de naștere, 10 573 093 de persoane locuiesc în comunele aceleași provincii (93,4%).

Să luăm unul din județele cu cea mai mare proporție a imigranților rurali (județul Timiș) și să vedem de unde au venit aceștia (tabelul nr. 92).

Tabelul nr. 92

Populația domiciliată în comunele județului Timiș după localitățile (comunele) de naștere, 1977

Provincia istorică	Populația născută	%	Provincia istorică	Populația născută	%
Populația comunelor județului Timiș	326 737	100,0	Moldova	12 660	3,9
Născută în Timiș	245 380	75,1	Banat	3 909	1,2
Născută în alte provincii	81 357	24,9	Transilvania	23 467	7,2
Oltenia	5 997	1,8	Crișana-Maramureș	24 031	7,4
Muntenia	3 297	1,0	M. București	141	x
Dobrogea	948	0,3	Alte situații și neidentificat	6 907	2,1

Județele cu cea mai importantă contribuție sînt: Bihor, Arad, Hunedoara, Alba, Maramureș, ceea ce este explicabil pentru județele limitrofe. Surprinzător este faptul că Moldova are o pondere însemnată și, în special, județul Suceava. Desigur, aceste aspecte trebuie investigate mai aprofundat.

Tabelul nr. 93

Soldul migrației intercomunale pe provincii istorice, 1977

Provincia istorică	Veniți	Plecați	Sold (+ sau −)	Provincia istorică	Veniți	Plecați	Sold (+ sau −)
ROMÂNIA	747 472	678 280	69 192*	Banat	98 697	20 009	78 688
Oltenia	66 103	80 268	−14 165	Transilvania	155 013	171 580	−16 567
Muntenia	171 037	140 114	30 923	Crișana-			
Dobrogea	73 635	20 027	53 608	Maramureș	75 753	70 718	5 035
Moldova	107 234	175 560	−68 326				

* Alte situații și neidentificat.

Soldul migrației intercomunale (tabelul nr. 93) arată că plecările sînt mai numeroase decît sosirile în Oltenia, Moldova și Transilvania; celelalte provincii au solduri pozitive.

V.TREBICI

5. Unele considerații finale asupra migrației interne

Deși analiza s-a bazat pe datele recensămîntului din 1977, de la care au trecut opt ani, și probabil unele aspecte s-au schimbat, totuși ea pune în evidență tendințe care pot fi socotite actuale în ce privește fluxurile migratorii, sensul acestora, zonele cîștigătoare și cele care pierd, sugerîndu-ne totodată idei în legătură cu comportamentul migratoriu pe provincii istorice. În legătură cu repartiția persoanelor migrante după sex și vîrstă — caracteristici foarte importante în migrație —, datele privind mișcarea migratorie anuală (schimbările definitive ale domiciliului) sînt publicate doar pentru anii 1968—1973 ; ele concordă cu tendințele observate pe baza recensămintelor populației.

Constatarea cea mai importantă este că în ultimele decenii România a fost teatrul unor mari mișcări de populație, de la sate la orașe, de la un județ la altul, de la o comună la alta. Orașele au populația cea mai mobilă ; satele furnizează cohorte mari de persoane migrante, ele însă rămînînd cu o proporție foarte ridicată a localnicilor. Oltenia, Muntenia și mai ales Moldova sînt marile furnizoare ale migrației, în timp ce marile beneficiare sînt : municipiul București, Dobrogea și Banatul. Are loc așadar un amplu proces de omogenizare culturală și psihologică a națiunii noastre, fenomen pozitiv în esența sa.

Trebuie însă mărturisit deschis că migrația, în ciuda importanței sale, este insuficient studiată. În primul rînd, acest fenomen, de o amploare fără precedent, trebuie încadrat în întreaga istorie socială și economică a țării, pentru a se putea înțelege factorii care îl determină, motivațiile, integrarea și asimilarea migranților. Sub raport strict demografic interesează locul pe care îl au factorii demografici — structura pe vîrste, natalitatea și excedentul natural — în ansamblul condițiilor care determină migrația și, bineînțeles, modificarea comportamentelor demografice — în special, reproductiv și nupțial — în populația localităților care primesc migranți. Iată doar unele din problemele care așteaptă răspuns din partea științelor de specialitate. Lărgirea bazei informaționale este o premisă dintre cele mai însemnate. Să sperăm că viitorul recensămînt al populației va suplini mult din lipsurile de informație pe care le resimțim astăzi.

$P_{t+1} = P_t + (N - M) + (I - E$

CAPITOLUL VIII

DINAMICA ȘI REPRODUCEREA POPULAȚIEI

1. Considerații preliminare

Numărul populației se modifică în permanență sub efectul numărului născuților și decedaților (populația închisă) și sub influența migrației (populația deschisă). Balanța nașterilor și deceselor poartă denumirea de excedent natural sau spor natural, care poate fi pozitiv sau negativ ; balanța imigrărilor și emigrărilor se numește sold migratoriu, și acesta putînd fi pozitiv sau negativ.

Numărul populației la fiecare moment de timp este dat de formula :

$$P_{t+1} = P_t + (N - M) + (I - E),$$

în care $N - M$ este excedentul natural, $I - E$ este soldul migratoriu, iar P_t și P_{t+1} reprezintă numărul populației la două momente succesive de timp.

Diferența $P_{t+1} - P_t$ reprezintă creșterea totală a populației și se compune deci din creșterea naturală (excedentul natural) și din creșterea migratorie (soldul migratoriu) :

$$P_{t+1} - P_t = (N - M) + (I - E).$$

Notînd creșterile cu Δ, formula se mai scrie :

$$\Delta_{\text{totală}} = \Delta_{\text{naturală}} + \Delta_{\text{migratorie}}.$$

Cunoscînd creșterea totală și excedentul natural, putem determina prin calcul creșterea migratorie (soldul migratoriu), atît pentru migrație internă, cît și pentru cea externă. Cu ajutorul acestor formule vom determina indicii respectivi pe provincii istorice și pe județe între 1 ianuarie 1966 și 1 ianuarie 1983.

Ne interesează însă și expresia relativă a dinamicii populației într-o perioadă de timp. Pentru aceasta folosim rata de creștere (%) de la o perioadă la alta, după formula

$$\frac{P_{t+1} - P_t}{P_t} = \frac{P_{t+1}}{P_t} - 1, \text{ sau } \frac{P_{t+1}}{P_t} - 100 \text{ (în procente).}$$

Atunci cînd este vorba de mai multe perioade, se calculează rata medie de creștere, cu binecunoscuta formulă a mediei geometrice

$$(1 + r) = \sqrt[t]{\frac{P_{t+1}}{P_t}}, \text{ de unde } r = \sqrt[t]{\frac{P_{t+1}}{P_t}} - 1,$$

de unde, prin logaritmare, obținem valoarea, în procente, a ratei medii de creștere. Amintim, pentru o mai bună fixare a noțiunii, că rata medie de

V.TREBICI

creștere a populației mondiale a fost pînă nu de mult de 2% anual, mult mai ridicată pentru regiunile în curs de dezvoltare și mai scăzută în regiunile dezvoltate. Sînt țări în care rata medie de creștere este zero; asemenea populații ajung la stadiul de populație staționară. Se înregistrează și țări ale căror populații au rate negative de creștere: acest simptom anunță declinul demografic sau depopularea.

Pentru țara noastră, multă vreme a fost caracteristică o rată medie de creștere a populației de 1%; în unele perioade a fost mai ridicată; în ultimii ani ea este mai mică de un procent, ajungînd chiar la 0,3 — 0,4% anual.

Noțiunea de reproducere a populației, sau de înlocuire a generațiilor succesive, se deosebește fundamental de cea de creștere, sau dinamică, cu toate că și ea sintetizează regimul de natalitate și cel de mortalitate. Îi vom consacra, așadar, un paragraf special în acest capitol.

2. Excedentul (sporul) natural al populației

Caracteristic pentru populația României, atît la nivel național, cît și la nivelul județelor, este faptul că balanța nașterilor și deceselor este pozitivă: excedentul natural este pozitiv ($N > M$). De la această regulă se înregistrează puține excepții, care vor fi arătate și explicate la timpul lor. Dacă luăm perioada 1 ianuarie 1966 — 1 ianuarie 1983, numărul total al născuților vii a fost de 7 027 129, al deceselor de 3 419 589, de unde excedentul natural s-a cifrat la 3 607 540 persoane, ceea ce înseamnă 212 208 în medie anuală. Mai întîi, trebuie făcută remarca că excedentul natural a variat mult pe perioade, reducîndu-se sensibil în ultimii ani, și că există o variație pronunțată pe județe și pe provincii. Explicația rezidă în particularitățile regimului de fertilitate și de mortalitate.

Tabelul nr. 94

Excedentul natural al populației României în perioada 1966—1983

Anii	Excedentul natural	Rata ‰	Anii	Excedentul natural	Rata ‰	Anii	Excedentul natural	Rata ‰
1966	116 233	6,1	1974	236 446	12,2	1981	156 466	7,0
1967	348 635	18,1	1975	220 647	10,4	1982	120 249	5,3
1968	337 582	17,1	1971—			1983	87 606	3,9
1969	264 539	13,2	1975	207 486	10,0	1966—		
1970	233 779	11,6	1976	212 480	9,9	1983	205 286	9,7
1966—			1977	252 273	10,0			
1970	260 154	13,2	1978	204 752	9,4			
1971	205 840	10,0	1979	193 094	8,7			
1972	199 360	9,6	1980	167 028	7,6			
1973	175 136	8,4	1976—					
			1980	198 525	9,1			

Notă. Pentru perioadele cincinale și perioada 1966—1983, excedentul natural este dat ca medie anuală.

Excedentul natural urmează dinamica natalității (tabelul nr. 94): în perioadele de scădere a acesteia se reduce și excedentul natural și, respectiv, rata excedentului natural. Pe întreaga perioadă, excedentul natural

V.TREBICI

a fost în medie de peste 200 000 persoane, dar cu mari oscilații. În 1966, cînd scăderea natalității a atins punctul minim, excedentul natural a fost de 116 233; în anul redresării puternice a natalității (1967), excedentul natural a fost de trei ori mai mare decît în anul precedent. Din tabel se observă scăderea foarte accentuată a excedentului natural: 167 028 în 1980 și 87 606 în 1983.

Dacă trecem la rata excedentului natural, constatăm aceeași tendință de scădere: în anii 1966—1970 aceasta a fost de 13,2‰, în anii 1971—1975 de 10,0‰, în întreaga perioadă analizată a fost de 9,7‰. În ultimii ani, valoarea ratei excedentului natural a fost redusă: 7‰ în 1981 și 3,9‰ în 1983. Desigur, creșterea mortalității generale, ca urmare a îmbătrînirii demografice, a contribuit la scăderea excedentului natural, așa cum se va observa în cazul provinciilor și județelor cu o populație îmbătrînită.

Ce înseamnă în fond rata excedentului natural? Fiind diferența dintre rata brută de natalitate și cea de mortalitate, acest indice este egal, pentru o populație de tip închis, cu rata medie de creștere. Așadar, rata excedentului natural de 9,7‰ înseamnă o rată medie anuală de creștere a populației României de 0,97%, sau, rotunjit, 1% anual, cum am afirmat mai înainte. Or, migrația externă a populației României, avînd un sold negativ, diminuează valoarea ratei excedentului natural, făcînd ca rata medie a creșterii demografice să fie ceva mai redusă decît a excedentului natural.

Tabelul nr. 95

Rata excedentului natural pe provincii istorice 1966—1984

Anii	Oltenia	Muntenia	Dobrogea	Moldova	Banat	Transilvania	Crișana-Maramureș	M. București
1966	5,5	5,8	6,7	10,8	−0,9	5,9	4,6	0,2
1967	17,7	20,9	21,8	23,8	7,1	15,6	11,5	15,5
1968	16,5	18,2	20,8	23,1	8,6	15,3	12,5	13,0
1969	11,9	13,6	15,6	19,3	4,8	12,6	9,6	7,6
1970	9,8	12,3	13,7	16,9	3,4	11,6	9,0	4,4
1971	9,0	10,8	11,8	15,7	2,3	9,6	7,4	2,5
1972	8,9	9,9	10,3	15,1	1,4	9,9	7,5	1,9
1973	7,3	8,6	9,7	13,1	1,7	8,7	6,2	6,1
1974	9,8	11,6	13,2	16,1	4,4	11,1	8,6	4,7
1975	8,9	10,6	12,4	15,3	3,4	10,1	8,5	5,0
1976	8,1	10,4	11,9	14,5	3,1	9,8	7,7	4,2
1977	8,3	10,1	12,1	15,5	3,0	10,0	7,7	4,7
1978	7,3	9,2	11,0	15,4	2,9	9,1	6,7	4,6
1979	6,8	8,4	11,0	14,1	2,3	8,6	6,0	4,3
1980	5,3	6,7	9,5	12,8	1,7	7,6	5,0	3,6
1981	4,9	5,8	9,0	12,1	1,6	7,4	4,8	2,3
1982	3,6	3,9	6,8	9,8	0,6	6,1	3,9	1,9
1983	3,2	2,5	5,8	8,1	−0,7	4,6	2,2	0,8
1984	3,7	4,0	7,7	9,6	0,3	5,2	3,3	2,4

Pe provinciile istorice (tabelul nr. 95), excedentul natural variază: acolo unde natalitatea este ridicată, iar mortalitatea generală este scăzută, ca urmare a unei structuri tinere a populației, excedentul este ridicat, și invers. Din excedentul natural total în anii 1966—1983, de 3 607 540, Moldovei îi revine 1 157 043 (32%), Munteniei 777 972 (22%), Transilvaniei 712 945 (20%), în timp ce Banatului îi revin 52 254 (1,4%).

V.TREBICI

Atunci cînd se vorbește de excedentul sau sporul natural al populației și de rolul acestuia în redresarea demografică a țării, se uită adesea că el reprezintă un sold între natalitate și mortalitate. Desigur, excedentul natural reprezintă „efortul propriu" demografic al unui județ sau al unei provincii, dar el este grevat în măsură de mortalitate. De aceea, realizarea unui spor natural mai înalt — așa cum preconizează politica noastră demografică — cere nu numai creșterea natalității, dar și reducerea mortalității.

Diferențele de nivel există ca și la natalitate : cel mai ridicat excedent natural se constată în Moldova și Dobrogea, explicabil și prin mortalitatea generală mai scăzută. În schimb, tendința de scădere a ratei excedentului natural este generală. Vom recurge la reprezentarea grafică a curbelor excedentului natural pentru România, Moldova și Banat (fig. 38).

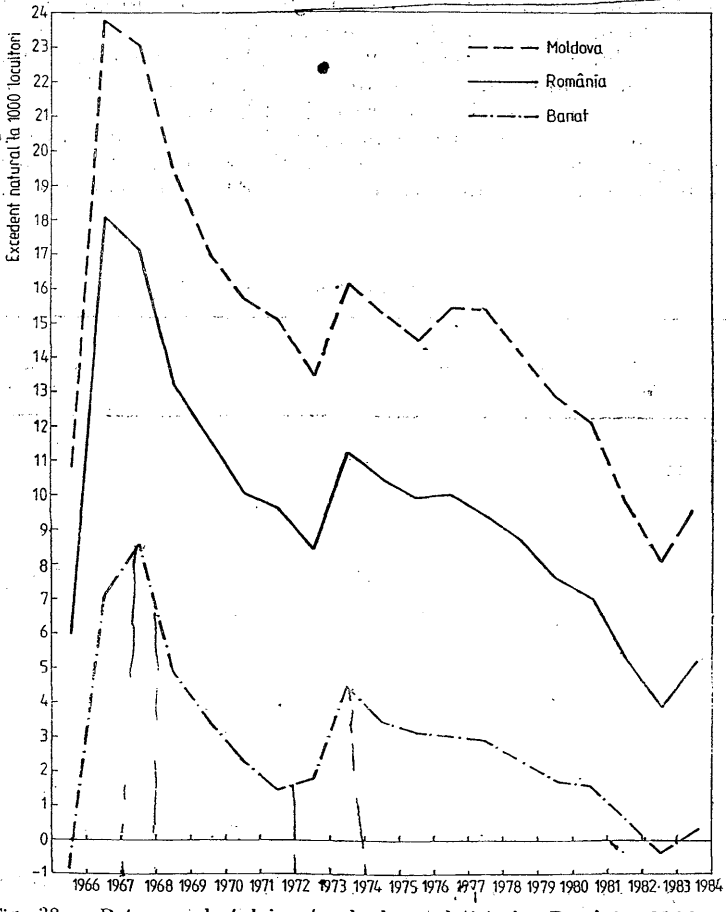

Fig. 38. — Rata excedentului natural al populației din România, Moldova și Banat, 1966—1984.

Situația Banatului apare defavorizată și din cauza nivelului ridicat al mortalității generale. Să stăruim asupra datelor privind anul 1983 refe-

V.TREBICI

ritoare la excedentul natural. Se știe, în acest an, nivelul natalității a fost cel mai scăzut din anii 1967—1983, egal cu cel din 1966. Or, rata excedentului natural (3,9‰) a fost cea mai scăzută din întreaga perioadă 1948—1983, aceasta din cauză că mortalitatea generală a fost de 10,4‰; s-au înregistrat, la cîteva județe, rate negative: Arad (—4,4‰), Timiș (—1,3‰), Giurgiu (—0,5‰), Teleorman (— 0,5‰). În aceste județe mortalitatea generală a ajuns la 14,7‰ (Arad), 12,7‰ (Timiș). Județele din Moldova au încă niveluri ridicate ale excedentului natural: 9,9‰ (Iași), 9,2‰ (Vaslui), 9,0‰ (Bacău). În celelalte județe, doar Bistrița-Năsăud are un nivel similar: 9,6‰, județul Maramureș avînd 7,6‰. Foarte scăzut este excedentul natural și în Oltenia: județul Mehedinți are nivelul zero, iar județul Dolj 1,4‰.

3. Dinamica demografică pe provincii și județe

Am mai amintit că creșterea totală a populației este rezultanta mișcării naturale (excedentului natural) și a mișcării migratorii (soldului migratoriu). Dacă luăm aceeași perioadă 1966—1983, situația creșterii demografice și a componentelor sale este cea din tabelul nr. 96.

Tabelul nr. 96

Numărul populației, creșterea totală, creșterea naturală și creșterea migratorie pe provincii istorice (1 ian. 1966 și 1 ian. 1983)

Provincia istorică	Numărul populației		Creșterea populației (+ sau —)		
	1. I. 1966	1. I. 1983	totală	naturală	migratorie
ROMÂNIA	19 068 330	22 527 235	3 458 905	3 607 540	—148 635*
Oltenia	2 142 439	2 416 380	273 941	342 602	— 68 661
Muntenia	4 099 801	4 512 413	412 612	777 972	—365 360
Dobrogea	701 517	945 776	244 259	166 035	78 224
Moldova	3 961 234	4 614 516	653 282	1 157 043	—503 761
Banat	966 505	1 107 249	140 744	52 254	88 490
Transilvania	3 892 504	4 642 059	749 555	712 945	36 610
Crișana-Maramureș	1 851 447	2 096 540	245 093	251 504	— 6 411
M. București	1 451 884	2 192 302	740 418		594 355

* Soldul negativ al migrației externe (—148 635) nu a putut fi repartizat pe provincii.

Pentru o justă interpretare a datelor, o precizare se impune. Din 1980, în datele statistice ale municipiului București sînt incluse și cele referitoare la Sectorul agricol Ilfov, care ar fi trebuit să figureze în provincia istorică Muntenia. Ca urmare, municipiul București are un spor migratoriu pozitiv supraestimat, în timp ce Muntenia are un spor negativ prea mare. În linii generale, constatăm ceea ce a fost deja pus în evidență la analiza migrației pe baza recensămîntului din 1977: Moldova, avînd cel mai mare excedent natural al populației, are și cel mai mare spor migratoriu negativ, ea furnizează în cea mai mare parte mișcarea migratorie internă a României. Îi urmează Muntenia și Oltenia. Transilvania are un spor migratoriu foarte modest. În schimb, municipiul București este cel mai mare beneficiar al migrației (594 355), urmat de Banat (88 490) și de Dobrogea (78 224).

V. TREBICI

Pentru municipiul București este valabilă împrejurarea cu includerea Sectorului agricol Ilfov. Explicația de fond a situației ar trebui să revină la industrializare și urbanizare ca factori determinanți ai migrației interne; cît privește mișcarea naturală, aici analiza ar trebui să stăruie îndelungat asupra factorilor economici, culturali, educaționali, sanitari care influențează fertilitatea și mortalitatea.

Dinamica relativă a populației României pe întreaga perioadă 1966—1983 arată că rata medie a creșterii demografice naționale este încă ridicată: ceva mai puțin de un procent. În ipoteza că s-ar menține această rată în viitor, populația s-ar dubla în circa 70 ani. Pe provincii (tabelul nr. 97), ratele cele mai mari revin provinciei Dobrogea (4% anual) și popu-

Tabelul nr. 97

Ratele de creștere totală, naturală și migratorie a populației României (1 ian. 1966 — 1983)

Provincia istorică	Creșterea reală %			Rata medie anuală de creștere 1966—1983 (%)
	totală	naturală	migratorie	
ROMÂNIA	18,1	18,9	— 0,8	1,0
Oltenia	12,8	16,0	— 3,2	0,7
Muntenia	10,1	19,0	— 8,9	0,6
Dobrogea	34,8	23,6	11,1	1,0
Moldova	16,5	29,2	—12,7	0,9
Banat	14,6	5,4	9,2	0,8
Transilvania	19,3	18,3	1,0	1,1
Crișana-Maramureș	13,2	13,6	— 0,4	0,7
M. București	51,0	10,1	40,9	2,5

lației municipiului București (2,5%). Moldova are o rată modestă (0,9%), în ciuda ratei foarte ridicate a creșterii naturale. Dobrogea și-a asigurat un ritm puternic de creștere a populației sale nu numai grație aportului imigrației, creșterea naturală are și ea o contribuție însemnată. În ce privește rata pozitivă a creșterii populației Banatului, ea se datorează în proporție covîrșitoare imigrației. Transilvania, ca și în alte situații, este la nivelul mediei naționale, depășind-o chiar ușor.

Dacă Banatul nu ar fi beneficiat de imigrație, numărul populației sale, la 1 ianuarie 1983, ar fi fost de 1 018 759, iar al Moldovei s-ar fi ridicat la 5 118 277 și nu la 4 614 516, cum a fost în realitate, deci cu 503 761 mai puțin.

Dacă ne coborîm la nivelul județelor, vom constata același lucru; cele mai alerte ritmuri de creștere au avut județele înalt industrializate și urbanizate. Dar și aici trebuie făcută remarca că ritmurile variază în funcție de perioadă, în așa fel încît județele intrate mai tîrziu în orbita industrializării își accelerează ritmurile creșterii demografice.

4. Reproducerea populației

Un excedent natural pozitiv sau o rată de creștere pozitivă ($r > 0$) nu ne dau nici o indicație în legătură cu perspectivele reproducerii populației. Cazul cel mai caracteristic ni-l furnizează propria noastră experiență

demografică : în anii 1962—1966, perioada cu cea mai accentuată scădere a natalității, excedentul natural era pozitiv (127 000 persoane anual), rata excedentului natural 6,7‰, iar rata medie anuală de creștere a populației era de circa 0,6% deci toate valori pozitive. Cu toate acestea, populația României intrase într-un proces de declin demografic : nu mai existau condiții pentru reproducerea simplă a populației.

Pentru a înțelege mai bine noțiunea de reproducere a populației să transferăm problema pe planul generațiilor reale : generația părinților și generația copiilor. Un cuplu constituit din soț și soție va fi înlocuit dacă el va aduce pe lume un băiat și o fată care, la rîndul lor, să supraviețuiască pînă la vîrsta cînd vor aduce și ei pe lume un băiat și o fată. Considerațiile noastre au ignorat faptul că există o probabilitate de deces care ar împiedica realizarea exactă a acestei înlocuiri. Să rămînem mai departe în condițiile ipotetice anunțate. Cifra de o fiică care înlocuiește pe mama sa, preluîndu-i sarcina de reproducere, se numește nivelul exact de înlocuire a generației-mamă de către generația-fiică. Acesta este cazul reproducerii simple ; o cifră subunitară indică o reproducere îngustată, iar una supraunitară este expresia unei reproduceri lărgite. La nivelul unei generații (masculine sau feminine) și al unei promoții de căsătorii concrete, lucrurile sînt perfect inteligibile. Să presupunem o generație de femei — din anul 1920 — care la recensămîntul din 1977 era în vîrstă de 57 ani. Efectivul ei a fost de 108 000 și ea a adus pe lume 293 653 copii, din care 142 422 copii de sex feminin. Întrucît calculul nostru se face la vîrsta cînd femeile respective și-au încheiat perioada fertilă și erau în viață la acea dată, înseamnă că am luat în considerare și efectul mortalității. Prin urmare, o femeie din această generație a adus pe lume 2,7 copii sau 1,3 fiice. Se mai exprimă la 1000. Deci 1000 de femei din generația 1922 au adus pe lume 2 719 copii, din care 1 319 erau fiice. Întrucît demografia nu reține pentru calculul reproducerii decît progenitura feminină, vom spune în cazul nostru că s-a realizat reproducerea lărgită : $1\,319/1\,000 \cdot 100 = 132\%$. Generația-fiică este cu 32% mai mare decît generația-mamă.

Exemplul de mai sus ne arată clar că aprecierea reproducerii populației s-ar face cel mai eficace pe baza generațiilor concrete. O asemenea metodă se numește cea a generațiilor, iar observarea este longitudinală. La recensămintele populației, ca și atunci cînd se efectuează anchete demografice, această metodă se folosește. În realitate, în fiecare populație coexistă circa 100 generații feminine și tot atîtea masculine. Cum trebuie procedat în acest caz complex pentru a obține un indice sintetic al reproducerii ? Evident, folosind — ca și în alte cazuri — observarea sincronică sau transversală, construind apoi, pe această bază, o cohortă sintetică sau ipotetică, atașîndu-i valori pe care le-am considera valabile pentru o generație reală. În acest mod am procedat cînd am calculat rata totală de fertilitate, ca descendență finală a unei generații feminine ipotetice (a se vedea cap. VI, § 3). Am precizat atunci că o rată totală de 2,17 copii în 1982 înseamnă că o femeie *ar aduce* pe lume 2,17 copii dacă în anii următori ea *ar avea* fertilitățile specifice ale femeilor cuprinse între 15 și 50 ani observate în anul cînd s-a făcut calculul (1982). Deci, pornind de la cifre reale (ratele de fertilitate observate într-un an), în continuare judecata noastră este condiționată de păstrarea condițiilor din anul de observație.

Mergînd pe această cale, ajungem la calculul unui indice nou pe baza ratei totale de fertilitate, și anume la rata brută de reproducere, și, de aici, la rata netă de reproducere, în optică transversală (sincronică). Pentru a

obține aceste două valori, este nevoie să determinăm mai întîi numărul de fiice, aplicînd la rata totală de fertilitate, raportul de feminitate al nașterilor (rata brută de reproducere), iar apoi, prin aplicarea probabilităților de supraviețuire, ajungem la rata netă de reproducere, care deci ține seama de efectul mortalității. Vom exemplifica metoda de calcul și interpretarea indicilor obținuți pe baza datelor privind România în anul 1982 (tabelul nr. 98).

Tabelul nr. 98

Ratele specifice de fertilitate a populației feminine, probabilitățile de supraviețuire, rata brută și netă de reproducere, 1982

Grupa de vîrstă a femeilor	${}_5f_x$ ‰	${}_5f_x \cdot 0{,}485$	$s_{x+2,5} = \frac{l_x + l_{x+5}}{2}$	${}_5f_x \cdot 0{,}485 \cdot s_{x+2,5}$	col.4 $(x+2,5)$
A	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
15—19 ani	68,9	33,417	0,96482	32,2414	564,2245
20—24 „	184,4	89,434	0,96149	85,9890	1934,7525
25—29 „	107,2	51,992	0,95717	49,7652	1368,543
30—34 „	47,5	23,038	0,95218	21,9363	712,9295
35—39 „	19.6	9,506	0,94568	8,9896	337,1100
40—44 „	5,2	2,522	0,93694	2,3627	100,4148
45—49 „	0,4	0,192	0,92394	0,1792	8,512
Σ	433,2	210,103	—	201,4634	5026,4863
5Σ	2 166	1 050,52	—	1 007,317	24,95

Cîteva lămuriri se impun. Raportul de feminitate la naștere, de 0,485 este media anilor 1955—1973, care înseamnă, în altă expresie, că la naștere am avut 100 fete la 106,2 băieți; dacă luăm numai anii 1966—1973 raportul de feminitate este de 0,486 (100 fete la 105,8 băieți). Valorile probabilităților de supraviețuire sînt luate din tabela de mortalitate a femeilor, pe anul 1982, calculată de autori. În ultima coloană am calculat vîrsta medie *netă* a mamelor la nașterea copiilor lor, puțin deosebită de vîrsta medie *brută*.

Așadar, valorile pentru anul 1982 sînt următoarele:

a) rata totală la fertilitate (RTF) 2,166 copii
b) rata brută de reproducere (R) 1,051 fiice
c) rata netă de reproducere (R_0) 1,007 fiice
d) vîrsta medie netă a mamelor ($\bar{m}$) 24,95 ani
e) vîrsta mediană a mamelor 24,00 ani

Interpretarea acestor valori este simplă. În anul 1982, o femeie ar lăsa în urma ei 2,17 copii, dacă în viitor ar avea intensitatea fertilității pentru toate femeile din 1982 (col. 1); ea ar lăsa în urma ei 1,051 fiice, dacă nu ar exista mortalitate, sau 1,007 fiice, dacă se ia în considerare efectul mortalității. Vîrsta medie netă a mamelor este de aproape 25 ani, cea mediană de 24 ani, denotînd precocitatea nașterilor.

Așadar, în 1982 era asigurată înlocuirea generațiilor sau reproducerea; este adevărat, generația-fiică era doar cu 0,7% mai mare decît generația-mamă. În 1983 nu mai era asigurată reproducerea simplă.

Se vede de aici că rata netă de reproducere sintetizează regimul de fertilitate și cel de mortalitate. Se mai poate calcula și o rată de creștere naturală intrinsecă sau rata lui A. Lotka. O formulă simplificată este următoarea:

$$(1 + r)^{\bar{m}} = R_0,$$

de unde

$$(1 + r) = \sqrt[m]{R_0} \quad \text{și} \quad r = \sqrt[m]{R} - 1.$$

Soluția se obține prin logaritmare. În exemplu nostru :

$$(1 + r)^{24,95} = 1,007$$

$$(1 + r) = \sqrt[24,95]{1,007}$$

$$\log (1 + r) = \frac{\log 1,007}{24,95} = \frac{0,00303}{24,95} = 0,0001214$$

antilog $0,0001214 = 1,0003$

$r = 1,0003 - 1 = 0,0003$ sau 0,03%.

Dacă populația ar rămîne în regimul de fertilitate și de mortalitate de mai sus, ea ar crește, într-o perioadă nedefinită, cu 0,03% anual. O rată netă de reproducere egală cu unitatea ne-ar da o rată intrinsecă de creștere egală cu zero ; valori subunitare ale ratei nete de reproducere ne dau valori negative ale ratei lui Lotka. Calculul complet ne duce însă la noțiunea de populație stabilă, unde valorile mai sus arătate se combină și cu repartiția populației pe sexe și vîrste [1].

Pentru prezentarea perspectivelor reproducerii populației pe provincii istorice, am luat doi ani : 1966, cu fertilitatea cea mai scăzută, și 1982. Pentru 1966 s-a folosit tabela de mortalitate 1964—1967 a populației României, folosind funcțiile biometrice nediferențiat pentru toate provinciile. În schimb, pentru 1982 s-au folosit tabele de mortalitate pe provincii.

În 1966, cu excepția Moldovei, care își asigura reproducerea lărgită, toate celelalte provincii se aflau sub nivelul de înlocuire a generațiilor (tabelul nr. 99). Cele mai nefavorabile locuri le ocupă municipiul București

Tabelul nr. 99

Rata totală de fertilitate, ratele brută și netă de reproducere și vîrsta mamelor, 1966

Provincia istorică	Rata totală de fertilitate (număr de copii)	Rata brută de reproducere (număr de fiice)	Rata netă de reproducere (număr de fiice)	Vîrsta mamelor	
				medie	mediană
ROMÂNIA	1,903	0,923	0,865	26,00	24,85
Oltenia	2,004	0,972	0,912	24,76	23,78
Muntenia	1,847	0,896	0,840	25,49	24,44
Dobrogea	1,685	0,817	0,769	25,92	25,75
Moldova	2,406	1,167	1,089	27,24	26,21
Banat	1,371	0,665	0,624	24,20	23,34
Transilvania	1,967	0,954	0,894	26,13	24,97
Crișana-Maramureș	1,973	0,957	0,897	25,83	24,65
M. București	0,891	0,432	0,405	26,47	26,03

[1] Vl. Trebici, *Populația stabilă : model matematic și aplicații la populația României*, în : Studii și cercetări de calcul economic și cibernetică economică A. S. E., anul XVIII, nr. 4, 1983, p. 73—84.

(0,405) și Banatul (0,624); locurile ceva mai bune revin Olteniei, Transilvaniei, Crișanei-Maramureș. Diferențele de fertilitate se regăsesc și în valorile ratelor brută și netă de reproducere. Cît privește vîrsta medie și mediană a mamelor, semnificația lor a fost amintită la analiza fertilității. Banatul și Oltenia se caracterizează prin precocitatea maternității; vîrsta mai ridicată în Moldova se datorează rangului mediu al nașterilor, care este mai mare, în timp ce în municipiul București, vîrsta ridicată este expresia tardivității nașterilor — model cultural specific metropolelor.

Situația din 1982 apare schimbată, deși ne aflăm în faza unei accentuate scăderi a natalității. Totuși rata totală de fertilitate de 2,166 este încă cu 14% mai înaltă decît în 1966, iar rata netă de reproducere este chiar cu circa 17% mai mare, aceasta ca urmare a scăderii mortalității și, respectiv, a creșterii probabilităților de supraviețuire.

În 1982, reproducerea populației României era asigurată la limită, dar cu diferențe sensibile pe provincii (tabelul nr. 100). Moldova avea o repro-

Tabelul nr. 100

Rata totală de fertilitate, ratele brută și netă de reproducere și vîrsta mamelor, 1982

Provincia istorică	Rata totală de fertilitate (număr de copii)	Rata brută de reproducere (număr de fiice)	Rata netă de reproducere (număr de fiice)	Vîrsta mamelor	
				medie	mediană
ROMÂNIA	2,166	1,053	1,0094	24,95	24,00
Oltenia	2,324	1,130	1,084	24,07	23,34
Muntenia	2,297	1,116	1,068	24,27	23,50
Dobrogea	1,956	0,951	0,906	24,42	23,63
Moldova	2,835	1,378	1,311	25,74	24,62
Banat	1,568	0,762	0,738	24,47	23,66
Transilvania	2,064	1,003	0,967	25,18	24,23
Crișana-Maramureș	2,135	1,038	0,997	25,10	24,11
M. București	1,341	1,652	0.629	25,42	24,78

ducere lărgită cu 31%, Oltenia cu 8,4% și Muntenia cu 6,8%; celelalte provincii nu mai erau în stare să-și asigure reproducerea simplă. Cea mai defavorizată situație se întîlnește în municipiul București (reproducerea este cu 37% sub nivelul de înlocuire) și Banatul (reproducerea este cu 26% sub nivelul de înlocuire). Provincii însumînd o jumătate din populația României nu puteau să-și asigure reproducerea. În 1983, rata de reproducere a populației României era subunitară, ca urmare în special a scăderii accentuate a natalității.

Caracterul diferențial al reproducerii pe provincii este o realitate. Față de media națională, nivelul Moldovei este cu 30% mai înalt, al Olteniei cu 8%; în schimb, al municipiului București cu 38% mai mic. Se poate reține de pe acum — problema va fi reluată — cît de necesar este demersul diferențial al măsurilor de politică demografică.

5. Tranziția demografică pe provincii istorice

În formularea cea mai generală, tranziția demografică este un proces de lungă durată în istoria populației, în cadrul căruia se realizează trecerea de la niveluri înalte ale natalității și mortalității la niveluri scăzute,

caracteristice așa-numitului regim demografic modern. În aceste condiții, excedentul natural se reechilibrează la noile niveluri. De pildă, în anii 1888—1900 natalitatea populației României era de 40,6‰, iar mortalitatea, de 29‰, cu un excedent natural de 11,6‰; în anii 1966—1975, excedentul natural avea aceași valoare (11,5‰), dar la o natalitate de 20,9‰ și o mortalitate de 9,4‰.

Studiile recente asupra tranziției demografice au arătat că de fapt sînt mai multe tranziții care însoțesc trecerea de la nivelurile ridicate ale natalității și mortalității la niveluri joase. Are loc o tranziție a structurii pe vîrste : se trece de la o structură tînără la una îmbătrînită. Se modifică de asemenea tipologia migrației, a structurii populației active.

Tranziția demografică trebuie văzută ca un amplu capitol al istoriei sociale și economice. Durata ei este întinsă pe un secol și mai bine ; factorii care o determină sînt de natură socială, economică, culturală, constituind ceea ce poartă denumirea generică de „modernizare" a societății.

Desfășurarea ei are loc în faze (model european) : în prima fază, nivelurile natalității și mortalității sînt înalte, dar fluctuante ; faza a doua începe cu scăderea mortalității, după care urmează — cu un decalaj mai mare sau mai mic — reducerea natalității ; în faza a treia se reechilibrează cele două componente ale mișcării naturale. Obișnuit, în faza a doua se realizează și „explozia demografică" : sporirea excedentului natural și a ratei medii de creștere a populației, datorită decalajului dintre scăderea mortalității și cea a natalității. Țările dezvoltate au parcurs toate aceste faze ale tranziției demografice ; cele în curs de dezvoltare se află încă în fazele incipientă sau avansată. Între țări există decalaje în timp ; Europa occidentală a cunoscut tranziția demografică cu circa 3—4 decenii înaintea țărilor din Europa de est.

Deși problema este atît de importantă, studiul tranziției demografice din România este relativ redus [2]. Desigur, sînt necesare serii de date statistice pentru cel puțin o sută de ani, studii de demografie istorică, de istorie socială, de geografie istorică, pentru a putea descrie și analiza acest proces în toată complexitatea sa.

Tranziția demografică în România s-a produs cu un decalaj de cîteva decenii față de țările Europei occidentale. Mortalitatea a cunoscut o tendință lentă de scădere, iar natalitatea a început să scadă — ca tendință fermă — după primul război mondial. Dar faza în care s-a produs cea mai rapidă scădere a mortalității și cea mai accentuată diminuare a natalității este perioada ultimelor 3—4 decenii din istoria României, în condițiile unor profunde schimbări politice, sociale, economice și culturale. Procesul a fost însoțit de îmbătrînirea demografică, de modificarea tendințelor migrației, de schimbarea ratelor de activitate economică și a structurii populației active.

Ne interesează dacă tranziția demografică a avut particularități regionale. A. J. Coale [3] a efectuat o investigație a tranziției demografice

---

[2] Vl. Trebici, *Tranziția demografică în România*, „Viitorul social", an. VII, nr. 2, 1978, p. 335—344 ; Vl. Trebici, *La Transition démographique dans les pays de l'Europe de l'Est : le cas de la Roumanie*. Collana de Studi e Monografie della Società Italiana di Economia, Demografia e Statistica. Nuova Serie, 1981, N. 7 ; Vl. Trebici și I. Ghinoiu, *Demografie și etnografie*, Edit. științifică și enciclopedică, manuscris, Cap. II. Tranziția demografică a populației României.

[3] A. J. Coale, *The Demographic Transition Reconsidered*, I. U. S. S. P., Liège, 1973, vol. I, p. 53—72.

în Europa, pe provincii și regiuni, stabilind diferențe notabile între acestea. Într-adevăr, tranziția demografică începe în mediul urban, se continuă cu populația rurală, are variații pe clase și categorii sociale și, bine înțeles, se diferențiază pe zone și regiuni.

Încercăm să analizăm acest proces în România, pe provincii istorice. Din păcate, nu avem date pe o sută de ani, ci doar pe perioada 1966 — 1984, așa că nu putem cuprinde decît un „fragment" din tranziția demografică. Fiind o analiză „sincronică", rezultatele sînt totuși interesante. Mai trebuie reamintit că aprecierea tranziției demografice se face pe baza curbelor ratelor de natalitate și mortalitate, cu lipsurile inerente acestor indici. Cu toate acestea, unele tendințe apar cu destulă claritate.

Făcînd abstracție de anii 1967—1968 și 1974, cu indici de natalitate marcați de anumite măsuri, legate de regimul întreruperilor de sarcină, tendința natalității este de scădere, în timp ce mortalitatea este în ușoară creștere, datorită și îmbătrînirii demografice. Luat pe ansamblul perioadei 1966—1984 (fig. 39), rata de natalitate se află la un nivel relativ ridicat

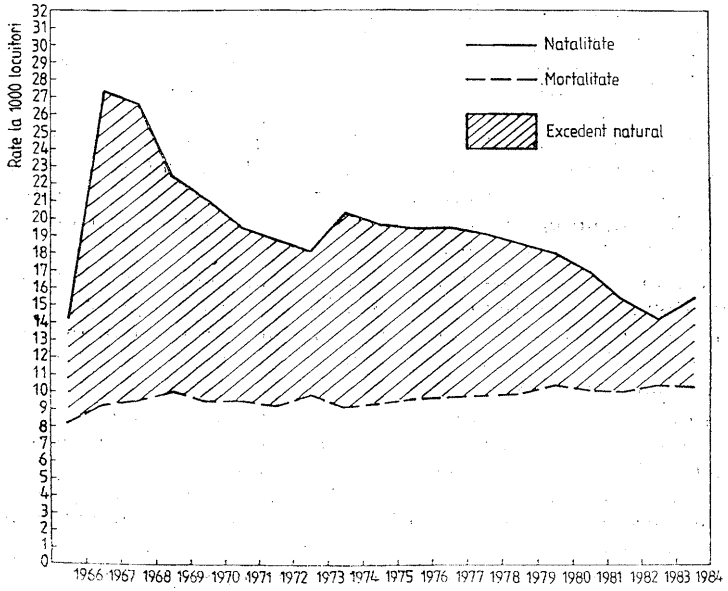

Fig. 39.—România. Natalitatea, mortalitatea și excedentul natural, 1966—1984.

(aproape 20‰), iar rata de mortalitate, deși în creștere în ultimii ani, a fost în medie de 9,6‰, ceea ce ne dă o rată a excedentului natural de 10,1‰ corespunzătoare unei rate medii anuale de creștere de 1%. Față de țările din Europa occidentală, natalitatea și excedentul natural au valori superioare. Despre tranziția demografică din România se poate spune cert că ea este în faza a treia, de reechilibrare a tendințelor natalității și mortalității la niveluri mai joase, dar nu se poate afirma că este încheiată. Este adevărat, în ultimii ani scăderea natalității este foarte rapidă. Eficacitatea măsurilor de politică demografică s-ar putea manifesta în anii următori printr-o redresare a nivelului la 19—21‰, așa cum se preconizează.

V.TREBICI

Pe provincii tranziția demografică are particularități (tabelul nr. 101).

Tabelul nr. 101

Ratele de natalitate, mortalitate și ale excedentului natural, 1966—1984

(medii)

Provincia istorică	Natalitatea	Mortalitatea	Excedentul natural	Provincia istorică	Natalitatea	Mortalitatea	Excedentul natural
ROMÂNIA	19,6	9,9	9,7	Banat	14,8	12,2	2,6
Oltenia	18,6	10,5	8,1	Transilvania	19,0	9,7	9,3
Muntenia	19,3	9,7	9,6	Crișana-Maramureș	18,2	13,1	5,1
Dobrogea	19,6	8,2	11,4	M.București	13,9	9,3	4,6
Moldova	22,9	8,3	14,6				

Ne atrage atenția, în primul rînd, situația Moldovei (fig. 40), cu o natalitate relativ înaltă și cu o mortalitate scăzută, avînd un excedent natural surprinzător de ridicat (14,6‰), ceea ce ar însemna o rată medie

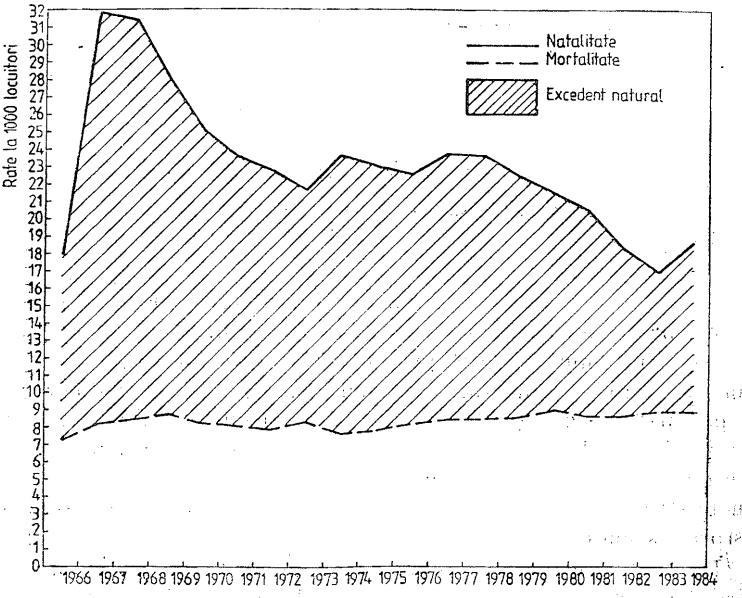

Fig. 40. — Moldova. Natalitatea, mortalitatea și excedentul natural, 1966—1984.

de creștere de 1,5% anual, Moldova fiind cea mai puțin avansată în faza a treia a tranziției demografice. În același timp, se constată o rapidă scădere a natalității populației Moldovei, nivelul acesteia rămînînd superior mediei naționale.

V.TREBICI

Dobrogea se apropie de tipul „moldovenesc" : cu o natalitate încă ridicată și cu cea mai scăzută mortalitate (fig. 41).

Așadar, cele două provincii sînt apropiate prin natalitate ridicată, mortalitate scăzută și o structură relativ tînără a populației. În schimb,

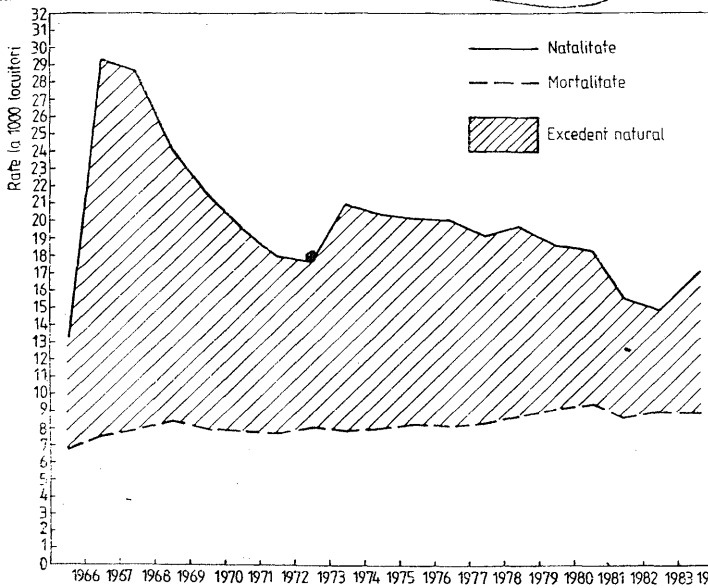

Fig. 41. — Dobrogea. Natalitatea, mortalitatea și excedentul natural, 1966—1984.

Moldova este provincia cu cea mai puternică emigrare, în timp ce Dobrogea este prin excelență beneficiară a imigrării.

La polul opus, se află provincia Banat. Natalitatea este de multă vreme foarte redusă, mortalitatea generală este cea mai ridicată, iar structura pe vîrste se găsește într-un avansat stadiu de îmbătrînire (fig. 42). În unii ani, excedentul natural a fost chiar negativ. Tranziția demografică din Banat este cea mai veche în România; puține studii — printre care și unele străine — s-au ocupat de această problemă în contextul general al istoriei sociale.

Dacă Oltenia are o mortalitate ridicată (fig. 43), datorită și îmbătrînirii demografice accelerate din ultimele trei decenii, și un excedent mai modest, se poate presupune că viteza tranziției demografice s-a accelerat, pe fondul acțiunii unor factori în mare măsură specifici acestei provincii.

Muntenia, cu o natalitate încă ridicată și cu un excedent natural mare (9,6), se caracterizează printr-o accelerare a scăderii natalității în ultimii ani (fig. 44).

În schimb, provincia care exprimă o constanță în tranziția demografică este Transilvania (fig. 45) : cu o natalitate de 19,0‰ pentru întreaga

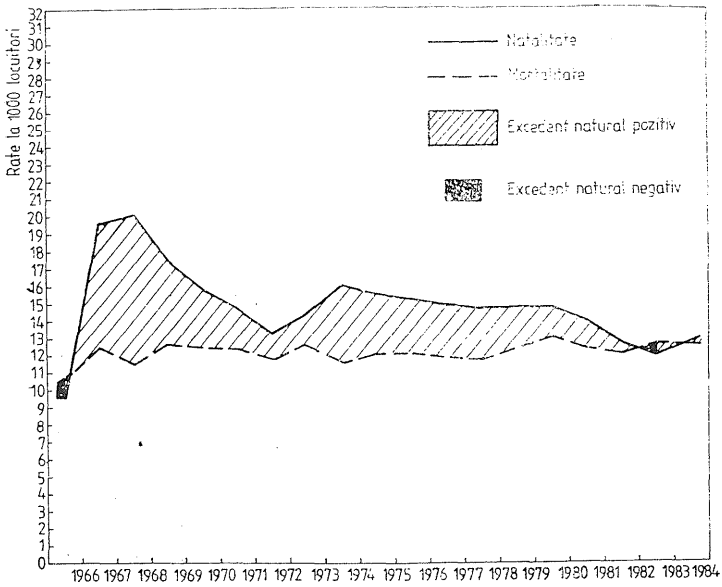

Fig. 42. — Banat. Natalitatea, mortalitatea și excedentul natural, 1966—1984.

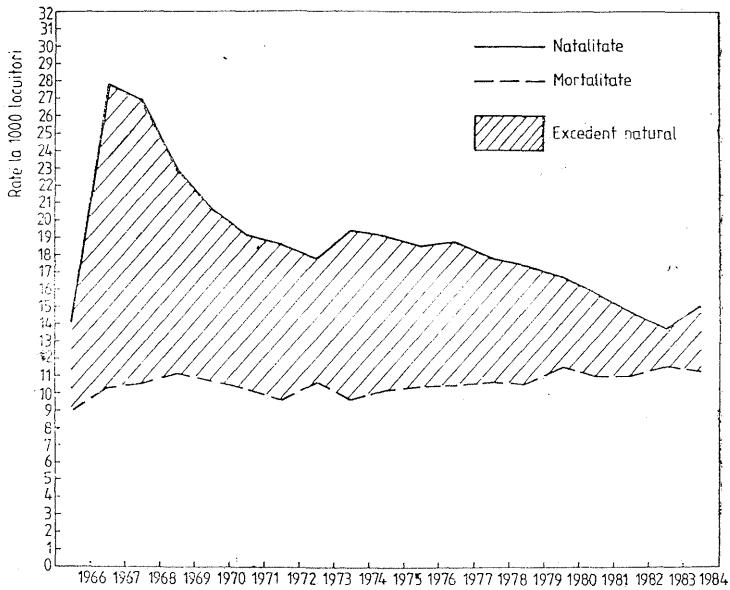

Fig. 43. — Oltenia. Natalitatea, mortalitatea și excedentul natural, 1966—1984.

V.TREBICI

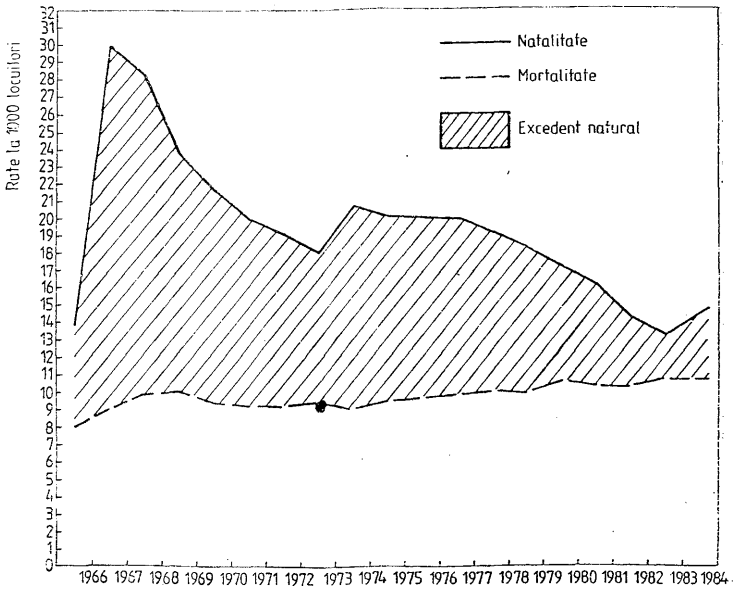

Fig. 44. — Muntenia. Natalitatea, mortalitatea și excedentul natural, 1966 — 1984.

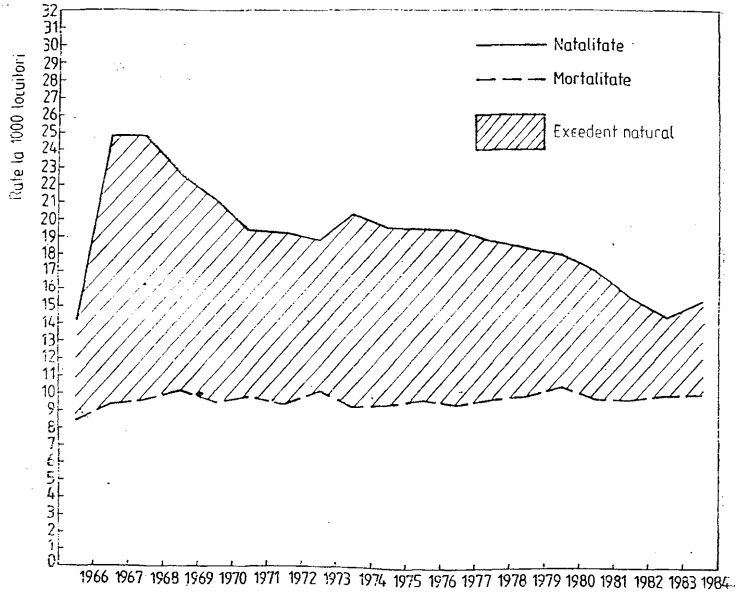

Fig. 45. — Transilvania. Natalitatea, mortalitatea și excedentul natural 1966 — 1984.

perioadă și cu spor natural de 9,3‰, ea ar putea să reprezinte un model ideal pentru România, cu condiția stabilității, fiind chiar între limitele de 19—21‰ preconizate pentru natalitatea națională.

Crișana-Maramureș are particularități între tipul Banatului, mai ales prin județul Arad, și tipul Transilvaniei, prin județele Maramureș și Satu Mare.

Cît privește populația municipiului București, particularitățile sale nu permit prea multe judecăți în legătură cu tranziția demografică.

Cu toate particularitățile tranziției demografice pe provincii — schițate doar în rîndurile de mai sus, fără o pretenție analitică —, ceea ce trebuie reținut este faptul că diferențele sînt neimportante față de nivelul unitar al tranziției populației României. Cu alte cuvinte, omogenitatea și aici este trăsătura dominantă.

CONCLUZII

Studiul fenomenelor demografice în profil regional nu urmărește doar scopuri teoretice. În ultimă analiză, orice cîștig științific trebuie pus la îndemîna acțiunii sociale, la fundamentarea măsurilor de politică socială și economică.

Demografia regională este strîns legată de strategia dezvoltării forțelor de producție în teritoriu, care se va continua cu fermitate și în anii următori. În Directivele Congresului al XIII-lea al P. C. R. se subliniază: „Va fi promovată cu consecvență politica de amplasare rațională a forțelor de producție pe teritoriu, de ridicare economică-socială a tuturor județelor țării, în vederea creării unor condiții egale de muncă și de viață pentru toți cetățenii patriei" [1].

Principala forță de producție — se știe bine acest lucru — este forța de muncă, al cărei volum este determinat de populația totală, de structura demografică, care, la rîndul ei, este condiționată de natalitate și de mortalitate. O politică demografică activă, ale cărei principii și opțiuni au fost stabilite în Programul P. C. R. adoptat de Congresul al XI-lea al partidului, urmărește să realizeze o dezvoltare armonioasă a populației, o îmbunătățire sistematică a caracteristicilor calitative și cantitative ale acesteia. În esență, politica noastră demografică este natalistă, de stimulare a natalității și de asigurare a unui spor demografic corespunzător. Ea vizează și alte obiective : reducerea mortalității și, respectiv, creșterea duratei medii de viață, asigurarea unei structuri armonioase din punct de vedere al vîrstelor pentru menținerea tinereții și vigorii poporului nostru. O serie de alte orientări se referă la urbanizare, la gradul de instruire al populației, la gradul de ocupare, la structura profesională a populației. Toate strategiile dezvoltării economico-sociale au o influență directă asupra populației și tendințelor demografice.

Obiectivele politicii demografice, integrate în politica economico-socială a țării, au caracter calitativ sau o expresie cantitativă. În Directivele Congresului al XIII-lea al partidului se spune : „Pe baza dezvoltării generale economico-sociale a țării, a amplului program de măsuri privind întărirea familiei, creșterea natalității, ocrotirea mamei și copilului, se estimează că populația totală a țării va ajunge în anul 1990 la 24 milioane locuitori".

În ce privește populația ocupată, aceasta va ajunge în 1990 la 11,5 milioane persoane, reprezentînd 48 la sută din populația totală a țării. Din totalul populației ocupate, circa 73 la sută urmează să lucreze în ramu-

[1] *Directivele Congresului al XIII-lea al Partidului Comunist Român cu privire la dezvoltarea economico-socială a României în cincinalul 1986—1990 și orientările de perspectivă pînă în anul 2000*, București, Edit. politică, 1984, p. 18.

rile neagricole, iar în agricultură 27 la sută, asigurîndu-se îmbunătățirea structurii pe vîrste a populației active din acest sector. Prin dezvoltarea orașelor și transformarea unor centre comunale în orașe agroindustriale, populația din mediul urban va atinge o pondere de 57 — 58 la sută. Foarte important este rolul sistemului de ocrotire a sănătății, care va trebui — printre altele — să asigure o structură viguroasă a populației.

Sarcini importante așadar, care reclamă eforturi mari pentru realizarea lor din partea tuturor sistemelor societății noastre, ca și a întregului popor.

Știința — în cadrul ei, și demografia — trebuie să analizeze mai temeinic problemele și să ofere soluții fundamentate politicii sociale și demografice. Considerăm că analiza teritorială a populației și a fenomenelor demografice, efectuată cu metode adecvate, poate să aducă o contribuție mai mare la realizarea obiectivelor prevăzute. Cadrul teritorial al analizei nu trebuie să se limiteze numai la județe, municipii și orașe, comune; el trebuie să folosească și alte demersuri, să construiască noi cadre, cum ar fi zonele. Un prim pas în această direcție îl oferă cadrul provinciilor istorice, pe care l-am folosit în cartea noastră. Ideea subiacentă a acestui demers este aceea că diversificarea modelului demografic național în submodele regionale este sesizabilă în primul rînd la nivelul provinciilor istorice. Sperăm că acest lucru a fost demonstrat în lucrare și că rezultatele analizei noastre vor folosi și altor discipline care se ocupă de fenomene și procese social-economice în profil teritorial.

Caracterul diferențial al fenomenelor demografice atrage atenția asupra necesității ca măsurile de politică să fie și ele diferențiate — după caracteristici sociale, teritoriale, culturale —, iar în cadrul lor să se acorde o mai mare importanță acțiunii de influențare a modelelor și submodelelor culturale, a comportamentelor demografice. Acest lucru apare cu toată claritatea dacă examinăm situația demografică actuală și o raportăm la obiectivele prevăzute.

Tabelul nr. 102

Principalii indici demografici ai populației României, 1983

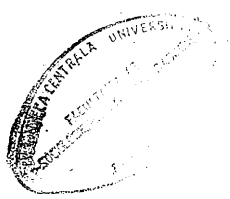
	Indici			Indici	
1	Populația la 1 ianuarie 1983	22 527 235	10	Rata sporului natural (‰)	3,9
			11	Rata totală de fertilitate (număr de copii)	2,00
2	Populația la 1 ianuarie 1984	22 593 720	11 a	— municipii și orașe	1,69
			11 b	— comune	2,46
3	Creșterea totală	66 485	12	Rata netă de reproducere (număr de fiice)	0,96
4	Rata creșterii totale (%)	0,30			
5	Născuți vii	321 498	13	Durata medie de viață (ani)	70,0
6	Decese	233 892	14	Rata mortalității infantile (‰)	23,9
7	Spor natural	87 606	15	Rata de nupțialitate (‰)	7,3
8	Rata de natalitate (‰)	14,3	16	Rata de divorțialitate (‰)	1,53
9	Rata de mortalitate (‰)	10,4	17	Ponderea populației din mediul urban (%)	50,0

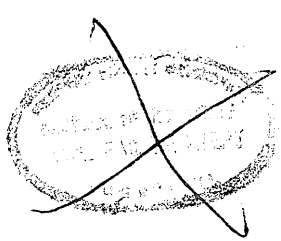
Cu o natalitate de 14,3 % și cu o rată netă de reproducere de 0,96 fiice, în perspectivă nu s-ar putea asigura reproducerea populației României (tabelul nr. 102). Dacă creșterea duratei medii de viață la 70 ani și scăde-

rea mortalității infantile la 23,9 decese sub 1 an la 1 000 născuți vii sînt indici pozitivi, în schimb scăderea sporului natural și a natalității este de natură să inspire cele mai vii preocupări. Problema a fost examinată de Comitetul Politic Executiv al C. C. al P. C. R., care a adoptat măsuri de cea mai mare importanță [2]. Ea a făcut de asemenea obiectul Plenarei lărgite a Consiliului Sanitar Superior din 7 martie 1984. S-a prevăzut, printre altele, ca natalitatea să fie, an de an, de cel puțin 19—21 la mie, fiecare familie ar trebui să aibă, în medie, 3—4 copii.

La redresarea natalității și menținerea ei la un nivel înalt — problemă demografică fundamentală — trebuie să contribuie și întreaga populație, toate categoriile sociale, toate regiunile țării. Analiza demografică regională arată însă existența unor importante diferențe pe județe și provincii, la populația urbană și rurală. De pildă, dacă natalitatea populației rurale în ultimii ani este mai mică decît a populației urbane — aceasta, datorită particularităților calculului ratei de natalitate —, în schimb, populația rurală feminină avea, în 1983, în medie 2,46 copii, cu 45% mai mult decît populația orașelor. Cît privește natalitatea pe provincii în 1983, ea era în Moldova cu 19% deasupra mediei naționale, în timp ce în Banat ea reprezenta 83% din media națională, iar natalitatea populației municipiului București era de 76% în raport cu media națională. Aceeași era situația și în privința sporului natural : în Banat, acesta a fost negativ, contribuția celorlalte județe și provincii era redusă, singură Moldova contribuind cu 44% la sporul natural al țării.

Pentru realizarea obiectivelor prevăzute pentru anul 1990, sînt necesare o susținută redresare a natalității și o reducere a mortalității. Educația populației, a familiilor în spiritul răspunderii istorice pentru viitorul națiunii capătă astfel o importanță deosebită. Se cer, așadar, schimbarea tendințelor demografice actuale în concordanță cu interesele fundamentale ale poporului român, remodelarea comportamentelor demografice, consolidarea valorilor etice și culturale care au asigurat dăinuirea poporului român. Rezultă clar importanța sarcinilor demografiei regionale în descifrarea și analiza aprofundată a tendințelor teritoriale, atît de necesară pentru sporirea eficienței politicii demografice.

[2] *Hotărîrea Comitetului Politic Executiv al C. C. al P. C. R. cu privire la creșterea răspunderii organelor și organizațiilor de partid, organelor de stat și cadrelor medico-sanitare în înfăptuirea politicii demografice și asigurarea unui spor corespunzător al populației*, „Scînteia", 3 martie 1984.

TREBICI VLADIMIR and HRISTACHE ILIE, **Demografia teritorială a României** (ROMANIA'S TERRITORIAL DEMOGRAPHY), Editura Academiei R. S. România, București, 1986, 160 p.

CONTENTS

INTRODUCTION 7

Ch. I. TERRITORIAL DEMOGRAPHY. CONCEPTS AND METHODS. 11

1. Concepts of territorial demography 12
2. Framework of analysis 14

Ch. II. NUMBER OF POPULATION AND TERRITORIAL DISTRIBUTION . . . 22

1. Number and density of population 22
2. Level of urbanization 25

Ch. III. DEMOGRAPHIC STRUCTURES 31

1. Sex distribution of population 32
2. Age distribution of population 36
3. Some aspects of the demographic ageing 42
4. Distribution of population by marital status 45

Ch. IV. MORTALITY OF POPULATION 46

1. Evolution of the general mortality 46
2. Evolution of the mortality according to life tables 47
3. Infant mortality 60

Ch. V. NUPTIALITY OF POPULATION 68

1. Distribution of population by marital status 69
2. Evolution of nuptiality. 75
3. Territorial patterns of nuptiality 77
4. Marriage dissolution 81

Ch. VI. FERTILITY OF POPULATION 87

1. Some theoretical and methodological problems 87
2. Evolution of birth-rate 90
3. Evolution of female fertility 93
4. Territorial fertility. A longitudinal approach 111
5. Some conclusions 115

Ch. VII. MIGRATION OF POPULATION 117

1. General remarks 117
2. Migration between counties and provinces according to the census of 5.I. 1977 119
3. Migration between towns and cities by counties and provinces 131
4. Migration between villages by counties and provinces 134
5. Some concluding remarks on internal migration 136

Ch. VIII. DYNAMICS AND REPRODUCTION OF THE POPULATION 137

1. Introductory remarks 137
2. Natural increase of the population 138
3. Population dynamics by counties and provinces 141
4. Population reproduction 142
5. Demographic transition by historical provinces 146

CONCLUSIONS. 154

TREBICI VLADIMIR et HRISTACHE ILIE, **Demografia teritorială a României** (LA DÉMOGRAPHIE TERRITORIALE DE LA ROUMANIE), Editura Academiei R. S. România, București, 1986, 160 p.

TABLE DES MATIÈRES

AVANT-PROPOS 7

Chapitre I. DÉMOGRAPHIE TERRITORIALE. NOTIONS ET MÉTHODES . . . 11
1. Notions de démographie territoriale 12
2. Cadre d'analyse de la démographie territoriale 14

Chapitre II. EFFECTIF DE LA POPULATION ET DISTRIBUTION TERRITORIALE 22
1. Effectif et densité de la population 22
2. Niveau d'urbanisation 25

Chapitre III. STRUCTURES DÉMOGRAPHIQUES. 31
1. Répartition de la population selon le sexe 32
2. Répartition de la population selon l'âge 36
3. Aspects du vieillissement démographique. 42
4. Répartition de la population selon l'état civil 45

Chapitre IV. LA MORTALITÉ DE LA POPULATION 46
1. Évolution de la mortalité générale 46
2. Évolution de la mortalité selon les tables de mortalité 47
3. Mortalité infantile 60

Chapitre V. LA NUPTIALITE DE LA POPULATION. 68
1. Répartition de la population selon l'état civil 69
2. Évolution de la nuptialité de la population 75
3. Typologie territoriale de la nuptialité 77
4. Divortialité de la population 81

Chapitre VI. LA FÉCONDITÉ DE LA POPULATION 87
1. Quelques questions théoriques et méthodologiques 87
2. Évolution de la natalité 90
3. Évolution de la fecondité féminine 93
4. Fécondité territoriale selon l'analyse longitudinale 111
5. Conclusions 115

Chapitre VII. LA MIGRATION DE LA POPULATION 117
1. Remarques générales 117
2. La migration inter-départementale et interprovinces au recensement du 5 janvier 1977 119
3. La migration entre les municipalitées et les villes par départements et par provinces 131
4. La migration entre les villages par départements et par provinces . . 134
5. Quelques considérations finales sur la migration intérieure 136

Chapitre VIII. LA DYNAMIQUE ET LA REPRODUCTION DE LA POPULATION . . 137
1. Considérations préliminaires 137
2. Accroissement naturel de la population 138
3. Dynamique démographique par provinces et départements 141
4. Reproduction de la population 142
5. Transition démographiques par provinces historiques 146

CONCLUSIONS 154

ВЛАДИМИР ТВЕБИЧ, ИЛИЕ ХРИСТАКЕ, **Demografia teritorială a României** (ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ДЕМОГРАФИЯ РЧМЫНИИ), Издательство Академии СРР Бухарест 1986, 160 стр.

СОДЕРЖАНИЕ

ВВДЕНИЕ 7

Глава I. **ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ДЕМОГРАФИЯ. ПОНЯТИЯ И МЕТОДЫ** 11
1. Понятия териториальной демографии 12
2. Рамки анализа территориальной демографии 14

Глава II. **ЧИСЛЕННОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ И ЕЕ ТЕРРИТОРИАЛНОЕ РАЗМЕЩЕНИЕ** 22
1. Численност и плотность населения 22
2. Уровень урбанизации 25

Глава III. **ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ СТРУКТУРЫ** 31
1. Распределение населения по полу 32
2. Распределение населения по возрасту 36
3. Некоторые аспекты демографического старения 42
4. Распределение населения по семейному состоянию 45

Глава IV. **СМЕРТНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ** 46
1. Эволюция общ ей смертности 46
2. Эволюция смертности по таблицам смертности 47
2. детская смертность 60

Глава V. **БРАЧНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ** 68
1. Распределение населения по семейному состоянию 69
2. Эволюция брачности населения 75
3. Территориальная типология брачности 77
4. Разводимость населения 81

Глава VI. **ПЛОДОВИТОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ** 87
1. Некоторые теоретические и методологические вопросы 87
2. Эволюция рождаемости 90
3. Эволюция женской плодовитости 93
4. Территориальная плодовитость в продольном разрезе 111
5. Некоторые выводы 115

Глава VII. **МИГРАЦИЯ НАСЕЛЕНИЯ** 117
1. Общие замечания 117
2. Миграция между уездами и провинциями на основе переписи населения от 5 января 1977 г. 119
3. Миграция между муниципиями и городами в рамках уездов и провинций 131
4. Миграция между коммунами в рамках уездов и провинций 134
5. Некоторые выводы по внутренней миграции 136

Глава VIII. **ДИНАМИКА И ВОСПРОИЗВОДСТВО НАСЕЛЕНИЯ** 137
1. Предварительные замечания 137
2. Естественный прирост населения 138
3. Демографическая динамика по уездам и провинциям 141
4. Воспроизводство населения 142
5. Демографической переход по историческим провинциям . . . 146

ВЫВОДЫ 154

JUN 2000

SEP 1998

V.TREBICI

DATA RESTITUIRII		
31 MAR 2000 7 MAY 2000		

V.TREBICI